સુધરેલી રીત મુજબ

વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુકસ રીવિઝન કમિટિએ

તૈયાર કરેલી

પાંચમી ચોપડીના અર્થ.

(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજુતી; વ્યુત્પત્તિ; પાઠના સવાલ તથા સાર; અપૂર્ણાંકના નિયમ બ્રિટિશ હિંદના રાજકીય ભાગ)

રચનાર—મેસર્સ. સી. ડી શાહ. એન્ડ કો.

રચનારનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M Shah

પ્રસિદ્ધ કર્તાનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત

છાપનાર—ગોવિંદજી ડાહ્યાભાઇ નાયક.

છાપવાનું ઠેકાણું—શ્રી અનાવિલ બંધુ પ્રીં પ્રેસ, બરાનપુરી ભાગળ, ભાજીવાળી પોળ—સુરત.

સને ૧૯૨૫] કિંમત રૂ. ૦-૮-૦ [સંવત ૧૯૮૧

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત

પાંચમી ચોપડીના અર્થ

પાઠ ૧.

મરદાઇ=બહાદુરી
કેવળ=એકલા
ઉપરાંત=વધારામાં
દૃઢ=અચળ, મજબુત
સ્નાયુ=માસના તંતુ, જે તંતુ વડે હાડકાને માસના લોચા વળગેલા રહે છે તે
કાબૂ=કબજો, અંકુશ
કેળવણી=શિક્ષણ
ભેદ=જુદું કારણ, તફાવત
પ્રયત્ન=(પ્ર+યત્ન)=પરિશ્રમ, ઘણી મહેનત
મલખમ=કસરત માટે દાટેલું ઉભું ગોળ લાકડું
આટાપાટા=એક જાતની રમત
ક્રિકેટ=બૉલબૅટની રમત
ચરબી=ચામડીની નીચે ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ
બ્રહ્મચર્ય=સ્ત્રી સંગથી દૂર રહેવું તે જનોઇ દે ત્યારથી પરણવા સુધીનો વિદ્યાભ્યાસનો વખત
અંકુશમાં=તાબામાં, કબજામાં
રોદણાં=રડણાં
બડબડાટ=નારાજ થઇ મનમાં બબડવું તે
ખંતીલા=કાળજીવાળા
દ્વેષ=કીનો, અદેખાઇ
છળકપટ=દગોફટકો
આચકો ખાશે=અટકશે
અણુઘટતો=અયોગ્ય
બલકે=એટલું નહિ પણ વધારે
ખસુસ=ખાસ
નકલ=કોપી, ઉતારો; બીજાનું જોઇ ચાલવું તે
અનીતિ=ખરાબ ચાલ
આયુષ્ય=આવરદા

સવાલ—કેળવણી કેટલા પ્રકારની છે? શરીરની કેળવણી કેવા પ્રકારે થાય છે અને તેથી શા ફાયદા થાય છે? મનની કેળવણીમાં નીતિ કેળવવા પર શા માટે વધારે લક્ષ આપવું? સારી રીતે મન કેળવવાથી શા શા લાભ થાય છે? અનીતિએ ચાલનારની શી દશા થાય છે? માણસમાં કયા ગુણ હોય તો મરદાઇ કહેવાય?

પાઠ ૨.

સમયસૂચકતા=ઘટતો ઉપાય જલદી સૂઝે એવી બુદ્ધિ
અકસ્માત=એકાએક અણધાર્યો બનાવ
અણધાર્યું=ઓચિંતુ
સાવધાન=સાવચેત
ઘુમટ=અર્ધગોળ શિખરવાળું ઢાંકણું
ભાત=તરેહ, ચિત્રામણ
ગરક=ગરકાવ, લીન
ફરસબંધી=પત્થર જડેલી જમીન
આંખ=નજર, નીઘા
રદ=ખરાબ
જાતિ સ્વભાવ=મૂળ ખાસીયત
આતુરતા=ઇંતેજારી
મુગે મોઢે=જાણવા છતાં; બોલ્યા વગર
દાનવ=રાક્ષસ
પ્રમત્ત=ખૂશ
સ્વસ્થ=હતો તેમ ને તેમ; ગભરાયા વગર, શાંત

સવાલ—કંઇ પણ ઉપાય મનની કેવી સ્થિતિમા સૂઝે છે? સંકટ વખતે સમયસૂચકતા વાપરવા માટે શુ યુકિત કરવી?

પાઠ ૩.

અસ્વચ્છ હવા=કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ કે દુર્ગંધવાળી ખરાબ હવા
વાટે=રસ્તે
એઠવાડ=એઠું
વાતાવરણ=વાનું આવરણ, પૃથ્વીની આસપાસ વીંટળાયલો વાયુ
પ્રયોગ=અજમાયસ
સિદ્ધ=સાબિત, પુરવાર
પ્રાણવાયુ=ઓકિસજન, પ્રાણને આધાર આપનાર વાયુ
શુદ્ધ=ચોકખો
કુદરતે=ઇશ્વર શકિતએ
પરિણામ=ફળ, છેવટ
તદુરસ્તી=આરોગ્યતા
જળવાય=સચવાય
સોઇ=જોગવાઇ; સવડ
ચમકમાટ=ચીતળી
મુઝાઇએ=ગુંગળાઇએ
ઠરાતુ=થોભાતુ
ધુમાતો=ધુમાડો નીકળે એવો
બદબો=ખરાબ વાસ; દુર્ગંધ
સંભવ=આશા
શ્વાસ=દમ

સવાલ—અંધિઆર વગ કે ભોંયરામા જતા પહેલા શુ કરવું? અંધારી ઓરડીમા ૧૪૬માથી ઘણા અંગ્રેજો શાથી મરી ગયા? હવા શાથી સુધરે છે?

પાઠ ૪

જવાંમર્દ=બહાદુર, જુવાન પુરુષ
જવલ્લેજ=ભાગ્યેજ
આયર્લાંડ=ગ્રેટબ્રિટનની પશ્ચિમમાં બેટ છે તે
સુકાની=સુકાન ફેરવનાર
ભડકો=બળતું
ફરજ=કર્તવ્ય, ધર્મ
પાળણ પોષણ=ગુજરાન
તુતક=વહાણમાં ઉતારુઓ માટેની બેઠક
સહીસલામત=જેવો ને તેવો, સુખરૂપ
ઓથું=પડદો, આડું પડ
ધૈર્ય=ધીરજ, શાંતિ
દુવા=આશિર્વાદ
નિશાની=ઇશારત
સુખરૂપ=સહીસલામત
ખડક=પાણીમાંનો ડુંગર
આંચ=હરકત, નુકસાન
દરકાર=પરવા
પહેલવાન=કુસ્તીબાજ, જવાંમર્દ
મધદરીએ=દરીઆની અધવચ્ચે
નોંધ=લખાણની યાદી
શૂરવીરપણું=બહાદુરી
શ્રદ્ધા=ભરોસો, વિશ્વાસ
દ્રઢતાથી=મજબુતપણે

સવાલ—લડાઇ સિવાય બીજી કઇ કઇ બાબતોમાં શૂરવીરપણું ગણાય છે? જોન કોકેનના વૃત્તાંતમાંથી આપણને શી શિખામણ મળે છે?

પાઠ ૫

ગુરુભક્તિ=ગુરુને માટે માન અને પ્રેમ
ધર્મ=ફરજ, કર્તવ્ય
ભાગવત=હિંદુધર્મનું પુસ્તક, શ્રી કૃષ્ણનું જન્મ ચરિત્ર
ગુરુપત્ની=ગુરુની સ્ત્રી
ભરી=કરી
સરત=હોશ, હાજરી
કાટકા=મોટા અવાજે, કડાકા
મુશળધાર=સાંબેલાના જેવી જાડી ધારમાં પડયા કરતો એવો
અંધકાર છવાઈ ગયો=અંધારું થઈ ગયું
ગળગળા=પાણી પાણી જેવા; છાતી ભરાઇ આવેથી રડવા સરખા
સરસા=સાથે
એક નિષ્ઠા=ખરો ભાવ; ખરી શ્રદ્ધા
પ્રસંગ=વખત, જોગ
અમૂલ્ય=ઘણીજ કીમતી
આચાર્ય=ઉપદેશ આપનાર; ગુરુ

સવાલ—શ્રી કૃષ્ણ અને સુદામાના દૃષ્ટાંતથી શો બોધ મળે છે? ગુરુ સેવાથી શો લાભ થાય છે? ગુરુ શિષ્ય કને સેવા શા માટે કરાવે છે?

પાઠ ૬

સાધારણ=વ્યવહારમાં દરરોજ આવતો
સ્વચ્છંદી=સ્વતંત્ર, ફાવે તેમ જતી
સંયમ=મનને તાબામાં રાખી એક વિચારમાં જોડવું તે
રસમ=રિવાજ, રીતભાત
સાન કરાવ્યું=ચેતાવ્યા
ઓછું આવશે=ખરાબ લાગશે
સ્મરણ=યાદ, ફોમ
નાસ્તો=સવારે થોડું ખાવું તે, શિરામણ
ઉંઘણસી=બહુ ઉંઘનાર
ખાટુ=દીલગીર
કવખતે=અયોગ્ય વખતે
જરૂરિઆત=અગત્ય

પાઠ ૭

કવિતાના અર્થ

ઋષિ=મુનિ
નરપતિ=(નર+પતિ)=પુરુષોનો ધણી, રાજા
સુદામા=કૃષ્ણના ભક્ત
દ્વારામતી=દ્વારકા નગરી
કનક=સોનું, હેમ
મણિમય=મણિવાળા
કાંગરે=અણીવાળી ટોચે
દુર્ગ=કિલ્લાપર
ધજા=નિશાન
દુદુંભી=નોબત
સંગમ=(સં+ગમ)=મેળાપ
વર્ણ=જાત
ચતુર્વર્ણ=બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, શૂદ્ર
પુર=શહેર
ભગવાન=(સં) (ભગ=નમી શકાય+વાન=વાળો) નમી શકાય તેવા, પવિત્ર મહાપુરુષોને ભગવાન કહેવાનો રિવાજ છે
રૂપ=દેખાવ
પગે=જાય, દોડે
જાદવ સ્ત્રી=યાદવોની બાયડી
ધન્ય=શાબાશ
વ્રત=નિયમ
તપ=તપશ્ચર્યા
અપાર=(અ=નહિ+પાર=છેડો)=ઘણાજ
ભરથાર=ધણી, વર
હાંકે=બિહામણો
વિકરાળ=ભયંકર
ચેષ્ટા=મશ્કરી, મજાક
પુંઠળ=પાછળ, વાંસે
વજાડે=બજાવે
ગાલ બજાવે=ગાલમાં તમાચા મારે
પુંઠે=પાછળ
ઋખી=મુનિ, ઋષિ
સુણી=સાંભળી
સાધુ=સતપુરુષ, પવિત્ર માણસ
દૃષ્ટિ=નજર
સમાચાર=ખબર અંતર
કૃપાનાથ=(સં) કૃપા=મહેરબાની+નાથ=ધણી=મહેરબાનીવાળા, દયાળુ

મયા=માયા, મહેર
પ્રતિ=સામો
પ્રતિઉત્તર=સામો જવાબ
દર્શન=ભાવથી જોવુ તે
મન=ઇચ્છા, મરજી
હાટ=દુકાનો
ચૌટા=બજાર
ચોક=ખુલ્લા મેદાનમાં ભરાતો બજાર, ગુજરી
છજા=બારીઓ આગળ રવેશથી બહાર પડતા જે પાટીઆ જડેલા હોય છે તે
ગોખ=ઘરના આગલા માળની રવેશ ઉપરથી બહાર નીકળતી કઠેરાવાળી જગ્યા
ઝરૂખા=બારી આગળનો ગોખ
અટારી=ઉંચી મેડી, ઉંચો માળ
મેડી=માળ
જડિત=જડેલાં
કઠેડા=કઠેરા

ઝાકઝમાળ=ઝગઝગતા, ચમકતા
મિનાકારી=(મિના = કાચના જેવા પણ રાતા લીલા વગેરે રંગવાળો એક પદાર્થ +કાર = કામ + ઈ = વાળો)=મિનાની કારીગરીવાળું
અમરાપુરી=દેવની નગરી, ઈંદ્રપુરી
ઓવારી=માથાપરથી ઉતારી, ભુલાની
સ્ફટિકમણિ=એક જાતનો ચળકતો પત્થર
થંભ=થાંભલો
નાટારંભ=ખેલ, નાટકનો આરંભ, તમાસો
રમકઝમક=રમઝુમ થતો અવાજ
હેમ=સોનુ, કનક
અછોડા=રાસ
મૃદંગ=પખાજ
ઉપંગ=એક જાતનું વાજું

ડોલે=હાલે
મદ ગળતા=ખુમારીવાળા, મસ્તીના જોરમા આવેલા
મદ=હાથીના માથામાંથી પરસેવાના જે ઝરણુ છુટે છે તે
માતંગ=હાથી
ગજશાળા=(ગજ= હાથી +શાળા = ઠેકાણુ)= હાથીખાનુ
નવલો=નવીન, નવી જાતનો
રંગ=શોભા
ગોદ્ધા=લડવૈયા
પ્રતિહાર=પોળીઆ; ચોકીદાર
શામળીઆ=શ્રી કૃષ્ણ
દ્વાર=બારણુ
સંકલ્પવિકલ્પ=તરંગ; મનના બુટ્ટા
ગહન=અથાગ, છુપી; કળી ન શકાય એવી
દીસે=દેખાય

કરમની ગતિ=નશીબનુ જોર
પૃથ્વીપતિ=(સ) પૃથ્વી =દુનિયા+પતિ=ધણી) =દુનિયાનો ધણી,રાજા
રજ=જરા, રજકણ
ગોકુળ=જમના નદીપર પવિત્ર ધામ છે
બાકડા=રાતા મોના વાદરા
સિંહાસન=(મ)=સિંહ +આસન=બેઠક)-સિંહના આકારની બેઠક, રાજગાદી
તુબડી=તુબડીના વેલાનુ ફળ

કવિતાની સમજુતી

મુનિ (શુકદેવ) કહે છે હે રાજા (પરિક્ષિત) તુ સાભળ સુદામાએ દ્વારકા નગરી જોઇ, તેનો સોનાનો કોટ ચમકારા કરી રહ્યો હતો અને તેના કાગરા ઉપર ઉંચી જાતના રત્નો જડેલા હતા (૧) કિલ્લાપર ઘણા નિશાનો ઊડતા હતા, અને ત્યા નોબત નગારા વાગી રહ્યા હતા, જ્યા ગોમતી સમુદ્રને મળે છે, ત્યા ચારે જાતના (બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વેસ્ય, અને શુદ્ર) લોકો આવીને નહાય છે (૨) તે ગોમતીમા સુદામા ઋષિ નાહ્યા ને પછી પોતે શહેરમા ગયા, તેમનો દેખાવ જોઇને બધા લોકો જોવાને માટે એકઠા થયા, તેમા નાના છોકરાઓ તેમની પાછળ દોડે અને તેમને ખીજવે (૩) યાદવોની બાયડીઓ માહો માહે તાળી આપીને હસતી હતી અને કહેતી હતી કે જ્યા આવો પુરુષ રહે છે તે શહેરને પણ ધન્ય છે ! જે સ્ત્રીએ ઘણાજ નિયમ અને તપશ્ચર્યા કીધી હશે તેજ સ્ત્રી આ ધણીને પામી હશે ! (૪) કોઇ કહે છે કે બિહામણો હાઉ આવ્યો (એને) બાળકને દેખાડો કે તેઓ રડતા રહી જશે, એમ પાછળથી તેમની ઘણી મજાક થતી હતી, તે સાભળીને સુદામા હસતા જતા હતા (૫) તેમની પાછળ છોકરાઓ કાકરા નાખતા, (પણ) સુદામા તો મોઢેથી હરિ હરિજ બોલતા હતા નાના છોકરાઓ તેમની પાછળ ફરી વળીને તાળીઓ પાડતા હતા અને હાસ્ય કરતા હતાં (૬) કોઇ ઘરડા યાદવે ઋષિને જોયા, અને તેમણે એ પવિત્ર માણસની નજર પારખી, (મતલબ કે

સતપુરૂષ છે એમ જાણ્યુ) તેથી તેણે છોકરાઓને કાઢી મૂકયા અને સુદામાને ઉભા રાખીને તેમની ખબર અંતર પૂછી. (૭) (પછી જાદવે કહ્યુ કે) હે મહેરબાનીના ભડાર! તમે ક્યાથી પધાર્યા છો અને આ શહેર ઉપર તમે કેમ મહેરબાની કીધી છે? પછી ઋષિજીએ સામો જવાબ આપ્યો કે મને શ્રી કૃષ્ણના દર્શન કરવાની ઇચ્છા છે (૮) તે જાદવે ગજમહેલનો દરવાજો દેખાડીને ઉપકાર કીધો, તેથી કરીને સુદામાજી શ્રી કૃષ્ણના મહેલ આગળ આવ્યા, તે રસ્તે એટલી તો ભીડ કે સીધા ચાલ્યા જવાયુ નહિ. (૯) શહેરના હાટ, ચૌટા અને ચોક તેમજ ઘરોના છજા, ઝરૂખા, બારી અને ગોખ, અટારી, જાળીઓને જડેલા કઠેરાઓ ઝગઝગતા શોભી રહેલા હતા તે જોયા (૧૦) ત્યા દેવલોકોની નગરીને પણ ભુલાવે એવુ મિનાકારી કામ ચળકી રહ્યું છે, સભામા સ્ફાટિકમણિના થાભલાઓ છે અને ત્યા ખેલ થઇ રહ્યો છે. (૧૧) પખાજને ઉપગમાથી મધુરા તાલ નીકળે છે તેમજ પગે બાધેલી ઘુઘરીઓ રૂમઝુમ થાય છે, તે સુદામાજી જોતા જાય છે, ગુણીજન રસ પડે એવા ગીત ગાય છે (૧૨) ત્યા ઘોડા સોનેરી અછોડાથી બાધેલા ફરતા હતા, તેમજ હાથીખાનાની નવીન શોભા હતી અને તેમા ખુમારીવાળા હાથીઓ ડોલતા હતા. (૧૩) ચોકીદાર તરીકે અનેક લડવૈયા ઉભા હતા, ને શ્રી કૃષ્ણનો દરવાજો સાચવતા હતા ત્યા સુદામાજી ફેરા ફરતા મનમા વિચાર કરવા લાગ્યા, (૧૪) કે અમે એક ગુરુના નિશાળીઆ છીએ, પણ નસીબનુ જોર કળી ન શકાય એવું છે તે (શ્રી કૃષ્ણ) રાજા થઇ બેઠા છે અને મારા ઘરમાં ખાવાને એક દાણો પણ નથી, જે ગોકુળમા વાછરા રમાડતો હતો અને ગુરુને ઘેર લાકડા લાવતો હતો, તે આજે રાજગાદીપર ચઢી બેઠા છે અને મારી પાસે ફક્ત તુમડી (જળપાત્ર) ને લાકડી છે. (૧૫)

પાઠ ૮.

નિભાવ=ટકાવ
વૃદ્ધિ=વધારો
પુષ્ટિ=બળ
તંદુરસ્તી=આરોગ્યતા
પુષ્ટિકારક=બળઆપનાર
દેખરેખ=તપાસ
સામર્થ્ય=જોર
ભવિષ્ય=આવતો વખત
અતિશય=ઘણુ
રૂચી=ભાવ
ખીલવટ=ખીલવણી
ખાતર=માટે
જાગૃતિ=હોશિયારી
કડક=કડવા
મદ્યાર્ક=(મદ્ય+અર્ક)દારૂનું સત્વ, દારૂનો કસ
અભિપ્રાય=મત
ચડસ=મઝાનુ ધી
સંભવ=આશા
કોકેન=કિવનાઇન જેવો ધોળો ભુકો

પાઠ ૯.

કોમ=જાત
આર્ય=સૌથી પહેલા હિંદુસ્તાનમા આવી વસેલા
દ્રાવિડ=દક્ષિણ હિંદના લોક
શક=સિથિઅન
વેદ=ઇશ્વરી જ્ઞાન, (વેદ ચાર છે,ઋગ્વેદ ,સામવેદ, યજુર્વેદ, અથર્વવેદ)
રામાયણ=રામચંદ્રની કથાનું પુસ્તક
મહાભારત=કૌરવ પાંડવના મોટા યુદ્ધનું વીરરસ કાવ્ય
પુરાણ=ઇશ્વરી લીલાનો ગ્રંથ
અનેક=(અન્+એક=ઘણા
શિવ=મહાદેવ, સંહાર કરનાર દેવ
વિષ્ણુ=વ્યાપક ઇશ્વર, પાલણ કરનાર દેવ
માતા=દેવી, ઇશ્વરી શકિત
ઉપાસના=ભક્તિ
ઇષ્ટદેવ=જે ઉપર આસ્થા હોય તે દેવ; પોતે પસંદ કરેલો દેવ
અવતાર=માણસના રૂપમા પરમેશ્વરનુ પ્રગટ થવુ તે
કબીરપંથી=કબીરનો મત માનનાર
વ્રત=શાસ્ત્રમા કહેલા નિયમો
મોક્ષ=મુક્તિ, ઉદ્ધાર
ગૌતમબુદ્ધ=બૌદ્ધધર્મનો સ્થાપનાર
શ્વેતામ્બર=(શ્વેત+અંબર) સફેદ લુગડાવાળા (એ લોકો પોતાના દેવને સફેદ લુગડાં પહેરાવે છે)
દિગંબર=(દિક્+અંબર) --નાગા (એ લોકો પોતાના દેવને કપડા પહેરાવતા નથી)
પંથ=ધર્મનો માર્ગ

તીર્થંકર=જૈન મતમા મનાતા મોટા અવતારી પુરુષ

અહિંસા=હિંસા ન કરવી તે, કોઇપણ જીવને દુખ ન દેવુ તે

વૈરાગ્ય=સસારની મોજ મજામાથી મનનુ ઊઠી જવુ તે

સિદ્ધાંત=(સિદ્ધ+અંત) =વાદવિવાદથી નક્કી થએલુ તે, નક્કી સાર

અરબસ્તાન=એશિઆ ખડની પશ્ચિમમા દેશ છે

તુર્કસ્તાન=અરબસ્તાનની ઉત્તરમા દેશ છે [એને એશિઆઇ તુર્કસ્તાન કહે છે]

પ્રદેશો=મોટા દેશો

પેગંબર=ઉપદેશ કરવા મોકલેલા પુરુષ (પૈગામ=સદેશો+બર=લાવનાર) ઇશ્વરને ત્યાનો સદેશો લાવનાર

કુરાન=મુસલમાનનુ ધર્મ પુસ્તક

ઉપવાસ=ભુખ્યા રહેવુ

સીઆ=મુસલમાની ધર્મનો એક પથ

ઇરાન=અરબસ્તાનની પૂર્વે દેશ છે

સજાણ=સુરત જિલ્લાની દક્ષિણમા છે

ઉદવાડા=પારડી તાલુકામા પારસીનુ જાત્રાનુ ઠેકાણુ છે

ઝગડો=લઢવાડ, લડાઇ

શુદ્ધ વાણી=સાચુ બોલવુ તે

અવસ્તા=પારસીનુ ધર્મ પુસ્તક

જરથોસ્ત=જરથોસ્તી ધર્મ સ્થાપનાર

મલબારકાંઠો=મદ્રાસ ઇલાકાનો પશ્ચિમ કાંઠો

બાઇબલ=ખ્રિસ્તીઓનુ ધર્મ પુસ્તક

ઇસુખ્રિસ્ત=ખ્રિસ્તી ધર્મના સ્થાપનાર

પાઠ ૧૦.

વસતઋતુ=ફાગણ ને ચૈત્ર મહીનો, (એ મહીનામા ઝાડને નવા પાદડા આવે છે. વર્ષની ઋતુ છ છે. વસત, ગ્રીષ્મ, વર્ષા. શરદ, હેમત, શિશિર)

સાક્ષાત=રુબરુ

ઇતિહાસ=આગળ થઇ ગએલા રાજાઓના ગુણ દોષ તથા તેમની રાજ્યનીતિનુ વર્ણન જેમા કરેલુ હોય તે

શિલાલેખ=જેના પર લેખ કોતરેલો હોય તે પથ્થર

તામ્રપટ=જેના પર લેખ કોતરેલા હોય તે તાબાની તકતી

એલચી=એક રાજા બીજા રાજ્યમા પોતાના તરફથી માણસ મોકલે છે તે,પ્રતિનિધિ

ગ્રીક=ગ્રીસ દેશના રહેવાસી
ઉતારા=નકલો
કરકસર=જરૂરનો ખરચ કરવો તે
ગરબડાટ=ઘોંઘાટ
ભીડ=લોકોનો જમાવ
ચાપણુ=મુઠી, ભડોળ
સહી=મતુ, કબુલાત
સિક્કા=છાપ
સાક્ષી=સાહેદી
કાંડુ=પોંચો, હાથના પંજા આગળનો ભાગ
ન્યાયાસન=(ન્યાય+આસન)=ઇન્સાફ કરતી વખતે બેસવાની જગા
તહેનાત=હજુર
સલાહ=અભિપ્રાય
શ્રમણ=બૌદ્ધધર્મના સાધુ
દર્ભ=એક જાતનુ ઘાસ
એકમન=એક ચિત્ત
કરી=પરહેજી
ભરગચ્છી=ભરતકામ
મનાઇ=ના

પાઠ ૧૧.

પ્રાચીન=જુના, પહેલાના
લાગરેલી=લોઢાની મિલાડી નાખી થોભાવેલી
પુરાવો=સાબીતી
ઋગ્વેદસંહિતા=ઋગ્વેદના મંત્રોનો સંગ્રહ
વરુણદેવ=જળનો દેવ
નાવ=હોડી, નૌકા
અશ્વિનીકુમાર=દેવોના વૈદ્, અશ્વિની અને કુમાર એ બે ભાઇ છે અને તે બે એક દેવ ગણાય છે
સમુદ્રયાન=સમુદ્રની મુસાફરી કરવાનો રિવાજ
ભરૂકચ્છ=ભ્રગુપુર
ભૂશિર=જમીનની અણી લાંબી થઇને સમુદ્રમા ગએલી હોય તે
ખલાસી=વહાણ કે આગબોટ ચલાવનાર
લંકા=સિહલદ્વીપ
નાંવે=આવે નહિ
મંદિર=ઘેર
સુમાત્રા=એશિઆમા બેટ છે
જાવા=સુમાત્રાના અગ્નિ કોણમા બેટ છે
પરીઆના પરીઆ=છોકરાના છોકરા
પરીઆ=પેઢી, ઓલાદ

પાઠ ૧૨.

કેરૂ=તુ
વિખુટુ=જુદું, છુટુ
ઉચ્ચ=ઉચા
ગિરિ=પર્વત
શૃંગ=શિખર
સંગ=સાથે
સમ=બરાબર, જેવુ
સોહાય=શોભે, સારૂ દેખાય
શિલા=પત્થર
શ્યામ=કાળુ
કરુણ=દયા ઉપજે એવો
રવ=સાદ, અવાજ
મંદ=ધીમો

સહજ=પોતાની મેળે, કુદરતી	ધવળ=ધોળી	વેળ=વેળા, વખત
પડઘા=સામા અવાજ	સુહાય=શોભે	સે'લ=સહેલાઇથી
ભમાય=છેતરાય	ગાઢ=ખિચોખિચ, ગીચ	ગોદ=ખોળો, સોડ
મોરી=મારી	ઘોર=ભયંકર, બિહામણી	અજ=બકરી
માય=મા	માવજ=વાઘ	ચુંબન=બચ્ચી, બોકી
અધિક=વધારે	શોર=અવાજ	કઠણુ=અઘરી, મુશ્કેલ
અકળાય=ગભરાય	શુ=કેવુ	મીઠુ=વહાલુ
ઉંચો=મોટો, ભારે	સોડ=પાસુ	શાવ=બચ્ચુ
નાદ=અવાજ	લપાય=છુપાઇ જવાય	તૃપ્ત=તરપત, ધરાયલુ
ધરતુ=રાખતુ	ધર=રાખ	શિશુ=બચ્ચુ
યાદ=સ્મરણ, ફોરમ	વા'લા=પ્યારા	ઉછરંગ=ઉમંગ
	તત્કાળ=તરતજ	નાચ્યુ=ઉછળ્યુ

કવિતાની સમજુતી.

પેલુ બકરીનુ બચ્ચુ આ વખતે, તેની માથી છુટુ પડેલુ છે; તે ઉંચા પર્વતની ટોચે ઉભેલુ છે, અને તેની પાસે કોઇ નથી (૧) બરફના જેવું સફેદ રંગનુ (તેથી) સારૂ દેખાય છે, અને તેની પાછળ કાળા રંગનો પત્થર જણાય છે તે પોતાની કુદરતી મજા ભૂલી જઇને દયા ઉપજાવે એવો ધીમો અવાજ કરતુ (૨) તેના પર્વતની અંદર સામા અવાજ થાય, તે સાંભળીને તે ભૂલથી છેતરાય છે, કે જાણે મારી મા બોલી, પણ તેને નહિ દેખવાથી તે વધારે ગભરાય છે. (૩) તેથી વધારે મોટો અવાજ કરતુ અને માનુ સ્મરણ કરતુ, તે બચ્ચુ ચારે તરફ જોતુ જાય તે વખતે તેની ધોળી વાંકી ડોક શોભે છે. (૪) નીચે ઘણી ગીચ અને ભયંકર ઝાડીમા વાઘનો અવાજ થતો,

તે સાભળી બચ્ચુ કેવુ ગનરાય ! અને જાણે કે નાની સોડમા દબાઈ જવાય ! (૫) હે ' વહાલા બચ્ચા તુ ધીરજ રાખ, આ હુ હમણા આવુ છુ' એમ બોલી મે તે વખતે ટેકરીની ટોચપર સહેલાઇથી જઈ કહ્યુ. (૬) તે બકરીના બચ્ચાને સોડમા લીધુ, અને દસબાર બચ્ચીઓ કીધી, પછી પર્વતનો અઘરો રસ્તો ઉતરીને જ્યા તેની મા હતી ત્યા બચ્ચાને મૂક્યુ. (૭) મારૂ વહાલુ બકરીનુ બચ્ચુ તરતજ ધાવવા લાગ્યુ. અરે જો ! નદીમા બકરીનુ બચ્ચુ માને હેતથી ધાવે છે (૮) ધાવી ધાવીને ધરાયુ એટલે એ છુટુ પડયુ, અને તેનુ ઉજળુ' શરીર વધારે દીપી રહ્યુ, પછી તે બચ્ચુ ઉમગથી નાચ્યુ અને તેની સાથે મારૂ અતકરણ પણ ઉમગથી ઉછળ્યુ. (૯)

પાઠ ૧૩.

ઉગરતા=બચતા

વાડ=કાટાની આડ

છીડુ=બાકુ'

નિર્મળ=વાદળા વગરની

વહોરો છો=માથે લો છો

સ્વર=અવાજ

શખ=મોટો શ'ખલો

બોખરા કરશે=મારશે

શાસ્ત્ર=સામાન્ય નિયમ સગ્રહ, અનુભવનો ભડોળ

ગ્રામ=સૂરસબધી એક માપ

મૂર્છના=સૂરને એકવાર ચઢાવવા ને પાછા ઉતારવા તે

તાલ=ગાવામા માત્રા પ્રમાણે જે માપ તે

રાગ=ગાયનની શહ

દાઝ=રીસ, ગુસ્સો

ખાણીઓ=લાકડાની મોટી ખાડણી

કળ વળી=દુખ નરમ પડયુ

પાઠ ૧૪.

મુલતવી=મોકુફ, વાયદાપર

ઢીલ=આળસાઇ

અનુભવ=જાત માહીતી

ફુચે=કુપથે ન મરે

નિબધ=અમુક બાબત પર સારી ઇમારત વાળુ લખાણ

નોટ=રૂપીઆને બદલે વપરાતો ચલણી કાગળ

ચેપ=અડકવાથી એક-નો રોગ બીજામા આવવો તે

હેવાલ=વૃત્તાત, હકીકત;

પ્રસિદ્ધ કર્યું=જાહેરમા મૂક્યુ.
અસરકારક=અસર કરે એવુ
જડ=મૂળ
વીમો=અમુક રકમ વરસો વરસ લઈ નુકસાન થયેથી નુકસાની ભરી આપવી તે.

પાઠ ૧૫.

બુઠ્ઠી=ઘરડી
યમન=અરબસ્તાનમા એક પ્રાંત છે
શેખ=અરબ લોકોની મોટી ટોળીનો સરદાર
અખૂટ=(અ+ખૂટ)=ઘણોજ
ખોટ=તંગી, તગાસ
ઇશ્વરને માર્ગે=દાનમા
સખત શબ્દ=કઠોર વચન
મગ્ન=ખુશ
દાદ=ઇન્સાફની માગણી, ફરિયાદ.
ફરિયાદ=દાવો
અદ્ભુત=નવાઈ જેવી
એકલપથી=સાથી વિનાનો મુસાફર
ડોળ=ખોટો દેખાવ
સ્તબ્ધ=હાલે ચાલે નહિ તેવા, સ્થિર
ફાસીઆ=ફાસો દઈ મારી નાખનાર (એવા ફાસીઆનો હિંદમાંથી ઇ સ ૧૮૩૫માલોર્ડ વિલ્યમ બેન્ટિકે નાશ કર્યો હતો)

પાઠ ૧૬.

ઉડાઉપણુ=ગજા ઉપરાંત ખરચવુ તે
જહાપનાહ=દુનિયાનું રક્ષણ કરનાર, પાદશાહ
વિચિત્ર=નવાઈ જેવો, તરેહવાર
ખુલાસો=સમાધાન
જમા ઉધાર=આવક જાવક, ઉપજ ખરચ
અડસટ્ટો=આસરો, શુમાર
પગરણુ=અવસર, સારુ ટાણું
અચાનક=ઓચિંતો, એકાએક
જોગવાઇ=નજવીજ, ગોઠવણુ
નિંદવા=વખોડવા
દોષ=ખોડ, ખામી
ગૃહસ્થાઇ=ગૃહસ્થના લક્ષણુ
લેણદાર=માગનાર
ઉઘરાણી=માગતા પૈસા લેવા આવવા તે
ચિડીઆ કરે=ખીજવાય; ગુસ્સે થાય
કોરટ=ઇન્સાફ કરવાની કચેરી
ચેનબાજી=મોજ શોખ
મિથ્યાભિમાન=ખોટો ડોળ, ખોટી મગરૂરી
ખરચાળ=ઉડાઉ

પરતંત્ર=પારકાને તાબે
વાહવાહ=વખાણ
વળતો=બીજો
જપત=કબજ, સરકાર હરાજ કરી લઈ જાય તે
દયામણી=દયા ઉપજે એવી
ગુલામ=વેચાણ લીધેલો ચાકર
હાથ પહોચતો હોય=પૈસાની સીનક હોય
પ્રસંગે=અવસરે
પેટે પાટા બાંધી=ગરિબાઈથી ગુજરાન ચલાવી, ભૂખ તરસ, વેઠી

પાઠ ૧૭.

મમતા=માયા, હેત
વેઠ=મફત મજુરી
વૈતરૂ=સખત મજુરી
અમસ્તી=ફોગટ
ધડો=દાખલો
ધર્મિષ્ઠ=ધર્મ પ્રમાણે ચાલનાર
ગરાસણી=ગરાસીઆની બાયડી, રજપુતાણી
આવડ=આવડત
ત્રેવડ=ગોઠવણ, વેતરણ
વર્ગ=જાત
થાણદાર=થાણાનો અમલદાર, ફોજદાર
વહીવટદાર=વહીવટ કરનાર, મામલતદાર
સૂચના=અગમચેતી, ચેતવણી
સહવાસ=મેળાપ, સમાગમ
પાઠશાળા=કૉલેજ
કુટુંબ પ્રીતિ=કુટુંબના માણસપર જેવો ભાવ હોય તેવો ભાવ
રમભેર=મજા સહિત
પાદર=ગામના ઝાંપા બહારની જગો
ગોરજ=ગાયના પગથી ઊડેલી ધૂળ
જળ માગે=જળ માગે
જમીન માગે=સ્થળમાગે, સડકને રસ્તે
વેતરણ=તોડ, નિકાલ, ગોઠવણ
જૂજ=થોડો
દેવાદાર=દેણદાર
ચેપ=અસર, લાગણી

પાઠ ૧૮.

બડવો=જનોઇને લગતી ક્રિયાનો એક ચાલ બટુક, (એમાં છોકરો દોડે છે અને મામો તેને પકડીને પાછો ઘેર લાવે છે)
વિધિ=ક્રિયા
દેવસાખે=દેવની સાક્ષીએ
પહેરામણી=કન્યાનો બાપ વરને તથા તેના સગાઓને જે રકમ આપે છે તે
પલ્લુ=છોકરીને દરદાગીના માટે આપવાની રકમ
વિભાગ=માગના ભાગ
શસ્ત્ર=હથિયાર
ધર્મોપદેશ=(ધર્મ+ઉપદેશ)=ધર્મનો બોધ

મડળ=ટોળુ
પૂર્વે=પહેલા
કાળિદાસ=ભોજ રાજાના વખતમા પ્રખ્યાત કવિ થઇ ગયો છે

પાઠ ૧૯.

કવિતાના અર્થ

કસ્યપ=મરિચી પ્રજાપતિના પુત્ર
કુમાર=બાળ
હિરણ્યાક્ષ, હિરણ્યકસ્યપ =પૂર્વ જન્મે એઓ વિષ્ણુ પરમાત્માના જય અને વિજય નામના બે પોળીઆ હતા ઋષિ સનકાદિકના શ્રાપથી એઓ રાક્ષસ થઈને કસ્યપની સ્ત્રી દિતીને પેટે જન્મ્યા હતા
બળવંત=જોરાવર
નીરધાર=નક્કી, ખચીત
પીડે=દુઃખ દે
આગણે=બારણે
અનુમાન=આસરે, શુમારે
સાહી=પકડી, ઝાલી
સહિત=સાથે
વિમાન=દેવની પાલખી
આભ=આકાશ
ત્રાસ=બીક, બીક
ત્રાસ પમાડે=બીવડાવે
નીરખતા=જોતા
દિગપાળ=દિશાનુ રક્ષણ કરનાર દેવો (એ દસછે)
ડોલે=હાલે, ધ્રૂજે
ભોમ=પૃથ્વી
ખળભળે=ટળવળે, ઉથલપાથલ થાય
ખડ=પૃથ્વી
મહી=પૃથ્વી
મેલે=મૂકે, છોડે
માન=મોટાઇ, ગુમાન
દાનવ=રાક્ષસ
પ્રૌઢા=મોટા
થરથરે=કપે
પાતાળ=પૃથ્વી નીચેનો ભાગ(એ સાત છે) અતલ, વિતલ, સુતલ મહાતલ, રસાતલ, તલાતલ, પાતાલ)
પરવરે=જાય
દ્વેષ=કીનો, અદેખાઇ; વેર
પુછ=પુછડુ
પન્નગ=શેષનાગ, સાપ
વરૂણ=પાણીનો દેવ
અથોર=ઉચે
નીર=પાણી
કેર=ના
નાથ=ધણી
અસુર=રાક્ષસ
ભોગ=બળિદાન
અમર=દેવતા, મરે નહિ તે
આથડે=લડે, વઢે
સબળો=જોરાવર
ક્રોધ=ગુસ્સો, રીસ
જગન=યજ્ઞ, હોમ
પ્રબોધ=જ્ઞાન
ઇંદ્ર=સ્વર્ગનો રાજા

સુર=દેવ
સું=સાથે
ભુવન=પૃથ્વી
ગદા=આકડાના ફૂલના ઘાટનુ ભારે પત્થરનુ હથિયાર
ગ્રહી=પકડી, ઝાલી
ચૌદભુવન=સાત પાતાળ ને સાત સ્વર્ગ
ક્રોપવાન=ગુસ્સાવાળો, ક્રોધી
કુબેર=ભંડારના દેવ
ત્રાહે ત્રાહે=તોબા કરે

ત્રિલોક=ત્રણલોક (સ્વર્ગ મૃત્યુ, પાતાળ)
વિશ્વ=બ્રહ્માંડ
બાધુ=બધુ, આખું
હત=હાત, હતુશળ
સહાય=પકડે, ઝાલે
વારી=અટકાવી, રોકી
ક્રીડા=વિલાસ, મોજ
લાતોલાત=લાતમાળી
ભેળાવે=મેળવે, કરે
ભેળા=એકઠા
ઉનટે=ચઢે
ઉત્પાત=તોફાન

દુર્મતિ=નઠારી
વાધીયા=વધ્યા
પુષ્ટ=જોરાવર
અચલ=પર્વત, ખસે નહિ તે
ચોખુટ=ચારે દિશા
જીભશુ=જીભ વડે
વિષે=વિષે, મા
અલરે=પુષ્કળ, ઘણુ
પરહરીને=છોડી દઇને
પડે=પોતે
આચરે=કરે, ચાલે

કવિતાની સમજુતી

કશ્યપઋષિને ઘેર જય વિજય દુષ્ટ છોકરા રૂપે થઇને જન્મ્યા, તેઓ બહુ જોરાવર હતા (૧) આશરે એક વર્ષના થયા એટલામા તો બારણે આવી (લોકને) દુખ દે (ટેક) અને આકાશમાથી દેવોની પાલખીને સુરજ સાથે પકડી લાવે. (ટેક) તેઓ વાદળાને વળગે અને તારાઓને બીવડાવે (ટેક) ચદ્રમાને હાથમા રાખે અને આકાશમા ફરે. (ટેક) (૩) તેમને જોતા દિશાના દેવો કાપે અને તેઓ પર્વતના શિખરો પણ પાડે, (ટેક) પૃથ્વી ઉપર તેઓનો બાર લાગતો તેથી નવે ખડ કપી ઊઠતા (ટેક) (૪) નાનપણમા તેમનુ જોર એવુ હતુ કે પૃથ્વી પણ પોતાની મોટાઈ મૂકી દેતી, (ટેક) તે રાક્ષસ હવે મોટા થયા ત્યારે આખી સૃષ્ટિ ધ્રૂજવા લાગી (૫) રાક્ષસો પાતાળમાં

જાય અને દ્વેષ વધારે (ટેક) સાપનુ પુછડું તાણે અને સુતેલા શેષ-નાગને જગાડે, (ટેક) (૬) પાણી ઉચુ ઉડાડીને પાણીના દેવ સાથે લડવાનુ કરે, (ટેક) (એવી રીતે) વરૂણ પાસે તે રાક્ષસો બળિદાન માગે (ટેક) (૭) દેવોની સાથે લડે અને તેમના પર ઘણો ગુસ્સો કરે, (ટેક) યજ્ઞમા (દેવોની પેઠે) હિસ્સો માગે અને બીજાને એમ કરવાનો બોધ કરે (ટેક) (૮) દેવોની સાથે વેર રાખે, અને ઇંદ્રની સાથે પણ દુશ્મનાવટ કરે, (ટેક) ગદા પકડીને આખા બ્રહ્માડને ચારે તરફ ફેરવે, (ટેક) (૯) કુબેરની સાથે ગુસ્સે થઇને તેમની પાસે રોકડા-રત્નો માગે, (એવી રીતે) આખી દુનિયાને હેરાન કીધી તેથી ત્રણે ભુવન (સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ)ના લોક તોબા તોબા પોકારે (ટેક) (૧૦) દિશાના દેવોના હાથીઓના દતુશળ પકડીને તાણે (ટેક) ને તેમની સુઢ પકડીને ફેરવે પણ તેમને કોઇ અટકાવી શકે નહિ, (ટેક) (૧૧) દરીઆમા જઇને વિલાસ કરે અને લાતાલાતી રમે (ટેક) (૧૨) એ નઠારી બુદ્ધિવાળા અને ઘણા પાપી રાક્ષસો ઋષિઓ સાથે દુશ્મનાઇ કરે, (ટેક) જ્યારે તેઓ મોટા ને જબરા થયા ત્યારે બ્રહ્માડ (આકાશ) સુધી ઉચા વધ્યા, (ટેક) (૧૩) મોટા પર્વત ઉચા કરીને ચારે દિશાએ ફેરવે (ટેક) અને જેમ ઝાડને ઉટ વળગે તેમ આકાશને જીભથી ચાટે, (ટેક) (૧૪) તેઓ મનમા જરા બીક રાખે નહિ અને પોતે પોતાના ઘણા વખાણ (આપવડાઇ) કરે, (ટેક) આમ ધર્મના રસ્તા છોડી દઇને તેઓ પોતે પાપને રસ્તે ચાલે. (ટેક) (૧૫)

પાઠ ૨૦.		
ઘાટ=પશ્ચિમ ઘાટ, સહ્યાદ્રિ.	ગુફા=પહાડની પોલાણ, પહાડની બખોલ દેવાલય=(દેવ+આલય)	=દેવને રહેવાનુ ઠેકાણુ, દહેરૂ ચિતા=ચેહ

શિલ્પકામ=કોતરકામ
પાઘડીપટે=પાઘડીની પેઠે
લાંબો ને સાંકડો
ચૈત્ય=પર્વતમાં કોરેલું
બૌદ્ધ લોકનું દહેરૂં
પટ=પહોળાઇ
દાગબ=ધાતુગર્ભ, પૂજાનું
ઠેકાણું
સ્તંભ=થાંભલો
વિહાર=મઠ, બૌધ સાધુને
રહેવાની જગા
ભિક્ષુક=ભીખ માગી
ખાનાર
ક્ષણભંગુર=પલકમાં નાશ
થાય એવું
વૃત્તિ=વલણ, ઇચ્છા
નિર્વાણ=શાંતિ, મુકિત,
મોક્ષ
કલ્પનામાં=આંખ મીચી
ને મનની નજર આગળ
દિનચર્યા=સાધુએ રોજ
શું કરવું તે
સૂર્યોદય=(સૂર્ય+ઉદય)=
સૂરજનું ઉગવું તે
દોષ=અવગુણ
ભિક્ષાપાત્ર=ભિક્ષાનું
વાસણ
શંકા=શક પડતી વાત,
નહિ સમજાએલી વાત

પાઠ ૨૧

નહેર=નદીમાંથી દૂર
પાણી લઇ જવા માટે
ખોદેલી ખાઈ
મોલ=તૂલ
હિંદુશાસ્ત્ર=આર્ય ધર્મ
પુસ્તક
સગવડો=જોગવાઇ
ઝૂકી=લચી
બળદેવ=શ્રી કૃષ્ણના
મોટા ભાઇ
રસાળ=(રસ+આળ=
ફળદ્રુપ
કંપનિ=વિલાયતનું એક
વેપારી મંડળ,
(એના હાથમાં આ
દેશની સત્તા સને
૧૮૫૮ સુધી હતી)
શાખા=ફાંટો
સદી=સો વરસનો કાળ;
સૈકો
આબાદ=સુખી

પાઠ ૨૨.

સંપ્રદાય=પંથ
શરાણ=ધાર કાઢવાનું
ઓજાર
કાવ્યકળા=કવિતાની
ખૂબી અને યુક્તિઓ
સમાગમ=મેળાપ,
કુશળ=હોશિયાર
ભાટ=એક જાતના
બ્રાહ્મણ, ખરા ખોટા
વખાણ કરનાર બારોટ
ચારણ=રાજાના આશ્રિત
વર્ગમાંની એક જાત
(એનો ધંધો રાજાના
વખાણ કરવા, રાજાની
આગળ નાચવું ગાવું
વગેરે ખેલ કરવાનો છે)
દંતકથા=મોઢેથી ચાલતી
ખરી ખોટી વાત

કદર=બૂજ, જાણ
પરમ=મોટા
હિતેચ્છુ=(હિત+ઇચ્છુ)=ભલુ ઇચ્છનાર
સોસાયટિ=મંડળી
હેતુ=મતલબ, ધારણા
સંબંધ=પરિચય
ફરેલ=ડાહી
વેનચરિત્ર=વેન રાજાની હકીકતનુ પુસ્તક
વર્નાક્યુલર સોસાયટિ=ગુજરાતી ભાષા ખીલવવા માટે સ્થપાએલી મંડળી
પદ્ધતિ=ધોરણ, રીત
પ્રમુખપણુ=સભાના ઉપરીની જગા
ઋતુવર્ણન=એ નામનુ કાવ્ય
કાવ્ય=કવિતાનુ પુસ્તક
માનવતો=આબરૂ વાળો
ખિતાબ=ઇલ્કાબ; ઉપનામ
સી. આઈ ઇ=હિંદના રાજ્યનો દોસ્ત
વર્ષાસન=વરસનો પગાર
દોર્યું=ખેંચ્યુ
શોખ=ચાહના, પ્રેમ
જમાનો=જુગ, કાળ

પાઠ ૨૩.

ધાર્મિક=ધર્મપર આસ્થાવાળો
નિરાધાર=આધાર વગરનો, વસીલા વગરનો
મરકી=ઘણા માણસ મરી જાય એવો રોગ, કોલેરા, પ્લેગ વગેરે
પંજો=સપાટો
ગુમાસ્તાગીરી=ઉઘરાણી ને નામાનુ કામ
વાકેફ=માહીતગાર, જાણીતો
ફુરસદ=નવરાશ
વિશ્વાસઘાતી=ભરોસો તોડનાર
સંપૂર્ણ=(સં+પૂર્ણ) પુરેપુરો
અત્યંત=(અતિ+અંત) =ઘણીજ
ઉચાપતકરવુ=ઓળવવું તે; ઉપાડી જવું
ખોટ=ખાધ
સીલક=રોકડ નાણુ
અન્નદાતા=પોષણ કરનાર

પાઠ ૨૪.

ભાવ્યો=ગમ્યો, પસંદ પડ્યો
મેહ=વરસાદ
દેવતા=દેવ
વીજ=વીજળી
આબુ=ગુજરાતની ઉત્તરમા પર્વત છે
ગિરિરાજ=પર્વતનો રાજા, મોટો પર્વત
તિથિ=દહાડો, દિવસ
ટાણે=વખતે
ઘંટ=કાસાની વગાડવાની ઘડિઆળ
દીપે=શોભે
આંખ ફાડી=ધ્યાન દઈ
ઝૂકી=નમી, લચી

ઝુંડ=જથો, ટોળું	વાવ=પીવાના પાણીને	પાસ=પાસે
સ્વાદુ=સ્વાદવાળો, મીઠો	માટે ખોદેલા કુવામા	વેંત=વાર
મિષ્ટ=મીઠા	ઉતરવાના પગથીઆ	જુક્તિ=તદબીર
વસે=રહે	મૂકયા હોય તેવો કુવો	ધુણી=તાપણી
ઝરે=વહે, નીકળે	ઓપે=શોભે,સારો દેખાય	ટેવો=અનુભવો, માનો
ઝરણાં=ઝરણ, વહેળા	વડા=મોટા	સ્થાન=ઠેકાણું, જગા
શીળા=ઠંડા, ટાઢા	દેવળ=દહેરૂં	ખ્યાત=પ્રખ્યાત, જા-
સુગંધી=સારી વાસવાળો,	દેવ=પરમેશ્વરના અંશની	ણીતી, નામીચી
ખુશબોદાર	મૂર્તિ	દેવી=માતા
વહે=જાય, ચાલે	બંગલા=વાડી વચ્ચે	અર્બુદા=અંબાજી
ફૂલી=ખીલી	બાંધેલું ઘર	કથા=વાત,હકીકત, બીના
ફૂલવાડી=જે વાડીમા	પ્રસેવો=પરસેવો, પસીનો	જોગ=લાયક
ફૂલ થાય તે વાડી	પરા=આઘેના, દૂરના	છંદ=કવિતાની કડીઓ

કવિતાની સમજુતી.

જેમ આકાશમા વરસાદ ચઢી આવ્યો હોય તેમ (આબુ પર્વત) આઘેથી જોતા મનને ઘણો સારો લાગ્યો, તે પરના કુંડમાનો અગ્નિ વીજળી જેવો દેખાય છે (કુંડમાનો અગ્નિ તે જાણે ચઢેલા વરસાદમા વીજળીનો ચમકારો થાય તેવો દેખાય છે) એવો પર્વતનો રાજા (પર્વતોમા શ્રેષ્ઠ) આબુ આજે જોયો (૧) શોભીતી પુનમની સાંજને વખતે જાણે સૂર્ય અને ચંદ્ર બે ઘંટ બન્યા હોયની! કોઇ કહે કેવો દેવના હાથી જેવો (આબુ પર્વત) શોભી રહ્યો છે! (ટેક) કદાચ તમે ઉપર જઇને નિહાળીને (ધારીને) જુઓ, તો જણાશે કે ઝાડના જથાની ઘણી ઝાડીઓ નમી રહી છે, અને ત્યા સ્વાદિષ્ટ મીઠા મેવો

જોઇએ તેટલો મળે છે, (ટેક) ત્યા વાઘ, વાદરા, સિંહ અને હરણો રહે છે અને ચોકખા પાણીના ઝરણા હંમેશા વહે છે, ને ઠંડો અને સુગંધીદાર પવન વાય છે (ટેક) ત્યા સારા (ખુશબોદાર) ફૂલોની ફૂલવાડી ખીલી રહી છે, તેમજ ત્યા આગળ કુવા, વાવ ને કુંડ ઘણા શોભે છે, મોટા દહેરાઓમા દેવોનો વાસ છે (ટેક) ત્યા બગલા બધાયા છે ને બજારો થયા છે. વેપારીઓ સારો (ઘણો) વેપાર કરે છે તેથી માલ લેનારને જેવો માલ લેવો હોય તેવો ત્યા મળે છે. (ટેક) ત્યાં તેર ગાઉના ઘેરાવાના તળાવમા તરતા અગિઆર ગામના લોકો પીવાને પાણી લેવા આવે છે, મતલબકે અગિઆર ગામના લોક એનું પાણી વાપરે છે જ્યા જેઠ મહીનામા પણ પરસેવો દેખાતો-થતો નથી (ટેક) અષાડ મહીનામા છેટેના વાદળા પાસે આવે છે અને જતા વારજ જોવાની ખુબી બતાવે છે, તે વખતે તમે વાદળાને ધુણીનો ધુમાડોજ ધારો-સમજો (ટેક) જેમા જૈનના અને હિંદુનાં જુના દેવસ્થાનો છે, અને તેમા પ્રખ્યાત અર્બુદા માતા છે, આ બધી વાત જાણવા લાયક અને કામની હોવાથી કહી છે, આ સારા છંદ દલપતરામ કવિએ બનાવ્યા છે.

પાઠ ૨૫.

અડવો=બેવકુફ

તોલ=બરાબર

સુખડુ=ગોળપાપડી

વળાવવા=વિદાય કરવા

વાસો રહેજે=મુકામ કરજે

ઓડીબારૂ=ખેતરની વાડમાથી જવા આવવા માટે છીંડુ પાડી વચમા બે પાખીઆવાળું દાટેલું લાકડુ

કુપ્પા=કુલ્લા, ચામડાના કુડા

શાવકાર=શાહુકાર

ઘેરૂ=ઝાડથી ખૂબ ઢંકાઇ રહેલી જગા

હારે=સાથે

ખુકાની=માથેથી દાઢી નીચે થઇ બાંધેલો લુગડાનો કકડો

તીર=બાણ

કામઠું=ધનુષ

સે રે=છે રે

હોકારા=બુમાટા

સે=છે
ધોલ=થપ્પડ
ઝપાટ=ઝૂટ
પતીજ=ભરોસો
પરખાવો=તપાસાવો, પરીક્ષા કરાવો
આક=પાર, હદ
વ્યસની=વ્યસનવાળો, ગંજેરી, અફીણી, દારૂડીઓ વગેરે
આળ=તહોમત, બટ્ટો,
પાપનો ઘડો ફુટવો=છુપું રહેલું પાપ જાહેર થવું
દગો કોઇનો સગો નહિ=કપટથી કોઈ પાર પડતુ નથી
ઝાડો=જડતી, તપાસ

પાઠ ૨૬.

સર્વદમન=રાજા દુષ્યંત અને શકુન્તલાનો પુત્ર; ભરત, સબળાને દબાવે એવો
બાળચેષ્ટા=બાળકની રમત ગમત
તાપસી=તપોવનમા રહેતી અને તપ આચરતી સ્ત્રી
તપોવન=તપ કરવાનું જંગલ, ઋષિ આશ્રમ
કાળજું=અંતર, મન
અંહ=હું
ચક્રવર્તી=જેની આણ નાના મોટા ઘણા રાજ્યો પર વર્તાવી હોય એવુ
લક્ષણ=ગુણ
સતાવતો=પજવતો
દીસંતી=દેખાતી
દંતકળી=ઊગતા દાંત
વણ=વગર, વિના
નિમિત્ત=સબબ, કારણ
કાલીકાલી=મીઠી
બોલી=ભાષા, બોલ
તોતલી=તોતડી, બોબડી
પુત=છોકરો
મલિન=મેલું
લેખીએ=ગણીએ
આશ્રમ=મઠ, તપોવન
આકૃતિ=ઘાટ, ચહેરો
ચેષ્ટા=રમત ગમત
આશ્રમસ્થાન=તપસ્વીઓનું રહેઠાણ
મુનિકુમાર=ઋષિ પુત્ર
ધર્મદારા=ધર્મ પ્રમાણે પરણેલી સ્ત્રી, લગ્નના સંબંધથી જોડાએલી સ્ત્રી
દારા=સ્ત્રી
પુછપરછ=તપાસ
શકુંત=પક્ષી, મોર
શકુંતલાવી=(શકુંતલા+આવી) શકુંતલા આવી અથવા શકુંત એટલે મોર લાવી.
માધેલો=(મા+ઘેલો)મા ઉપરના વહાલથી ગાંડો થએલો હોય તેવો

તરજુમો=એક ભાષામાથી બીજી ભાષામા સમજણ પાડવી તે

વગર કારણે હસવાથી જરા જરા દાતની કળીઓ દેખાય છે, અને સમજાય નહિ એવી બોબડી અને કાલી કાલી બોલી બોલે છે ખોળે ચઢીને (ખોળામા) બેસવાને આતુર એવા છોકરાને જે માણસ ખોળામા લે અને તે છોકરાના શરીરે વળગેલી ધૂળથી જેનુ શરીર મેલુ થાય તેને નસીબવાન સમજવો મતલબ કે જેને છોકરા હોય તેને નસીબવાન જાણવો.

પાઠ ૨૭.

શિક્ષણ=કેળવણી

વહાણવટી=વહાણ ચલાવનાર

મથી=મહેનત કરી

ઇરાદો=વિચાર, મનસુબો

ખડ=જેમા ઘણા દેશો આવેલા હોય તે (જેમકે એશિઆખડ)

સ્પેન=યુરોપ ખડની પશ્ચિમમા એક દેશ છે

ટાપુ=બેટ

શુદ્ધ=બરોબર, ખરેખરી

પવન પડેલો હતો=પવન બંધ હતો

આભ=આકાશ, ગગન

અધીરા=ધીરજ વગરના

ફોસલાવી=પટાવી

ધમકાવી=ધમકી આપી

કટાળ્યા=કાયર થયા

અશક્ય=(અ+શક્ય)=થઈ શકે નહિ એવુ

સ્પષ્ટ=ખુલ્લા

જમીનનાં પક્ષી=જમીન પર રહેનારા પક્ષી

આશા=ભરોસો, વિશ્વાસ

આખ ન મીચતા=ઊંઘી ન જતા

આનંદ ભર્યા શબ્દો=ખુશાલીના પોકાર

પહો ફાટવો=સુરજ ઉગતા પહેલા અજવાળું પડવું તે

કનડગત=હેરાનગતિ

ચુબન=બોકી, બચ્ચી

સ્વાર્થ=સ્વ=પોતાનો અર્થ=લાભ) પોતાનો લાભ

ખાતર=માટે

પાઠ ૨૮.

સત્યવાદી=(સત્ય+વાદ+ઇ) સાચુ બોલવાવાળો

યજ્ઞ=હોમ

દક્ષિણા=ગુરુ કે બ્રાહ્મણને જમણે હાથે દાનમા અપાતી રકમ

કસોટી=પરીક્ષા, તપાસ

તેજ ક્ષણે=તરતજ

માર્ગ=રસ્તો, વાટ
સર્વસ્વ=બધુ, સઘળુ
મુદ્દત=મહેતલ, વખત
વેરેલ=વેરેલે
સ્થાનક=ઠેકાણુ, જગા
અયોગ્ય=(અ+યોગ્ય)= લાયક નહિ
કટકવન=કાંટાવાળુ જગલ
સુવાળી=દુ ખ સહન ન કરી શકે એવી
ક્ષત્રિયાણિ=(ક્ષત્રિય+આણી) ક્ષત્રિયની બૈરી
બોલ=વચન, કોલ
આગ્રહ=મમત
નિંદી=વગોવી
અર્ધાંકાયા=અર્ધાંગના
મૂલ=કિમત
સ્તબ્ધ થવુ=ઠરી જવુ
પાલવ=છેડો
ચડાળ=નીચ કામ કરનાર
આચકો ખાય છે=ખચકાય છે

મુડદુ=શ્વાસ, મરેલુ પ્રાણી
જાળામાથી=દરમાથી
અનાથ=(અ+નાથ)= ધણીવગરની, નિરાધાર
મસાણ=મુડદા દાટવા બાળવાની જગા
દેવુ=દેણુ, કરજ
ફૂલ પાથરેલી જગાએ ચાલવાને બીલકુલ લાયક નહિ એવી જે કોમળ અને રૂપાળી સ્ત્રી તે જેની અંદર ઘણાજ કાંટા છે એવા વનમા ધણીની પછવાડે ચાલવા લાગી

પાઠ ૨૯

સુરપાણનો ધોધ=માકડીઘાટ, મોખડીઘાટ
જળધોધ=જોસથી પાણીનો પડતો મોટો પહોળો ધોધવો

ચાણોદ=ડભોઇ પાસે નર્મદા કાંઠે જાત્રાનુ ઠેકાણુ
સામે વહેણે=વહેતા પાણીની સામે, ઉપવાણે
પનાઇ=ચપટા તળીઆની નાની હોડી
બાહુ=ભુજ, ખભાની કોણી સુધીનો હાથ
ફેફસા=શ્વાસની ધમણો
આદિત્યેશ્વર=સૂર્યે સ્થાપેલા મહાદેવ
છાછરા=થોડા ઉડા
રાજપીપળા=એ રેવાકાંઠા એજન્સીમા છે
કાળભૈરવ=શિવનુ ભયકર રૂપ
હરણ ફાળ=હરણના કુદકા જેટલુ પહોળુ
ઘેરૂ=મધુરૂ
વારિ=જળ, પાણી
ઢાળ ઉતાર=ઢાળપડતી

પાત્ર=નદીને વહેવાનો માર્ગ, બે કાઠા વચ્ચેનુ તળીઉ
ફીણ=ધોળા પરપોટા
ભાસ=દેખાવ
અનંત=(અન+અંત)= પાર વગરની,
પરકમાવાસી=પ્રદક્ષિણા કરનાર
સદાવ્રત=(સદા+વ્રત)= ગરીબ મુસાફરોને ધર્માદા સીધુ આપવુ તે

પાઠ ૩૦.

સપુત=(સ+પુત) સારો છોકરો
તેહ=તે
સીધો મારગે=પ્રમાણિકપણે
અધર્મ=(અ+ધર્મ)=પાપ
ટાળે=દૂર કરે, મટાડે
સ્વજન=(સ્વ+જન)પોતાના માણુસ, સગા વહાલાનોકર ચાકરવગેરે
દીન=ગરીબ
દુખડા=દુ ખ, આફત
અરચીઆ=ભજયા
દામ=પૈસા
પરમારથ=(પરમ+અરથ)=પારકાનુ ભલુ
જોડે=મેળવે
ગર્થ=પૈસા
હરિ=પરમેશ્વર
અર્થ=માટે, વાસ્તે
ચાડી=ચુગલી
નવ=નહિ
અપયશ=(અપ+યશ)= અપકીર્તિ, ગેરઆબરૂ
અવનિ=પૃથ્વી
અવતાર=જિંદગી
સમસ્યા=ઉખાણા, કોયડા, ઉત્તર મેળવવાને સંકેતવાળી ભાષામા કહેવું તે
ગોરી=સ્ત્રી
ગોખ=ઝરૂખો, માળનો આગળનો વધારેલો ભાગ
તળે=નીચે
નદીકેરે=નદીના
નીરે=પાણી ઉપર
નદી કેરે નીરે=નદીના પાણી ઉપર, નદીનું પાણી તેની ઉપર
તીરે=કાઠે
ચોથ સવાગો=ચોથા ભાગનું સવાગણું; ૫/૧૬
કચરે=કાદવમા
અડીયા=પહોચ્યા,
સેવાલ=લીલ
કામની=સ્ત્રી
છત=સીલક
ચંપકવન=ચંપાના ઝાડ ઘણા હોય એવુ જંગલ
તમમાથી=તમારામાંથી
બેય=બેઉ
ગણુ=ગણતરી કર
સંદેહ=વહેમ, શક
શાસ્ત્ર=ગણિત શાસ્ત્ર
સાક્ષી=સાબિતી
દે=આપે
સાચ=સાચી

કવિતાની સમજુતી.

જે પ્રમાણિકપણે ચાલે, તે સારો છોકરો કહેવાય જે પાપને દૂર કરે તે સારો છોકરો કહેવાય, જે પોતાના સગાવહાલાને સુખ આપે છે તે સારો છોકરો કહેવાય, જે ગરીબોના દુ ખો મટાડે તે સારો છોકરો કહેવાય, વળી જેણે પરમેશ્વરને હેતથી ભજ્યા તેનુ નામજ સારો છોકરો છે શામળ કવિ કહે છે કે જેણે પારકાના ભલાને માટે પૈસા વાપર્યા હોય તેજ સારો માણસ કહેવાય (૧) જે વેપારથી પૈસા મેળવે તેજ સારો છોકરો કહેવાય જે પ્રભુને નામે દાન કરતો હોય તેજ સારો છોકરો કહેવાય, જે ગેરઆબરૂથી બીનો હોય તેજ સારો છોકરો કહેવાય, જોતા જેનામા ઘણાજ સારા ગુણો માલમ પડે તેજ સારા છોકરાને સ્વર્ગમા સુખ છે, શામળ કવિ કહે છે કે આ દુનિયામા તે માણુસની (જેને સપુત છોકરો હોય તેની અથવા સપુતની) જિદગીને ધન્ય છે. મતલબ કે તેજ ખરેખરો જીવતો છે.

ગણિત સમશ્યા છપ્પા.

નીચે નદીનું પાણી તેની ઉપર આવેલા ઝરૂખામા એક સ્ત્રી બેઠી હતી, તેનો મોતીનો હાર તૂટી ગયો અને તે નદીના કાહાપર જઇ પડયો જરા વારમા અર્ધાં મોતી પાણીમા જઇને પડયા, બધા મોતીનો ૫/૧૬ ભાગ અર્ધો કાદવ અર્ધો કચરો એવામા જઇને પડયા, વળી છઠ્ઠા ભાગના મોતી લીલમા ગબડી ગબડીને ગયા, અને તે સ્ત્રીના હાથમા બે મોતી રહ્યા ત્યારે કહો કે મોતી કેટલા હતા? જવાબ– સીલકમા છન્નુ મોતી હતા, તેના ચોથા ભાગનું સવાયુ એટલે ૩૦. અને છઠે ભાગે એટલે ૧૬, અને હાથમાં બે મળી ૪૮, પ્રથમના અર્ધા એટલે ૪૮ જળમા ગયા તે મળી કુલ મોતી ૯૬.

પક્ષીના બે ટોળા આકાશમાં ઊડતા ઊડતા ચંપાના વનમાં આવ્યાં, તે સૌને સારા ગમ્યા બે ટોળામાંથી એક ટોળું બોલ્યું કે તારામાંથી એક અમારામાં આવે, તો આપણે બંને ટોળાંના પક્ષીઓ સરખા થઇએ તેથી બધાના મનને સારાં લાગે ત્યારે બીજું ટોળું બોલ્યું કે જો તમે અમને એક પક્ષી આપો તો અમો તમારાથી બમણા થઇએ ત્યારે અમે પૂછીએ છીએ કે એ બંને ટોળામાં પક્ષી કેટલા હતા તે ગણીને કહો. **જવાબ**—એમાં વહેમ શો છે? (ગણિત શાસ્ત્ર) સાચી સાબિતી દે છે કે બધા મળીને ૧૨ પક્ષી હતા, એકમાં સાત અને બીજામાં પાંચ (પહેલું બોલ્યું તેમાં પાંચ અને બીજું બોલ્યું તેમાં સાત)

પાઠ ૩૧

કનકમૃગ=સોનાનો હરણ
પંચવટી=પાંચ વડનો જથો; દંડકારણ્ય, નાશકની સામે ગોદાવરી નદીને કાંઠે એ સ્થાન છે.
નેત્ર=આંખ
ઠારે છે=સંતોષ પમાડે છે
અલૌકિક=દૈવી, અદ્ભુત આ લોકમાં નહિ એવો.
મૃગલો=હરણ
નિર્ભય=બીક વગર
બુટ્ટી=તરેહ
આર્યપુત્ર=એ શબ્દ ધણીને બોલાવવામાં વપરાતો હતો, સ્વામી, રામ
અયોધ્યા=(ગોગરા) સર્યુ નદીને કાંઠે શહેર છે
છક=દિગ, તાજુબ.
મૃગચર્મ=હરણનું ચામડું
જાનકી=સીતા
આસન=બેઠક.
અસુર=દૈત્ય
વેષે=રૂપથી
કારમી=વિકરાળ, બિહામણી, ભયંકર
ચીસ=ગભરાટમાં બૂમ પાડવી તે
પર્ણકુટી=ઝુંપડી
ફાળ=ધાસ્કો
વલોવાઈ=ઉથલ પાથલ થઇ
કઠોર=વજ્ર, કડવા
હરિઆળી=લીલોતરી વાળી.

અલખ=બ્રહ્મ, ધ્યાનમા નહિ આવે એવા પરમાત્મા એ શબ્દ જોગી વાપરે છે)

જગાવતો=બોલાવતો

ગોદાવરી=સહ્યાદ્રિ પર્વતમાથી નીકળી ઉત્તર સરકાર પ્રાંતમા વહી બંગાળી ઉપસાગરને મળે છે તે (એને કાંઠે નાશક, ત્ર્યંબક રાજમહેંદ્રી ને યાત્રાન છે)

અતિથિ=ભિક્ષા માગવા આવેલો માણસ

પોત પ્રકાશવુ=ખરેખરૂં સ્વરૂપ જણાવવુ

રાતા થઇ=ગુસ્સે થઇ

ભ્રમર ચડાવી=ડોળા કાઢી

બિકરાળ=બિહામણું

ધારણ કર્યું=પ્રકાસ્યું

રથ=ચાર પૈડાની ઘુમટ વાળી ગાડી

પાઠ ૩૨

કંજુસ=કૃપણ બખીલ દળદર ગરિબાઇ

વિદ્યાર્થીના આશીર્વાદ=ભીખ માગવી તે,

ઝીક મારવી=પત્થરપર પછાડી ધોવુ

વારસો=વડીલો તરફથી મળેલી પુંજી

વધ્યાસધ્યા=વધારાના

સંકલ્પ=ઠરાવની નિશાની તરીકે 'હાથમા પાણી લઈ જમીનપર મૂકવુ તે

કૃપણ=કંજુસ

પાઠ ૩૩

બનાવટ=રચના, ગોઠવણ

નાસ્તિક=ઇશ્વર નથી એમ માનનાર

કર્તા=બનાવનાર, રચનાર

અસાધારણ=ત્રણીજ

કીમતીપણુ=ઉપયોગીપણું

મેદ=શરીરમાનો એક ધાતુ જાડા માણસમા એ ધાતુ બહુ હોય છે

કોમળપણું=નાજુકાઇ

આરામ=વિસામો

સરળતા=સહેલાઇ

સરંક્ષણ=સારી સંભાળ

ભમર=ભવા

છાજલી=છજુ

જતન=રક્ષણ, સંભાળ

ડોળો=આખનો ગોળો

વાડે=રસ્તે, રાહે

નસકોરા=નાકના દમ લેવાના બે કાણા,

બ્રહ્માંડ=વિશ્વ

અંધેર=ગેરવ્યવસ્થા

ગરજ સારે=કામ કરે

સાખ=સાહેદી, પુરાવો

પુરે છે=આપે છે	ઉદાસ=દીલગીર	નિશદિન=રાત દહાડો; હમેશા
ખુબી=તાસીર, બલીહારી	ભેળા=ભેગા	પસરે=ફેલાય
પાઠ ૩૪	નિરાશ=(સ)(નિર્=નહિ +આશ=આશા) =આશા વગરનો, નાઉમેદ	સુવાસ=સારી વાસ, આબરૂ
અરજ=પ્રાર્થના, વિનતી	શુભ=સારા	અંતર=મન
અવિનાશી=(સ) અ=નહિ+વિ+નાશ+ઇ=વાળા)=જેનો નાશ નથી તે, અમર પરમાત્મા	કચાસ=ખામી	ઉજાસ=અજવાળું, નિર્મળપણું
દયાળ=દયાળુ	મતિ=બુદ્ધિ	આધાર=આસરો
આશા=આશ, ઇચ્છા	સમાશ=સમાવેશ, મેળાપ	હાશ=નિરાત, શાંતિ
લેશ=જરા	નિર્મળ=(સ) (નિર્=નહિ+મળ=મેલ)=મેલ વિનાનો, ચોકખો	કુધારો=ખરાબ રિવાજ; નઠારી રીતભાત

કવિતાની સમજુતી.

હે પરમેશ્વર વિનતી સાભળો, હે નાશ વગરના પરમેશ્વર તમે અમારી પ્રાર્થના સાભળો, અમે બાળક ઓછી બુદ્ધિવાળા છીએ, અને આપ તો દયાળુ છો, અમારી એક ઇચ્છા છે, હે નાશ વગરના પરમેશ્વર અમારી પ્રાર્થના સાભળો અમે છોકરાઓ તો ઘણાએ ગુનાઓ કરીએ પણ તેથી તમે લગાર પણ દીલગીર થશો નહિ (ટેક) અમે બધા વિદ્યા ભણવાને ભેગા થઇએ છીએ તેમા તમે અમને નાઉમેદ કરશો નહિજ. (ટેક) અમે બધા સમજીને સારા ગુણ લઇએ કે જેથી જરા પણ ખામી રહે નહિ, (ટેક) સારા ગુણોની સાથે અમને સારી બુદ્ધિ આપો કે જેથી કરીને અમે બધામા મળી જઇએ. (ટેક) રાત દહાડો ચોકખા મનના રહીએ કે જેથી કરીને અમારી સારૂ આબરૂ ફેલાય;

(ટેક) અમે મોઢેથી એવું માગી લઇએ છીએ કે અમારા મનમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ થાય, (ટેક) આપની મદદ મળવાથી મનમા નિરાંત રહે છે. (ટેક) કોઇપણ વખત અમારામા જરાપણ નઠારી ચાલ રહે નહિ અને સુખ કાયમ રહે (ટેક)

¹નિધિ=ભંડાર	તેવી, જાણી ન શકાય એવી	=પાપી+ઉદ્ધાર)=પાપીને તારનાર, પરમેશ્વર
દયાનિધિ=દયાનો ભંડાર, પરમેશ્વર	આકાર=મૂર્તિ, ઘાટ	અભય=બીક વગરનું
અશરણ=આધાર વગરના નિરાધાર	જર=પૈસો	અચળ=ચળે નહિ એવું; કાયમ
શરણ=આધાર	સકળ=સઘળી, બધી	યાચું=માગું, જાચું
અશરણ શરણ=આધાર વગરનાનો આધાર	વિકળતા=ગભરામણ, મુંઝવણ	વારંવાર=વારે ઘડીએ
વા'ર=મદદ	ટાળી=મટાડી, દૂર કરી	તારી=ઉગારી, બચાવી
લીલા=ખુબી, શોભા	ભીખ=જોર	પાર=છેડે
અકળ=સમજાય નહિ	વાર=અટકાવ, રોક	લહુ=મેળવું
	બાનુ=નામ, નિમિત્ત	વિસ્તાર=વિશાળપણું; આત્માનું મોટાપણું
	પત=ટેક	પદ=પદવી
	પતિતોદ્ધાર=(સ) પતિત	

હે દયાના ભંડાર (પરમેશ્વર) તું મારો આધાર છે ને તમારો એકલાનોજ આશરો છે. તારૂં સારૂં નામ નિરાધારનો આધાર છે માટે તું મને મદદ કર. (ટેક) હુ જ્યા જોઉં છુ ત્યા તારી ઘણીજ ખુબી જણાય છે અને તારી શક્તિ ને રૂપ સમજી શકાય નહિ એવાં છે [ટેક] આ દુનિયાના માણસોનું હેત રૂપને લીધે, રંગને લીધે કે પૈસાના લોભને લીધે છે (ટેક) તું સઘળી ગભરામણ મટાડી દઇને

ઝેર રૂપી વિષયો (શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ, અને ગંધ)થી દૂર રાખ, (ટેક) હે પાપીઓને તારનાર ધણી તુ હેતથી તારા નામનો ટેક રાખ. (ટેક) તારૂ બીક તારૂ બીક વગરનું અને ચળે નહિ એવું (કાયમનુ) સારૂ ઠેકાણુ (પદ) હુ હરઘડી માગુ છુ (ટેક) જો કે તુ ઈનસાફી છે છતા પણ અમને માફ કરી (આ દુ ખરૂપ સસારમાથી) ઉગારીને પાર ઉતાર મતલબ કે જન્મ મરણનો ફેરો તાળ. (ટેક) કહાન કવી કહે છે કે હું તને પસંદ પડતા કામ કરીને આત્માની મોટાઈ મેળવુ (ટેક)

પરેશા=પરમાત્મા, મોટા ધણી પરમેશ્વર
વિશ્વેશા=વિશ્વના સ્વામી પરમેશ્વર
અકળિત=સમજાય નહિ એવી
ગતિ=શક્તિ
હિતાર્થે=લાભ માટે
જગપતિ=જગતનો ધણી, પરમેશ્વર
ભારી=મોટુ
નિરખી=ધારીધારીને જોઇ
મથી=મહેનત કરી
મથી મથી=મહેનત કરી [કરી
શો=કેવો

દીસે=દેખાય
જળનિધિ=પાણીનો ભંડાર, સમુદ્ર
નૃત્ય=નાચ
તરંગો=મોજાં
મધુર=મીઠા
સૂર=અવાજ
અલપતો=ગાતો
ઝૂકી=નમી, લચી
લહેર=સપાટો, સુરખી
નમન=નમસ્કાર
પ્રતિ=તરફ
રમણા=ખુશકારક, શોભિતા
દર્શાવે=દેખાડે, બતાવે
કળ=યુક્તિ, તદબીર

મણા=ખામી, ખોડ
વ્યાઘ્રો=વાઘો
ગર્જન=ગર્જના
ઘોર=ભયંકર,બિહામણી
ભયભીત=ભયકર; બિહામણી
અગણિત=અસંખ્ય
વિરાજીત=શોભિતા
જંતુ=જીવડા
વૃક્ષ=ઝાડ
દીપસમ=દીવા જેવા
તરવર=મોટા ઝાડ
મઢી=જડી
પોકારી=બૂમો પાડી
કે'=કહે
વડી=મોટી

હો મોટા ઈશ્વર, હે બ્રહ્માંડના સ્વામી! તારા કામ અને શક્તિ સમજાય નહિ એવા છે હે જગતના ધણી (પરમેશ્વર) તેં આ બધુ માણસના સુખને માટે બનાવ્યુ છે તારા ભારે કામ જોઇને માણસો (કામ સમજવાને) મહેનત કરી કરીને આવા ખસે છે તારા ગુણો ગાવાને માટે માણસની બુદ્ધિ જરા પણ ચાલતી નથી મતલબ કે તારા ગુણોની ગણતરી કરવાની શક્તિ માણસમા નથી) (૧) અહો! આ સમુદ્ર કેવો મોટો નાચ કરતો-હાલતો જણાય છે! મોજાઓ ઉછાળીને જાણે મીઠા અવાજથી ગાજતો હોયની! બાગો અને વાડીઓમા ફળ અને ફૂલથી ડાળીઓ ઘણી નમી રહેલી છે તે જાણે પવનના સપાટાથી પરમેશ્વરને નમતી હોયની! (૨) ખુશકારક પક્ષીઓ વારવાર મધુર ગાઇને ખૂશ થાય છે વળી વાઘો અને સિંહો ભયકર અવાજ કરીને ફરતા, તેથી પાસેના પહાડ ફરીને ભયકર શબ્દો કરતા તેના પડઘા પડતા તે એમ બતાવી આપે છે કે પરમેશ્વરની સમજાય નહિ એવી કળામા કાંઇ પણ ખામી નથી (૩) દીવાબત્તીને વખતે જોતાં શોભિતા અસખ્ય ઝીણા જીવડાઓ ઝાડપર સળગતા દીવા જેવા દેખાય છે અને સુશોભિત ઘણા પક્ષીઓ ઉડતા છે તે ચળકે છે તેથી જાણે મોટા ઝાડો શું હીરાથી જડી લીધા હોયની! માણસો બૂમ પાડી-આશ્ચર્ય પામીને કહે છે કે અહા! પરમેશ્વરનું કામ કેવું મોટું છે! (૪)

પાઠ ૩૫.	ભૂસ્તર વિદ્યા=પૃથ્વીના પડ ઓળખવાની વિદ્યા	મુખ્ય મોહેતો
વિસારે મૂકયા વિના= ભૂલી ન જતા	ચિહ્નો=નિશાની	અગત્ય=જરૂર
પરસ્પર=એક બીજાનો	ખોળ=તપાસ	ધ્યાન=લક્ષ
એદીપણુ=આળસાઇ	મુનીમ=કારભારી,	આધારે=ભરોસે
		ખોદાણ=ખોદકામ

સ્વાશ્રય=પોતાની જાત પર આધાર રાખવો તે
કાળજી=ચેટક, ખંત
કર્મ=નસીબ
અદકો=મોટો
આપ=પોતે
પુર=પુરા
પ્રતાપ=પરાક્રમ
બધાથી મોટો પોતે ઉદ્યમ ઉદ્યમ ઉદ્યમજ છે, નસીબ બિચારૂં રાંકડું-કંગાળ છે પણ ઉદ્યમનું પરાક્રમ પુરેપુરૂ-મોટું છે

પાઠ ૩૬.

સફર=લાંબી મુસાફરી
ધનાઢ્ય=ઘણો પૈસાદાર
દરીઆમાર્ગે=જળ માર્ગે, વહાણ વાટે
વતની=રહેવાસી
ખ્રિસ્તી=ઇસુ ખ્રિસ્તને માનનાર
વહાણવટી=ખલાસી
કેપ=ભૂશિર
ઓવ=ની
ગુડ=સારી
હોપ=આશા
લિસ્બન=પોર્ટુગલની રાજધાનીનું શહેર છે
નાતાલ=અંગ્રેજની દિવાળી, તા ૨૫મી ડિસેંબરથી આઠ દિવસનો તહેવાર, ખ્રિસ્તમસ
ભાવ=પ્રીતિ
ભોમીઓ=જાણીતો
કાલીકટ=મલબાર કાંઠે બંદર છે
મથક=જગા, સ્થાન
સિંહલદ્વીપ=લંકા
પરવાનગી=રજા, મંજુરી
સમૃદ્ધિ=પુષ્કળ દોલત
છક=દિંગ, તાજુબ
નજરાણું=ભેટ
છૂટ=પરવાનગી, રજા
ધક્કો=નુકસાન
પૂર્ણ=પુરેપુરી
માહીતી=અનુભવ
હિત=ભલું
પ્રવેશકર્યો=દાખલ થયો

પાઠ ૩૭.

ઉમરાવ=અમીર
કીટલી=ચાદાની
નાળચું=નળી
પ્રયોગ=અજમાએશ
અનુભવ=જાતમાહીતી
સ્કોટલાંડ=ગ્રેટબ્રિટનમાં દેશ છે
બુદ્ધિશાળી=અક્કલબાજ
ગ્લાસગો=સ્કોટલાંડમાં મોટામાં મોટું શહેર છે
નમુનો=ઘાટ, આકાર
ખામી=ખોડ
આરંભ=શરૂઆત
ધૂમકેતુ=પુછડીઓ તારો
કલાઇડ=સ્કોટલાંડમાં નદી છે
આટલાંટિક=એ નામનો મહાસાગર છે. (એમાં

પાણી ૩૫૦ લાખ ચોરસ મૈલ છે)
ઉપરાઉપરી=એક પછી એક
ઇજનેર=બાંધકામ ખાતાનો અમલદાર
દરજ્જો=પદ્વી, હોદ્દો
જાતબુદ્ધિ=પોતાની અક્કલ
અપૂર્વ=આગળ નહિ થએલી એવી
રેલવે=લોઢાની સડકનો રસ્તો
ફતેહમંદી=જીત
નિર્ભય=બીક વગર
ખંત=કાળજી, ચેતક
નવાઇ=અચરતી
હવાઇ=હવામા ઊડે એવું એક જાતનું દારૂખાનું
જહોજલાલી=ભપકો તથા શોભા
પાઉંડ=પંદર રૂપીઆની કિંમતનો સોનાનો સિક્કો

પાઠ ૩૮

શ્રી=સારા, શોભાયમાન
રઘુવીર=રામચંદ્રજી
વિરાજતા=શોભતા
સંગે=સાથે
કુળનો ધર્મ=બાપદાદાથી ચાલતો ધર્મ
લીલા=વિલાસ, ક્રીડા
નૌતમ=નવીન
રંગ=મજા
નિર્મળ=પવિત્ર, ચોકખુ
મઠ=આશ્રમ
છાઇ=છવાઇ
ધીર=ધીરજવાળા, ધૈર્યવાન
પર્ણકુટી=ઝાલ ડાળાની ઝુંપડી
વૃંદ=જથો, ટોળુ
જાઇ, જુઇ=ફૂલના વેલા
મકંદ=એક જાતનું ઝાડ
ખટપદ=ભમરો
ગુંજે=ગાજે
મકરંદ= ફૂલનો રસ; મધ
મધુ=મીઠું
ચંપક=ચંપાનું ઝાડ
કરેણી=કરેણીના ફૂલનું ઝાડ
આંબાસાખ=આંબાપરજ પાકપર આવેલીકેરી
જામફળી=જમરૂખ
કદલી=કેળ
મંડપ=માંડવો
દ્રાક્ષ=દરાખ
નારિકેળ=નાળિએર, શ્રીફળ
જંબીર=જાંબુ
ફણસ=ચાપાનું ઝાડ
ફોફળી=સોપારણુ
સીતાફળી=સીતાફળનું ઝાડ

શતપત્રી=સો પાદડાની વેલી	ચાતક=બપૈયા	જૂથ=ટોળું
કુદ=એક જાતનો છોડ	ચકોર=એક જાતનુ પક્ષી	વનફળ=વનમા થતા ફળ
મસમસતો=મઘમઘતો	કોકીલ=કોયલ	પડાઆ=દડીઆ
મેક=મહેકે	કપોત=હોલો	જનકસુતા=જાનકી, જનક રાજાની પુત્રી, સીતા
અપાર=ઘણા	ખજન=એક જાતનુ પક્ષી	રૂપ=કાંતિ
તરૂ=ઝાડ	આદે=આદિ, વગેરે	ચકિત=દિંગ, તાજુબ
શોહામણા=શોભિતા	લલિત=સુદર	સૌમિત્રિ=સુમિત્રાનો પુત્ર; લક્ષ્મણ
બક=બગલો	વિહગ=પક્ષી, પંખી	આરોગાવી=ખવડાવી
પરાવત=કબુતર	ભૂમિ=જમીન	વળતા=પછી
મૃગ=હરણ	કળા કરવી=પીછા ઉંચા પહોળા કરવા તે	ગ્રાસ=કોળીઓ
કારડવ=બતક	જય જય=જે જે	ગ્રાસ કરે=ખાય
	ખગ=પક્ષી	
	ભીલડી=ભીલની સ્ત્રી	

કવિતાની સમજુતી.

પચવટીમા શોભાયમાન રામચદ્રજી રહેતા હતા, તેમની સાથે સીતા અને લક્ષ્મણ હતા તે સેવા કરતા હતા. એમ સૌ પોતપોતાના ધર્મ પ્રમાણે ચાલતા અને હમેશા નવીન મઝા અને વિલાસ કરતા હતા. પચવટીમા શોભાયમાન રામચદ્રજી રહેતા હતા (૧) પંચવટીની પાસે ગોદાવરી નદીનુ પવિત્ર પાણી વહે છે અને ઠેકાણે ઠેકાણે ધૈર્યવાન ઋષિઓના આશ્રમો આવી રહ્યા છે, ઝુંપડીની પાસે સીતાજીએ વાડી બનાવી હતી,અને તેમા તુળસીના છોડના જથા વાવ્યા હતા, તેમાં જાઈ, જુઇ, મકદ, આબો ને મોગરો ઘણુ હતાં. ફૂલનો મીઠો રસ-મધ

ભમરાઓ ચૂસતા અને ગુંજારવ કરતા, (ટેક) (૨) વળી વાડીમા ગુલાબ, ચંપો, ડમરો, ચપેલી અને માલતી હતા, કરેણી અને આંબા પર પાકવા આવેલી કેરી પવનથી હાલતી હતી, અને જમરૂખી, દાડમડી, નારંગી, અને કેળ પણ હતી, તેમજ દરાખના માડવા ઉપર લુમો લચી રહી હતી, (ટેક) (૩) વળી તેમા નાળિએરી, જાબુડી, ફણુસ અને સોપારણુ તેમજ સીતાફળ, શતપત્રી, કુદ, કલ્હારના ઝાડ, હતા, કેવડા ચારે તરફથી સારી વાસ આપતા હતા, એમ જાત જાતના ઘણા ફૂલો ખીલ્યા હતા' (ટેક) (૪) ઝાડોપર બગલા, કબુતર, ચકવા, ચકવી, હસ, ચકોર, બપૈયા, કોયલ, હોલા, ખંજન, બતક વગેરે સુદર પક્ષીઓ અને જમીનપર હરણ વગેરે પશુઓ મધુર અવાજ કરતા હતા (ટેક) (૫) જમીન ઉપર મોર કળા કરીને નાચતા હતા, અને મેના તથા પોપટ જય રામ જય રામ બોલતા હતા, શોભિતા પક્ષીઓ મારા મીઠા શબ્દો બોલતા હતા એવા પક્ષી અને હરણોને જોઇને સીતાજી મનમા ખુશ થતા હતા (ટેક) (૬)

સારંગ—રામ પચવટીમા રહ્યા છે અને તેમના દિવસ મજામા જાયછે; લક્ષ્મણ અને સીતાજી રામચદ્રની સેવા હોસથી કરે છે. (૧) ભીલડીઓના ટોળા મળીને સીતાજીને જોવા આવે, અને જાત જાતના વનમા થતા ફળના તથા મેવાના દડીઆ ભરી ભરીને લાવે (૨) સીતાજીની વાડીમા હરણોના ટોળા ચરવા આવે અને તે ટોળા બધા સીતાજીની કાતિ જોઇને ત્યા દિંગ થઈ જાય (૩) હમેશા લક્ષ્મણ ફળ લાવીને સીતાજીની પાસે મૂકે, અને સીતાજી શ્રીરામને જમાડીને પછી પોતે ફળ ખાય (૪)

પાઠ ૩૯.

મતભેદ=વિચાર ફેર, દરેક જણનુ જુદી જુદી સમજવું, કહેવું તે

એકંદર=સામટો, કુલ

પુરાવો=સાબીતી

પણ=બાધા, નિયમ

નિશ્ચય=ઠરાવ

આખ્યાન=વાર્તા, કથા

શોખ=ઇચ્છા

શામળ=નરસિંહ મેહેતાનો છોકરો

શીઘ્ર=તરત ને તરત કરેલી

નળાખ્યાન=નળ રાજાની વારતા

મામેરૂં=મોસાળું

કવિત્વ=કવિપણુ

કવિત્વશકિત=કવિતા બનાવવાની આવડ

આરોગ્ય=તંદુરસ્ત

ઓખા=બાણાસુરની કન્યા, અનીરૂદ્ધની સ્રી

સુભદ્રા=દેવકીની પુત્રી, કૃષ્ણની બેન, અર્જુનની સ્રી, અભિમન્યુની મા

સુધન્વા=ચંપાવતીના રાજા હંસધ્વજનો પુત્ર

પાત્ર=વિષય

રસીલા=રસિક

સ્વર્ગવાસ=મરણ

પાઠ ૪૦.

અક્ષરશીદ=ઇન્સારી

રહેણી=રીતભાત

ખલીફા=મહમદ પેગંબરના વારસ

વંશપરંપરા=ઓલાદથી ઉતરી આવેલો, પેઢી દર પેઢી

દમાસ્કસ=એશિઆઇ તુર્કસ્તાનમા શહેર છે, એ દુનિયામા જુનામા જુનુ શહેર છે

પ્રપૌત્ર=દીકરાના દીકરાનો દીકરો

ખિલાફત=ખલીફાની ગાદી

બગદાદ=એશિઆઇ તુર્કસ્તાનમા શહેર છે

વૃદ્ધિ=વધારો

ધર્માધ્યક્ષ=ધર્મનો ઉપરી

મુરબ્બી=આસરોઆપનાર

દીનાર=એ નામનો એક જુનો રૂપાનો અઢી રૂપીઆની કિંમતનો સિક્કો

તાબુબી=નવાઇ

ખજાનચી=ખજાનાનો ઉપરી, ત્રિઝોરર

દૃષ્ટિ=નજર

જનાનખાનુ=બૈરાને બેસવા ઊઠવાની જગા; રણવાસ

દામ=નાણું

સૂધ=ભાન, સમજ

પાઠ ૪૧.

દેશાટન=ઘણા દેશમાં રખડવું, મુસાફરી કરવી તે

શ્લોક=એ લીટીની સંસ્કૃત કવિતા
મિત્રતા=દોસ્તી, સોબત
આપવડાઇ=જાતની ખોટી મોટાઇ, પતરાજી
કષ્ટો=દુઃખો
બાધો=હરકત, અડચણ
જાતહિંમત=પોતાની હિંમત
કૃતિ=કામ, કાર્ય
નિહાળવું=ધારીને જોવું
અપાર=પાર વગરની, ઘણીજ
વિકાશ=મજા, આનંદ
સ્મરણ=યાદદાસ્ત
ભાવ=પ્રીતિ
પુરતી=પુરેપુરી

પાઠ ૪૨.

ખારીલાપણું=દુશ્મનાવટ
અવગુણ=દોષ
અર્થ=મતલબ, સાર
ઉદાર=મોટા મનનો
પ્રેમી=માયાળુ
નીચ=હલકા મનનો
દ્વેષી=કીનાખોર, અદેખો
ઉજળો=ખરો
ક્રૂરપણું=ઘાતકીપણું
દ્વેષ=અદેખાઇ, વેર
પ્રગટ થતી=શરૂ થતી
ઘોળાયા કરતો=મનમાં રમ્યા કરતો
ઘુંટાયા કરતો=ગોખાયા કરતો
લુણો=છો, ઇંટ, માટી વગેરેમાં જે ખારનો ભાગ જામે છે તે
ખારીલા=કીનાખોર, દ્વેષી
હૃદય=અંતઃકરણ, મન
ખાર=અદાવત, વેર
કાયમ=હંમેશ
પ્રફુલતા=આનંદથી ખીલવું તે
કૃત્ય=કામ, કાર્ય
સાધવામાં=પાર પાડવામાં
ફલાણો=અમુક
દ્વેષીલા=ખારીલા
ધિક્કાર=તિરસ્કાર
કોશળદેશ=હાલના બિહાર, અયોધ્યા તથા આગ્રા પ્રાંતો.
ઘાતકી=ક્રૂર, નિર્દય
દુશ્મનાવટ=દુશ્મનાઇ
પ્રેમ=માયા, હેત
હજુરમાં=પોતાની પાસે
વીર=બહાદુર, યોધ્ધો
ભૂષણ=શણગાર

પાઠ ૪૩

શાંતિભરી=ધીરજવાળી
કરિયાણું=તજ, લવેંગ એલચી, મરી, વગેરે
વખાર=જથાબંધ માલ રાખવાનું ઠેકાણું
છુટકો=ઇલાજ, ઉપાય
ધારેકો=એકદમ પડેલી ઉડી ને બારે શીકર
મોગરો=દીવાની વાટની સળગતી ચીણગારી

જોત=સળગતી વાટ
રચ્યો=બનાવ્યો
સ્થિર=શાંત
ખાસ=ઘણી, બહુ
માર્ગ સુઝી આવ્યો= ઉપાય જડયો

પાઠ ૪૪.

હિત=ભલું
બધિર=બહેરો
સ્વાધિન=તાબે, વશ
સમ=સરખો, જેવો
સાર=મીઠું, મધુર
ગુંગ=ગુંગો, મુંગો
નીત=હંમેશા
પરઉપકારી=પરોપકારી
ધીર=ધીરજવાળો
રણે=લડાઇમાં
નિર્ભય=નીડર, બીક વગરનો
ભારી=ઘણા

મનનો સુખી=સંતોષી
સ્તુતિ=વખાણ, તારીફ
ખતા=ઠોકર
પીઠપાછળ=ગેરહાજરીમાં
અનાદર=તિરસ્કાર, તુચ્છકાર
કાળે=વખતે, સમયે
દશા=હાલત, અવસ્થા, સ્થિતિ
સહી=નક્કી, નિશ્ચય
હિત=ભલું ઇચ્છનાર, હિતેચ્છુ
શીખ=શિખામણ
ભાષણ=વાકય, બોલ
તોય=તોપણ
હિતકાર=ભલું કરનાર
છાની=ગુપ્ત, છુપી
સાચ=સાચો, ખરો
સ્નેહી=પ્રીતિવાળો
આમદાની=આવક, પેદાસ

સાવધ=હોશિયાર
વહેવારે=વ્યવહારમાં; ખરી રીતે
શરમ=લાજ, સહે
હોરી લે છે=ખમે છે
વારતા=વાત, શિખામણ
પતે=પતી જાય, મટે
વર મેળે=માંહોમાંહે
કાજી=ન્યાયાધીશ
કો=કોઇનું
સર્વથા=સર્વ પ્રકારે, બધી રીતે
વૈરભાવ=દુશ્મનાવટ
કથા=વાત
ડોકી બા'ર ન કાઢવી= આગેવાન ન થવું
પુરૂ=સમાપ્ત, ખલાસ
હાથ ઘાલવો=શરૂ કરવું
વિચાર=અભિપ્રાય, મત
આલવો=આપવો

કવિતાની સમજુતી.

ભલાને માટે કહીએ તે સાંભળે નહિ—મનમાં રાખે નહિ તેને બહેરા જેવો જાણવો, જે માણસ ગુસ્સાને તાબે થાય—ગુસ્સો કરે તેને

આંધળા જેવો સમજવો. જે માણુસ મધુર બોલી જાણુતો નથી તેને મુગા જેવો સમજવો. સારૂ માઠુ નહિ સમજતો હોય તેને ઢોર સમજીને કાઢી મૂકવો (૧) જે હમેશા પારકાનું ભલુ કરનારો છે તેનેજ મોટો માણુસ સમજવો, જે લડાઈમા ઘણો નીડર છે; તેનેજ ધીરજવાળો માનવો જે માણુસ પૈસા, જુવાની ને ઉંમર પર ભરોસો રાખતો નથી તેનેજ ડાહ્યો ને સતોષી સમજવો (૨) આપણા વખાણ સાભળીને ભોળાઇને છેતરાવુ નહિ, કારણુકે મતલબને માટે લુચ્ચા લોકો ઘણુ જુઠુ બોલે છે કોઇ આપણી બદગોઈ કરે તો તે સાભળીને લડવુ નહિ, કારણુ કે જે નીચ માણુસ હોય તે આપણી ગેરહાજરીમા ભુંડુ બોલે છે (૩) કોઇને ગરીબ જોઇને તેનો તિરસ્કાર કરવો નહિ, કારણુ કે કોઇ વખતે આપણા પણુ એવા હાલ નક્કી થાય ભલું કરનાર માણુસની શિખામણનું વાકય કડવું હોય છે ખરૂ, તોપણુ તે ભલુ કરનાર છે માટે તેમની સાથે દુશ્મનાઈ શા માટે કરવી ? મતલબ કે દુશ્મનાઇ કરવી નહિ (૪) આપણી ગુપ્ત વાત હોય તે કોઇને વિશ્વાસ રાખી કહેવી નહિ પણુ આપણો ખરો પ્રીતિવાળો હોય તો તેને ભરોસે નક્કી કહેવી લોકો ઉપજ અને ખર્ચ લખવામા હોશિયાર રહે છે, પણુ જે વહેવારમા આપલેના સંબંધમા શરમ રાખે છે તે નુકસાન ખમે છે (૫) બાળકો પાસેથી પણુ ડહાપણુની વાત શીખી લેવી જ્યા સુધી કજીઓ ઘેર મેળે પતે ત્યા સુધી ન્યાયાધીશ પાસે જવુ નહિ. મુએલા માણુસનુ નક્કી કોઇ દિવસ પણુ ભુડુ બોલો નહિ, કોઇની સાથે લડાઇ રાખવી નહિ અને કોઇની છાની વાતો ઉઘાડી પાડવી નહિ. (૬) ગળ્યુ ખાવાને માટે જીભને ઘણો મહાવરો પાડવો નહિ

મતલબ કે ગળ્યું ખાવાની ઘણી ટેવ રાખવી નહિ. બીજાનો કજીઓ માથે લેવાને આગેવાન થવુ નહિ. એક કામ પુરૂ થાય ત્યાર પછીજ બીજું કામ શરૂ કરવું, બે જણની વાતમા ત્રીજા માણસે આપણે તરત અભિપ્રાય આપવો નહિ (૭)

પાઠ ૪૫.

આશ્વિન=આસો માસ
માવત=હાથીનો હાકનાર
ખવાસ=હજુરીઓ ચાકર
ભાડ=મશ્કરો
વાહન=બેસીને ફરવાનુ સાધન, ગાડી, રથ, પાલખી વગેરે
અધીરા=ધીરજ વગરના
ઉમેદ=આશા
ભીડ=ગીરદી, ઠઠ
આશ્ચર્યકારક=નવાઇજેવુ
સુંદરીઓ=સ્ત્રીઓ
રમણિક=સુંદર
સ્પર્ધા=સરસાઇ, હરિફાઇ
ઉત્સવ=તહેવારનો દિવસ
ભરપુર=ભરેલાં
હર્ષને બહાર જવાનો રસ્તો આપતા હતા=આનંદ દેખાડતા હતા
સવારી=વરઘોડા જેવુ સરઘસ
વકરો=માલ વેચતા ઉપજેલા પૈસા [તે
પારણું=અપવાસ મૂકવો
અષ્ટખુણું=(અષ્ટ+ખુણું) આઠ ખુણાવાળો
બુરજો=મઢી, નાના કિલ્લા
કીર્તિસ્તંભ=યાદગીરી રાખવા માટે ઉભો કરેલો ચણતરનો થાંભલો
રાસ=શ્રીકૃષ્ણ અને ગોપીઓની દાંડીઆ રમવાની ક્રીડા,
ચોઘડીઆ=ચાર ચાર ઘડીએ દેવસ્થાન વગેરેમા ટકોરખાનું વાગે છે તે
નોબત=મોટું નગારૂ
શંખનાદ=શંખનો અવાજ
શય્યા=પથારી
સમક્ષ=રૂબરૂ, નજર આગળ
મંત્ર=દેવની સ્તુતિ સંબંધી શ્લોક

પાઠ ૪૬ ભાગ ૧ લો.

જોડુ=નરમાદા
પારધી=શિકારી, વાઘરી
લાગણી=દયાની અસર
સુઝયુ=સમજ પડી
રામાયણ=રામ અને સીતાના સ્નેહ સંબંધી તથા સીતાને હરી જનાર રાવણની માઠી સ્થિતિ વિષેનુ કાવ્ય
સુગ્રીવ=વાલી વાનરનો ભાઇ

હનુમાન=વાનર (એની ઉત્પતિ વિષે અંજની- ની કથા જોવી)
અંગદ=વાલી વાનરનો પુત્ર એ બૃહસ્પતિનો અવતાર હતો
જાંબુવાન=રામને સહાય કરનાર રીંછ. એ વિષ્ણુના બગાસામાથી ઉત્પન્ન થયો હતો
વાનર=વાંદરા
પત્તો=ઠામ
અશોક વન=બગીચાનુ નામ છે
એંધાણી=નિશાની
સમાચાર=ખબર
અનુચર=(અનુ+ચર) સેવક, દાસ
પડાવ=મુકામ
વિષ્ટિ=સલાહનું કહેણુ
વિભિષણ=રાવણનો ભાઇ
સમાધાન=સલાહ
સલાહ=અભિપ્રાય

કુંભકર્ણ=રાવણનો ભાઇ
ઇંદ્રજીત=રાવણનો પુત્ર
પ્રવેશ કર્યો=દાખલ થયો
અયોધ્યા=રામનુ રાજ- નગર
ભરત=રામનો ભાઇ, કૈકેયીનો પુત્ર
ગર્ભવતી=દહાડાવાળી
જોડકા=સાથે જન્મેલા બે બાળક
અશ્વમેધ=બધા રાજાઓ પર જીત મેળવીને કર- વામા આવતો યજ્ઞ
પતિપત્ની=ધણી ધણિ- આણી
રાજાના ધર્મ=રાજાની ફરજ

પાઠ ૪૬ ભાગ ૨ જો

ભરતકુળ=ભરત રાજાનો વંશ
હસ્તિનાપુર=દિલ્હીની ઉત્તરે ૬૦ મૈલપર

પાંડવ કૌરવની રાજ- ધાનીનુ શહેર હતુ.
ધર્મનોઅવતાર=ધર્માત્મ
ગદા=આકડાનું ફૂલના ઘાટનુ લોઢાનુ ભારે હથિયાર
બાણાવળી=તીર માર- વામા હોશિયાર
કૌરવ=કુરના વંશના, ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા
નિષ્ફળ=નકામો, ફોકટ
સ્વયંવર=કન્યાએ પોતે વર પસંદ કરી પરણવુ
મચ્છવેધ=ઉચે ટાંગેલ માછલાને નીચે પાણીમ તેનો પડછાયો જો બાણ મારી તોડ પાડવુ તે
વરમાળ=કન્યા પોતે પ- સંદ કરેલા વરને જે માળા પહેરાવે તે
ઇંદ્રપ્રસ્થ=જુની દિલ્હી (જમના નદીપર હતી

રાજસૂય=એ નામનો રાજાએ કરવાનો યજ્ઞ
જુગટુ=જુગાર
શકુનિ=ગાન્ધર-કંદહાર નો રાજા, દુર્યોધનનો મામો
મહાભારત=પાડવ કૌરવ ના યુદ્ધનુ પુસ્તક
દ્રોણાચાર્ય=અશ્વત્થામા ના પિતા, પાડવ કૌરવના ગુરુ
રૂધિર=લોહી
ભિષ્મપિતામહ=શંતનુના ગંગાથી ઉત્પન્ન થએલા પુત્ર
વર્ણાશ્રમ=(વર્ણ+આશ્રમ) =ચાર વર્ણ ને ચાર આશ્રમ તે
સ્ત્રીધર્મ=સ્ત્રીની ફરજ
સ્વરૂપ=ખરૂ રૂપ

પાઠ ૪૭,

અંગકસરત=શરીરને કસવુ તે
નર્યા=નિરોગી
જ્ઞાનતંતુ=મગજને ખબર પહોચાડનાર તાતણા
ચલનવલન=હાલચાલ
ઉત્સાહ=ઉમંગ
ઢીલા=કમજોર
કંતાઈ=તવાઈ
ગળી જાય=સુકાઈ જાય
જુદા=અશકત, નકામા
સત્તા=જોર
બોજારૂપ=ભારે
ત્વરા=ઝડપ
પોષણ=પુષ્ટિ, બળ
શરીર હલકું ફૂલ થાય =જાગૃતિ આવે
કલેજું=પેટમાનો જમણી તરફનો એક ભાગ
બરોળ=પેટમા ડાબી બાજુની ગાઠ, તલ્લી
ગુરદા=મુત્રપિંડો, પેઢુમા રહેલી પિશાબની ગાઠો
મંદ=કમતાકાત, કમજોર
પુષ્ટિ=જોર
દસ્ત=ઝાડો
ખુલાસે=સાફ
અપચો=અજીરણ
કબજીઆત=ઝાડાનુ રોકાણ
નિરર્થક=નકામા
ગ્રોડા=તરંગો, ખોટા બુટ્ટા
ધસધસાટ=જોઇએ તેવી
નિરૂધમી=ઉદ્યોગ વગરના
વીતે=ખમવુ પડે
ચહેરો=સીકલ
લાલી=લાલાશ, તેજ
વદન=મુખ, મો
નિસ્તેજ=ફીકુ, તેજ વગરનુ
પથારીવશ=પથારીમાથી ન ઉઠાય એવો માદો
તાલીમબાજ=પહેલવાન
મગદળ=હાથ કસરતનુ એક સાધન
બનેટી=બે છેડે ગઠ્ઠાવાળી કસરતમા વપરાતી લાબી લાકડી

દંડ=બે હાથ ને બે પગ જમીન સાથે ટેકી શરીર ઉંચુ નીચુ કરવાની કસરત
વિનોદ=આનંદ, રમત ગમત
નજર બેસે છે=ધ્યાન ચોટે છે
સંજોગ=વખત
આખ મીચીને=વગર વિચારે

પાઠ ૪૮.

કાક=કાગડા
પપૈયા=ચાતક, બપૈયા
ઝખે=જોવાને તલપે
પીયુ પીયુ=પાણી પાણી
વડશાખા=વડની ડાળીઓ, વડના ફાટા
ટોકાર=મધુર અવાજ
ઢેલ=મોરની માદા
વીણે=ચારે
પલાશ=ખાખર
કોયલડી=કોયલ
ટહુકે=ટહુકા કરે
સ્વર ઝીણે=ઝીણા રાગથી
મંદ=ધીમો
સુવાસિત=(સુ+વાસ+ઇત) સારી વાસવાળો, સુગંધીદાર
ટાણે=વખતે
અક્રૂર=શ્રી કૃષ્ણના કાકા ને ભક્ત
ભોર=મળસકુ, સવાર
નરસઇયાનો સ્વામી=શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન
વિણ=વિના, વગર
સોર=અવાજ
જહારે=જ્યારે
ખટ=છ
સાધુ=જ્ઞાની
પરહરી=છોડી
સમરવા=યાદ કરવા
શ્રી હરિ=શ્રી કૃષ્ણ
જોગીઆ=જોગી
જોગ=પરમેશ્વર સાથે મન જોડવુ તે
ભોગ=વિલાસ, મોજ
સદ્ગ્રંથ બાંધવા=સારી કવિતા રચવી
પતિવ્રતા=ધણીના હુકમમા રહેનારી
કંથ=સ્વામી
ચિત્તધરવુ=મનમા લાવવું
મર્મ=ભેદ, છુપુ કારણ; ઉંડો અર્થ
અવતરે=જન્મે

સવાર પડી એમ સમજીને પક્ષીઓ જાગ્યા, ત્યા કાગડા કા કા કરે છે, બપૈયા પક્ષી તો પીયુ પીયુ (વરસાદ) જોવાને તલપે છે, વડની ડાળીઓપર સુડા કૈ કૈ કરે છે. (ટેક) મોર પીછા ઉંચા ને પહોળાં કરીને ટીહુક ટીહુક બોલે છે, તે વખતે તેની આખમાથી આસુ પડે છે.

તે ટેલ ઝીલે છે તેથી તેને ગર્ભ રહે છે. ખાખરના ઝાડ પર ; શોભિતા પોપટ બોલે છે અને કોયલ ઝીણા સ્વરથી ટૌકા ! કરે છે. (ટેક) વાછરડા ભા ભા ' શબ્દ બોલે, તે સાંભળી ગાયો ; બા બા શબ્દ બોલે. મતલબ કે ત્રાડે ઠંડો સુગંધદાર પવન ધીમો વાય છે તે લુગડા ઉરાડીને હાલે છે (ટેક) તે વખતે સવાર પડી ગઇ એમ સમજીને અક્રૂર જાગ્યા પણ નરસઇયાના સ્વામી-શ્રી કૃષ્ણ ભગવાન સિવાય કોઇ જાણતુ નથી કે એ ગોપીઓનો સાદ છે (ટેક)

પ્રભાતીઉં.

જ્યારે પાછલી છ ઘડી રાત રહે ત્યારે સાધુ પુરુષે ઊંઘને છોડી દઇને ઊઠવુ અને પરમેશ્વરનુ સ્મરણ કરવુ, અને તુ એક છે, તુ એક છે એમ બોલવુ (ટેક) જોગીઓ હોય તેમણે પરમેશ્વર સાથે મન જોડવુ અને સંસારીઓએ ઉપભોગ છોડી દેવો. જે વેદીઆ હોય તેમણે ઇશ્વરી જ્ઞાન વિચારવુ જે વૈષ્ણ હોય તેમણે શ્રી કૃષ્ણનુ ભજન કરવુ (ટેક) સારા કવિ હોય તેમણે સારી કવિતા બનાવવી અને જે દાતાર હોય તેમણે પુણ્ય કરવુ, સતી સ્ત્રીએ ધણીને પૂછવુ અને ધણી કહે તે પ્રમાણે ચાલવું. (ટેક) આપણે આપણી ફરજો બજાવવી અને કામનો ઝીણો વિચાર કરી જોવો; નરસિહના સ્વામીનુ -શ્રી કૃષ્ણ ભગવાનનુ પ્રીતથી સ્મરણ કરે તો પુરુષ અથવા બૈરીને બીજો જન્મ લેવો પડે નહિ મતલબ કે મોક્ષ પામે. (ટેક)

પાઠ ૪૯	પુણ્ય=ધર્મનું કામ	અનહદ=ઘણોજ
પરોપકાર=(પર+ઉપકાર)	પાપ=અધર્મનું કામ	બેહદ=હદ વગરનુ;
પારકાનુ ભલુ કરવુ તે	ઇત્યાદિ=વગેરે	અત્યંત

વિદ્યાલય=ભણવાનુ ઠેકાણુ
રૂચે=ગમે, પસંદપડે
ભલમનસાઇ=ભલાઇ
લોકોપકાર=(લોક+ઉપ-કાર)=લોકોનું ભલુ
વૃત્તિ=ઇચ્છા
મરણ શય્યા=મરણ પથારી
ભારે=મુશ્કેલીવાળા
ઓજ=શક્તિ
ઘસાવું=ખરચવું
સાંકડું મન=અખિલાઇ
દાખલો=દષ્ટાંત, ઉદાહરણ
લોકકલ્યાણનો માંડવો રચે=પરોપકાર કરે
અહિત=નુકસાન, માઠું

પાઠ ૫૦

વનદેવતા=વનની દેવી
ભગવતી=પવિત્ર સ્ત્રી
આત્રેયી=આત્રિ ઋષિની પુત્રી
પાવન થાઉં છું=પવિત્ર થાઉં છું
દંડકારણ્ય=નર્મદા અને ગોદાવરી વચ્ચેના પ્રદેશમા આવેલા જંગલો
પ્રવાસ=મુસાફરી
વિઘ્ન=હરકત, અડચણ
કાળજાં ઠરે છે=મન સંતોષ પામે છે,
સંસ્કાર=નામ પાડવું, વાળ ઉતરાવવા, જનોઇ દેવું વગેરે ધર્મ ક્રિયાઓ
ગ્રહણ કરવે=સમજવે
વિમળ=સ્વચ્છ, નિર્મળ
સુબિંબ=સારૂં પ્રતિબિંબ
વજ્રપાત=વજ્રનુ પડવુ
અરૂધતિ=વસિષ્ઠની સ્ત્રી (એ સાત ઋષિની સોબતમા હમેશ રહે છે)
ઋષ્યશૃંગ=શૃંગમુનિ;દશરથનો જમાઈ
સુની=ખાલી
વજ્ર=ઇંદ્રનું હથિયાર
કોમળા=કોમળ
મહાત્મા=મોટા પુરુષ
વાસંતી=વનદેવીનું નામ છે
અગસ્ત્ય=ઋષિનું નામ વરૂણ ને ઉર્વશીના પુત્ર
વાલ્મીકિ=એ નામના ઋષિ. રામાયણના કર્તા
ગુરુજી તો બુદ્ધિમાન ને ઠોઠ એ બંનેને એક જ રીતે શીખવે છે, ગુણીને સમજવાની શક્તિ આપતા નથી તેમજ ઠોઠની કોઇદિવસ ઓછી પણ કરતા નથી, તોપણ પરિણામે મોટો ફેર જરૂર નજરે પડે છે જેમ સ્વચ્છ

મણિમા જેવુ સારૂં પ્રતિબિંબ પડે છે, તેવુ ઠીકરામા પડતુ નથી તેમ બુદ્ધિમાન અને જડમા મોટો ફેર પડે છે

વજ્રથી પણ ઘણા કઠણ અને ફૂલથી પણ ઘણા કોમળ એવા મહા પુરુષના મનને અહા ! કોણ જાણી શકે ? મતલબ કે કોઇ જાણી શકે નહિ

પાઠ ૫૧.

પચાગ=ટીપણુ, જેમાથી તિથિ, વાર, તારીખ, નક્ષત્ર, યોગ, કરણ, વગેરે માલુમ પડે છે તે

શક=વર્ષ, સાલ

વિક્રમ=ઉર્જનનો પરમાર વશનો રાજા

શાલિવાહન=પૈઠણ નગરીનો રાજા

હીજરીસાલ=મહમદ પેગબર મક્કેથી મદીને ગયા ત્યારથી ગણાતું મુસલમાની વર્ષ

પારસી સાલ=યઝદેજરદી વર્ષ

સંવત=વિક્રમનુ વર્ષ

પૈઠણ=ગોદાવરી નદીને કાંઠે શહેર છે

વેતાળ=ભૂતની એક જાત, પિશાચનો રાજા

અભિષેક=નવા રાજાને ગાદીએ બેસાડતી વેળા દૂધ પાણી વગેરેની ધારા મંત્રો બોલીને કરવામા આવે છે તે

પાઠ ૫૨.

સદકાળ=હમેશા

રસ્યુ=ગીલીટ ચઢાવ્યું

લહેર=ખુમારી

ભગડ=ભાગ પીનાર

ઝાઝ=રીસ, ચીડ

ભાલો=એક શસ્ત્ર, વાસની અદર બેસાડેલુ લોઢાનુ ફળુ.

બૂમરાટ=બુમાટા

ઢાલ=બચાવ કરનારૂં ઢાકણા જેવું હથિયાર

નાદાની=બેવકુફી

તરછોડી=ધિક્કારી

પરાણે=બળાત્કારે

દલીલ=કારણ, સબબ

પાઠ ૫૩.

બારોટ=ભાટની એક જાત

પસાયતુ=ઇનામમા આપેલી જમીન

ઉર્મિ=એકાએક જે ઇચ્છા થઇ આવે તે.

સવાદ=સવાલ જવાબ, વાદવિવાદ

ભોજ સમોવડ ભૂપ=ભોજ રાજા જેવો મોટો, વિદ્યોત્તેજક;

સમોવડ=સરખો,

ઉત્તેજન=આશ્રય, મદદ
ઉર્દું=મુસલમાની
સિંહાસનબત્રસી=બત્રીસ પુતળીઓએ કહેલી વાત
કડી=કવિતામાંનો ચાર ચાર અથવા બબ્બે ચરણનો ભાગ
કથે=કહે
સુડાબોતેરી=પોપટે કહેલી ૭૨ વારતા
બધાથી સમજી શકાય તેવી ભાષા, કવિતાની ટૂક ને બધાથી સમજી શકાય તેવી વાત, વિવેક અને શિખામણ કહે તેજ એક કવિ
રંજન=ખુશ
રસ=લહેજત
પરદુખભજન=(પર + દુખ+ભંજન)પારકાનુ દુખ દૂર કરનાર
છપ્પા=છ ચરણની કવિતા

પાઠ ૫૪.

નિર્દોષ=બીનગુનેગાર
હસ્ત=હાથ
ફાળ=ધારકો
ક્રૂર=ઘાતકી
જખમ=ઘા
કળ=કળતર
ચણજે=બનાવજે
ઉપવન=વાડી
કુદરતી=ઇશ્વરી, સ્વાભાવિક
ક્ષેમ=આરોગ્ય, કુશળ; કલ્યાણ
પાણો=પત્થર
સામ્ય=બરોબરી, સરખાપણુ .
સત્તા=અમલ

કવિતાની સમજુતી

તે નિર્દોષ પખીડાની ઉપર પથરો ફેકતા તો ફેકી દીધો પણ અરરર ! તે તો છુટયો તેથી મનમા ધારકો પાડયો અરેરે તે પથરો તેના શરીર પર લાગ્યો કે તરતજ શ્વાસ બધ થઇ જતામા પાખ ઢીલી–કમતાકાત થવાથી તે ઝાડપરથી નીચે પડી ગયુ (૧) જેને મે પાળ્યુ તે આ મારાજ હાથથી તરફડીને મરે છે એમ જાણી ધડકતે દીલે તેનાપર પાણી છાટયુ તોપણ તે ઊડી શકયું નહિ. અરે ! પણ ઘાતકી હાથે શરીરને જખમ કરેલો તે કયાથી ઉડે ? આહા એનુ છેક કોમળ હૃદય તેથી તે કયાથી ઉડે ? (૨) પણ અરેરે જો દુખ નરમ પડયુ ને આખ તો ઉઘડી પણ

એ મરી જશે કે જીવશે તે કોણ જાણી શકે ? પણ અહાહા ! ફરીથી આ વાડીના મીઠા ફળો ખાવાને તેમજ ફરીથી મીઠા–મનગમતા ગીત ગાવાને જીવ્યુ. (૩) અરે પંખીડા સુખેથી કઇ ગીત બનાવજો અને ગાજો. શાને માટે મારાથી બીને આ રમત છોડી દઇને ઊડો છો ! પાસે જેવી ગાય ચરતી હતી તેવોજ હુ પામર પ્રાણી છુ નહિ નહિ કોઈ દિવસ પણ તમારા શરીરને હુ નુકસાન કરીશ નહિ (૧) મે માળીને તમારા તરફ કઇ પણ ફેકવાની મના કરી છે, મારી વાડી સર્વ પખીડાને માટે હમેશા ખુલ્લી છે, પણ માણુસોથી બીવાની તમને પક્ષીઓને કુદરતી આદત મળેલી છે, અને તેમાજ તમે બધાએ કલ્યાણ માન્યું તો મારાથી પણ ભલે બીતા (૨) ઊડો તો અહા ! કોઇ ઘાતકી હાથનો–ઘાતકી માણુસોનો નકકી ડર છે તમારા તરફ પથરો ફેંકવો એ તો માણુસોની રમત છે કુદરતની સરખાપણાની સમજ ભૂલી જઇને નિર્દય માણુસો તમારા પર આવી સત્તા ભોગવે છે. તેથી હુ દુખી છું મતલબ કે દીલગીર થાઉં છુ (૩)

પાઠ ૫૫

પ્રતિષ્ઠા=આબરૂ, માન
મહાજન=મોટા માણુસ, લોકનું ટોળું
ડાઘુ=બાળવા જનાર, સ્મશાને જતા માણુસ
રાજદ્વાર=રાજ કચેરી
સંભાષણ=વાતચીત, વાદવિવાદ

વિવાદ=સામસામા સવાલ જવાબ
સત્પુરૂષ=સારા માણસ
ગામ ભેગા કરૂ=ગામમા દાખલ કરૂ
દીર્ઘસૂત્રી=કામમા ઢીલ કરનાર, લાબા તાત ણાવાળી, સુતરફેણી

વાકવાળી=ગુણમાં આડી; આકારમા વાકી
આચમન=જમણી હથેલીમા થોડુ પાણી લઇ પી જવુ તે
ભણ્યા પણ ગણ્યા નહિ =વિદ્યા શિખ્યા પણ

અનુભવમા મૂકતા આવડી નહિ
વિદાય કીધા=વળાવ્યા

પાઠ ૫૬

હજરત=ઉંચો દરજ્જો ધરાવનાર, મુસલમાનને બોલાવવામા વપરાતો માન ભરેલો શબ્દ.
ઇસ્લામ=આસ્થા
મૂર્તિપૂજક=(મૂર્તિ+પૂજક)=મૂર્તિ પૂજનાર
શ્રીમંત=(શ્રી+મંત)=પૈસાદાર
પ્રેમાળ=(પ્રેમ+આળ=હેતવાળો) માયાળુ
પુનર્લગ્ન=(પુનર=બીજી વાર+લગ્ન)=ફરીથી પરણવુ તે
કાષ્ઠપાષાણ=લાકડા ને પથ્થર
નિયંતા=ચલાવનાર
અનાદિ=(અન=નહિ+આદિ=શરૂઆત)=જેની શરૂઆત નથી તે
ખુદા=પરમેશ્વર
પરિપક્વ=પાકા, મજબુત
વહી=જીબ્રાઇલ ફરેસ્તા ખુદા તરફથી જે સંદેશો લાવેલા તે
અનુયાયી=સાથે અથવા પછવાડે ચાલનાર સેવક, શિષ્ય
તુચ્છકારી=ધિક્કારી
સહનશીલતા=ખામોશ
સદુપદેશ=(સદ્+ઉપદેશ)=સારી શિખામણ
વજનદાર=વક્કરવાળા
અગ્રેસર=(અગ્ર+સર=જનાર)=મુખી, આગેવાન
પ્રાસાદિક=કૃપા ભરેલી
નિષ્કામ=સ્વાર્થ વિનાનો
ઘાટ=ઉપાય
પ્રપંચ=કાવતરૂ
નિરૂપાયે=નાઇલાજે
પર્યંત=સુધી
પ્રસાર=ફેલાવો (કરનાર
ધર્મોપદેશક=ધર્મનો બોધ
સુરાપાન=દારૂ પીવો તે
સામાજિક=સામાજ-જનમંડળને લગતી
સિરિઆ=એશિઆઈ તુર્કસ્તાનના એશિઆ મૈનારની દક્ષિણમા પ્રાંત છે
ઇસ્તંબુલ=યુરોપી તુર્કસ્તાનની રાજધાનીનુ શહેર છે
જાહોજલાલી=આબાદી; દમદમો
ક્ષણભંગુર=પલકમા નાશ થાય એવો, નાશવંત
કુરાન=મુસલમાની ધર્મ પુસ્તક, મહંમદ પેગંબર સાહેબની આજ્ઞાના વચનોના સંગ્રહનુ પુસ્તક

સવાલ—ઇ સ, ૫૭૧, ૬૦૯, ૬૨૨ ને ૬૩૧ મા શું બનાવ બન્યો? પેગંબર સાહેબને મક્કાથી મદીને જવાનું કારણ શું? મહમદ પેગંબર સાહેબે કયો ધર્મ ચલાવ્યો? એ ધમ માનનારા દુનિયામાં હાલ કેટલાક માણસ છે? મહંમદ પેગબર સાહેબે શુ ઉપદેશ કીધો? અરબસ્તાન, ઇરાન, સ્પેન, મકકા, મદીના, ઇસ્તંબુલ, બસરા, નકશામા બતાવો

પાઠ ૫૭.

ગ્રહણ કરવું=સ્વીકારવુ, કબુલ કરવુ

દસ્તુર=પારસીના ધર્મગુરુ

અહુરમઝદ=પારસી ધર્મ પુસ્તકમા કહેલા પૃથ્વીના પેદા કરનાર અને પાલન કરનારનુ નામ

કસ્તી=પારસીની જનોઇ

સદરો=ટુકી બાહેનુ મોટુ પહેરણુ

ધૂપ=સુગધી ધુમાડો

અર્પણ=આપવુ તે

લગ્નવિધિ=લગ્નક્રિયા

અગિઆરી=(સ)=(અગ્ન્યાગાર ઉપરથી (અગ્નિ=દેવતા+આગાર=સ્થળ)=આતશ બહેરામ પૂજવાની જગા, પારસીઓનુ દેવળ એમા પવિત્ર અગ્નિ એટલે આતશ રાખવામા આવે છે.

મોબેદ=પારસીના ગોર

સવાલ—પારસીનો મૂળ દેશ કયો? શા માટે ઇરાન છોડવું પડયુ? દીવ બદરથી પારસીઓ કયા કયા ગયા? પારસીઓનો ધર્મ સમજાવો. પારસીઓનુ જાત્રાનુ ઠેકાણુ કયુ છે ને તે કયા છે?

પાઠ ૫૮.

ગીઝની=અફ્ગાનિસ્તાનનુ મુખ્ય શહેર

ટક્કર લેવાનો=સામે થવાનો

ઉર્ફે=બીજે નામે, અથવા

પાણીપત=કુરૂક્ષેત્ર (હાલ ત્યા નાનુ ગામ છે તે પાનપત નામથી ઓળખાય છે)

થાણેશ્વર=જમના નદીપર પજાબમા શહેર છે

ભગાણુ=તૂટ, નાસાનાસ

મિટ્ટી ધાણધાણ=તદ્દન પાયમાલી

મિટ્ટી ઘાણઘાણ કરી નાખી=તદ્દન પાયમાલ કરી નાખ્યા, ઘણીજ નઠારી દુ:ખદાયક સ્થિતિમા આણ્યા	છે. એમા ગર્વનર રહે છે	જગ=જબરી લડાઇ
ઘવાયો=ઘાયલ થયો	મનમા ખટક્યા કરતી=મનમાથી ભુલાતી નહિ, વારવાર યાદ આવતી	બખતર=લોઢાની જાળીવાળો અંગરખો
લાહોર=રાવી નદી પર પજાબનુ મુખ્ય શહેર	હરણ કરવુ=બળાત્કારે લઇ લેવુ	આશ્રિત=આસરો મેળવી રહેનાર
	બેદીલ=નાખુશ	શબ્દવેધ=શબ્દ ક્યાથી આવે છે તે પારખી નિશાન તાકીને છોડવામા આવે છે તે
	તુચ્છકારી=ધિક્કારી	

સવાલ—મહંમદગીઝની ક્યાનો પાદશાહ ? એણે હિંદપર કેટલી સ્વારી કરી ? સ્વારી કરવાનો હેતુ શો હતો ? પૃથુરાજને ઓળખાવો. ઇ. સ ૧૧૯૧ ને ૧૧૯૩મા શુ બનાવ બન્યો? મહંમદ ઘોરીએ હિંદુસ્તાન પર સ્વારી કરી ત્યારે રજપુતોના ક્યા ક્યા મુખ્ય રાજ્યો હતા ?

પાઠ ૫૯	તગાવી=સરકારે ખેડુતોને ધીરેલા નાણા	પડતર=પડી રહેલી
જડ=મૂળ		ખેદાણ=ખેતી
યશસ્વી=કીર્તિમત, નામાકિત	દસ્તાવેજ=લેખ, લખાણ	બીનરોજગારી=(બીન=વિના+રોજગાર+ઇ) નિરૂદ્યમી
બેશક=(બે+શક)=નક્કી	બંધ=પાણીનુ રોકાણ કરવાને બાંધેલા પુસ્તા	દયાભાવ=રહેમ દીલી, દયાની લાગણી
તેજસ્વી=પ્રકાશિત	મદ્રેસા=પાઠશાળા, વિદ્યાલય	
હેરાનગતિ=દુ:ખ	સરા=વટેમાર્ગુઓને ઉતરવાની ધર્મશાળા	કનડતો=હેરાન કરતો
લખાણ=લેખ, દસ્તાવેજ		કાબેલ=હોશિયાર, પ્રવીણ

સવાલ—તઘલખ વંશ ક્યાથી ક્યા સુધી કેટલા વર્ષ ચાલ્યો ?

ફિરોજશાની મા રજપુતાણી હતી છતા તેણે મુસલમાન સાથે પરણવાનુ શા માટે કબુલ કર્યું ? ફિરોજશાહના લોકોપયોગી કામ ગણવો.

પાઠ ૬૦

તૈમુર=સમરકંદનો મોગલ પાદશાહ

પક્ષ=તરફેણુ

ખુનરેજી=કતલ

સમરકંદ=રૂશિયાઇ તાર્તરીમા શહેર છે એમા તૈમુરની કબર છે

અસ્તવ્યસ્ત=છિન્નભિન્ન

અતિશયોકિત=હોય તેના કરતા અતિશય વધારીને કહેવુ તે

દરમિઆન=અરસામા, વચમાના વખતમા

કૂચકરવી=લશ્કરનો મુકામ ઉઠાવી આગળ જવુ

મીરત=આગ્રા ને અયોધ્યાના સયુકત પ્રાતમાં લશ્કરીછાવણીનુ શહેર છે

હરદ્વાર=ગગા નદી પર જાત્રાનુ ધામ છે

અરાજય=(અ+રાજ્ય)= રાજા વગરનુ, અંધેર

સવાલ—ઇ. સ. ૧૩૯૪ ને ૧૩૯૮મા શુ બનાવ બન્યો ? તૈમુરની ટુંક હકીકત કહો.

પાઠ ૬૧

યુદ્ધનીતિ=લડાઇ કરવાની રીત

રાજનીતિ=રાજ્ય ચલાવવાની રીત

અકબર=બાબરનો પૌત્ર, હુમાયુનો પુત્ર એનો જન્મ ઉમરકોટમા ઇ સ ૧૫૪૨ મા થયો હતો

ઠેરઠેર=ઠામઠામ

પઠાણ=મુસલમાનની એક જાત છે.

અલગ=આઘા

બેદીલી=નાખુશી

કાયમ=અચળ

રાજ્યાધિકાર=રાજસત્તા

લગામ=દોર, સત્તા

આચકો ખાવો=પાછા હઠવુ

સન્માન=સત્કાર

ધર્મમદિર=દહેર, દેવસ્થાન

દીર્ઘદૃષ્ટિ=લાબી નજર

ઝનુની=ઉશ્કેરાએલા

જજીયાવેરો=માથાવેરો; માણસ દીઠ વેરો

કાયસ્થ=હિંદુની એક જાત

મહેસુલખાતુ=જમાબંધી ખાતુ

આઇન અકબરી=અકબરના કાયદાનું પુસ્તક

અબુલફજલ=અકબરનો વડો પ્રધાન
વિધવાવિવાહ=પુનર્લગ્ન
થાળે પડયુ=શાંત પડયુ, અધેર મટયુ
અનુપમ=જે બીજા કોઇની સાથે સરખાવી ન શકાય તે, સર્વોત્તમ
મીર અદલ=મુખ્ય ન્યાયાધીશ
કાજી=કુરાન પ્રમાણે ઇન્સાફ કરનાર

સવાલ—અકબરની કારકિર્દીનુ વર્ણન કરો. અકબરે કયા ક- પ્રાંતો જીત્યા? અકબરે કયા કયા સુધારા દાખલ કર્યા?

પાઠ ૬૨.

હલદીઘાટ=અરવલી પર્વતનુ મેદાન
તુર્ક=મુસલમાનની એક જાત
ભેટો=મેળાપ, મુલાકાત
દેહરક્ષક=શરીરનુ બચાવ કરનાર
વારસ=મરણ પછીનો હકદાર
ઉન્મત=તોફાની
કતલ=કાપાકાપી
જખમ=ઘા
એકત્ર=એકઠા
અણીનો વખત=બારીક વખત
જમાવ=ભીડ, ટોળુ
દાખવી=બતાવી
ગ્વાલિઅર=મધ્ય હિંદ એજન્સિમા સિંધીની રાજધાનીનુ શહેર
પદભ્રષ્ટ=(પદ+ભ્રષ્ટ)=- પરથી ઉઠાડી મુકેલો
રણભૂમિ=લડાઇની -
સર્વત્ર=બધે
તંગ=ઘોડાનો બંધ
પુઠળ ફરી=પાછળ ફ-
ચબુતરો=ચોતરો

સવાલ—પ્રતાપની બહાદુરીનું વર્ણન કરો

પાઠ ૬૩

સર ટામસ રો=જહાંગીરના રાજ્યમા ઇંગ્લાંડથી આવેલા વકીલ
છૂટથી=મરજી મુજબ
જહાંગીર=(જહાં=દુનિયા+ગીર=જીતનાર)= દુનિયા જીતનાર, સલીમ
કોલકરાર=સરતપટા, કરારનામુ
આગતાસ્વાગતા=પરોણાચાકરી
જડતી=તપાસ
માનમરતબો=આબરૂ અને મોટાઈ
ગણના=ગણતરી
બરાનપુર=તાપી નદી કાંઠે મુસલમાનની

વસ્તીનુ શહેર અહીંના શેલા ને સાલ્લા વખણાય છે	ધરવટ=પોતીકાવટ, ભાઇચારો	કનાતો=નવુની કાપડની ભીંત
ચિતોડ=મેવાડની જુની રાજધાનીનુ શહેર છે	ઠઠ્ઠા મશ્કરી=ટોળ ટપ્પા	ખટપટ=કપટ, પ્રપચ
અજમેર=રજપુતસ્તાનમા શહેર છે	સારા અંત કરણવાળો=શુદ્ધ મનનો	નૂરજહા=(નૂર=તેજ જહા=દુનિયા)=દુનિયાનું તેજ, એવું નામ પાડવાનું કારણ એ ઘણીજ ખૂબસુરત હતી, જહાગીરની બેગમ
બદોબસ્ત પડી ભાગવા માડયો=ગેરબંદોબસ્ત થવા લાગ્યો	તુલા=એક પલ્લામા પુરુષ ને બીજામા કીમતી ધાતુ કે જવાહીર મૂકી કરવાની ધર્મ ક્રિયા	
કંજારો=કંટ્રાકટ		ફરમાન=હુકમ

સવાલ—સર ટામસ રોને ઓળખાવો સર ટામસ રોએ જહાગીરના રાજ્ય વિષે શુ લખ્યુ છે ?

પાઠ ૬૪.	છ કરોડની કરી હતી	ગજ=લોઢાનો સળીઓ
મયુરાસન=(મયુર=મોર +આસન=બેઠક)=મોરના આકારની બેઠક, તખ્તે તાઉસ. એમા હીરા, માણેક, મોતી વગેરે રત્નો જડાવ્યા હતા તેની કિંમત ટેવર્નિયર નામના યુરોપી ઝવેરીએ સાડા	ભવ્ય=મોટુ ને સુદર	ચોફૂલીઆ=ચાર ફૂલ
	રાજચિહ્ન=રાજા તરીકેની નિશાની	ભાથા=તીર રાખવાની કોથળીઓ
	દિવાની=લેણુદેણુ સબધી	ઝાલર=ઝૂલતી કોર, ઝૂલ
	ફોજદારી=ચોરી, ખૂન, મારામારી સબધી	તાજમહેલ=મહેલનું નામ છે આ મહેલ શાહજહાએ પોતાની બેગમ મુમતાજ બેગમની યાદગીરી માટે આગ્રામાં બંધાવ્યો.
	એલચી=વકીલ	
	હાજરી=તપાસ	
	તખ્તે તાઉસ=મયુરાસન	

એના જેવી સુંદર ઇમારત દુનિયામાં બીજી નથી

વેનિસ=ઇટાલીમાં આ-ડ્રિઆટિક સમુદ્રપર બંદર છે

સવાલ—શાહજહાંને ઓળખાવો. ટેવર્નિઅરે શાહજહાં પાદશાહની જાહોજલાલીનું વર્ણન કર્યું છે તે પરથી આપણને શું ભાન થાય છે? મયુરાસન અને તાજમહેલ વિષે જે જાણતા હો તે લખો. મયુરાસન કોણ લૂટી ગયું?

પાઠ ૬૫

શિવાજી=મરાઠી રાજ્યનો સ્થાપનાર શાહજી ભોસલેનો પુત્ર એનો જન્મ પુના પાસેના જુન્નર ગામમાં ૧૬૨૭માં થયો હતો

ઔરંગઝેબ=શાહજહાંનો ત્રીજો પુત્ર, આલમગીર

ઝનુન=જુસ્સો, આવેશ

વિષમ=ઉલટા, નઠારા

કુમક=મદદ, આશરો

ધક્કો=હાનિ, નુકસાન

પ્રસંગ=ઓળખાણ

વિજાપુર=દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતમાં શહેર છે

રસ=ઉમંગ, મઝા

ઉંડા=ઘણોજ

છુટકારો=છુટકો

ઉત્કંઠા=ઇચ્છા, મરજી

અહમદનગર=મહારાષ્ટ્રમાં સીના નદી પર શહેર છે

છાપો મારી=હલ્લો કરી

કિલ્લેદારો=કિલ્લાની ચોકી કરનારાઓ

વિષ્ટિ=સલાહનું કહેણ

બાબુલ=દરવાજો

બાબુલમક્કા=મક્કાનો દરવાજો, સુરત

ચુસ્ત=આગ્રહથી વળગી રહેનાર

સર કર્યા=તાબે કર્યા

ધર્માંધ=(ધર્મ+અંધ) ધર્મના આચાર વિચારમાં ઘણોજ આગ્રહી

નજરકેદ=આમનકેદ

કટ્ટો=ખરો, પાકો

અણવિશ્વાસ=અપતીજ

મંત્રિ મંડળ=પ્રધાન મંડળ

નિષ્ઠા=આસ્થા, શ્રદ્ધા

વિગ્રહ=લડાઇ, ઝગડો

સવાલ—મરેઠી રાજ્ય સ્થાપનાર કોણ? શિવાજી દિલ્હીથી કેવી યુક્તિ કરી નાસી ગયો? શિવાજીનું ટુંક વૃત્તાંત લખો.

પાઠ ૬૬

ઘન=નક્કર
શોધ=તપાસ
ઉપગ્રહ=નાનો ગ્રહ, મુખ્ય ગ્રહની આસપાસ ફરનારો ગ્રહ
નરી=એકલી, ખુલ્લી
ગતિ=શકિત
ધરી=પૃથ્વીના મધ્ય બિંદુમા થઇને ઉત્તર-દક્ષિણ જે કલ્પિત રેખા જાય છે તે
કક્ષા=ગ્રહોને સૂર્યની આસપાસ ફરવાનો માર્ગ
દુરબીન=આઘેથી વસ્તુ જોવાનુ કાચનું યત્ર
સૂર્યમાળા=સૂર્ય, નાના મોટા ગ્રહો, તેમના ચંદ્રો, ખરતા તારા અને ધુમકેતુઓ મળી થએલુ મડળ

સવાલ—સૂર્યની આસપાસ કોણ કોણ ફરે છે? સૂર્યમા કેટલી ગરમી છે? સૂર્ય જે પદાર્થોને ગરમી તથા તેજ આપે છે તે પદાર્થો કેવા રૂપના હોય છે? ગ્રહ એટલે શુ? ગ્રહ શાથી ઓળખાય છે? બધા મળી મુખ્ય ગ્રહો કેટલા છે અને તે કયા કયા? સૂર્યથી ઘણો પાસે તેમજ ઘણોજ આઘે કયો ગ્રહ છે? સૂર્યથી પૃથ્વી કેટલી દૂર છે? દુરબીનની મદદથી કયા ગ્રહો શોધી કાઢયા છે? કયા ગ્રહનું તેજ વધારે છે? કયા કયા ગ્રહોને ચદ્રો છે અને તે કેટકેટલા છે? બધા ગ્રહોમા સૌથી મોટો તેમ સૌથી નાનો ગ્રહ કયો છે? મુખ્ય ગ્રહ સિવાય બીજા નાના કેટલા ગ્રહો છે અને તેઓ કયા છે? ગ્રહોને કેટલી ગતિ છે અને તે કઇ કઇ? ગ્રહો કઇ દિશામાથી કઇ દિશામા ફરે છે? સૂર્યની આસપાસ ગ્રહને ફરવાના માર્ગને શુ કહે છે? બુધ અને નેપ્ચ્યુન કોની આસપાસ ફરે છે? ગ્રહો તથા ચદ્રોને પોતાનુજ તેજ છે કે નહિ? અને નથી તો શાથી પ્રકાશે છે? કલકત્તાના સગ્રહસ્થાનમા કેવા તારા રાખ્યા છે? ખરતા તારા કોની આસપાસ ફરે છે? તેમનો ફરવાનો કાળ કહો. સૂર્યમાળા એટલે શું?

પાઠ ૬૭

ધ્રુવનો તારો=સ્થિર તેજનો તારો
તેજસ્વી=પ્રકાશિત
મર્યાદા=હદ, સીમા
ક્ષિતિજ=જે ઠેકાણે

આકાશ ને પૃથ્વી મળી ગએલા દેખાય તે જગા	સપ્તર્ષિ=સાત તારાનુ મડળ	ધરીનો ઉત્તર દક્ષિણ છેડો
ગોળાર્ધ=(ગોળ+અર્ધ)=અર્ધોગોળ	લુબ્ધક=અતિ તેજસ્વી તારો	આકાશગગા=રાતે આકાશમા પ્રકાશની ધોળી પટી દેખાય છે તે
નક્ષત્ર=તારામડળ, નક્ષત્ર ૨૭ છે	ધ્રુવ=જે કલ્પેલી ધરી ઉપર પશ્ચિમથી પૂર્વ તરફ પૃથ્વી ફરે છે તે	ધુમસ=ધુમાડા જેવી વરાળ
ઝુમખા=જથા		

સવાલ—તારા અને ગ્રહનો તફાવત કહો ક્ષિતિજ એટલે શુ તે સમજાવો તારાઓ કઈ દિશામાથી કઇ દિશામા જાય છે? ધ્રુવ તારા કેટલી જાતના છે? દક્ષિણ ધ્રુવ તારો આપણને કેમ દેખાતો નથી? અસલના લોકોએ તારાને ઓળખવા માટે શું કીધું? ધ્રુવનો તારો શોધી કાઢવાની સહેલી રીત કહો તારાના વર્ગ શા આધારે પાડયા છે? છેક પહેલા વર્ગમા અતિ તેજસ્વી તારો કયો છે? તારાના રગ કેવા હોય છે? નરી આખે કયા નક્ષત્રો દેખી શકાય છે? છેક પાસેનો તારો કેટલો દૂર છે? આકાશગગા એટલે શુ તે સમજાવો.

પાઠ ૬૮	બિંદુ=ઝીણું ટપકું	અક્ષાશવૃત્ત=વિષુવવૃત્તથી સરખે અતરે ઉત્તર દક્ષિણ જે આડી લીટીઓ દોરેલી હોય તે
અક્ષાશ=વિષુવવૃત્તથી ઉત્તર કે દક્ષિણમા કોઇ જગાનુ જે અંતર તે	પ્રત=નકલ	વર્તુળ=ગોળ
રેખાશ=કોઈ મુકરર કરેલા રેખાશવૃત્તથી પૂર્વ પશ્ચિમમા કોઇ જગાનુ જે અતર તે	કલ્પના=અટકળ, ધારણા	રેખાશવૃત્ત=વિષુવવૃત્તને કાટખુણે છેદીને બને ધ્રુવમા થઇને જાય એવુ મહદ વર્તુળ
	વિષુવવૃત્ત=પૃથ્વીના ગોળાપર મધ્યભાગે જે પૂર્વ પશ્ચિમ ફરતી આડી લીટી દોરેલી હોય છે તે	

સવાલ—કોઇપણ બિંદુ સપાટીના કયા ભાગમા છે તે આકૃતિ કાઢી સમજાવો નકશામા આડી ઉભી લીટીઓ શા માટે દોરેલી હોય છે? એક નકશા ઉપરથી બીજો પાડવાનો સુગમ ઉપાય કહો. ગોળાપર નકશો પાડવાની રીત સમજાવો. વિષુવવૃત્ત, અક્ષાશવૃત્ત, અક્ષાશ અને રેખાશની વ્યાખ્યા આપી સમજાવો અક્ષાશ વધારેમા વધારે અને ઓછામા ઓછા કેટલા હોય છે? અક્ષાશના પ્રકાર કેટલા છે અને તે કયા કયા? પૃથ્વીના ગોળા પર અમદાવાદ કયે સ્થળે છે એ નક્કી કરવામા કઇ કઇ બાબતો જાણવી જોઇએ? રેખાશ અને રેખાશવૃત્તની વ્યાખ્યા કહો રેખાશ કેટલી જાતના છે ને તે કયા કયા? સૂર્યનો પ્રકાશ દર કલાકે કેટલો આગળ વધે છે અને તે તમે શાથી જાણ્યુ? અમદાવાદ અને મુબઇમા સૂર્ય કયારે ઊગે છે એ આપણે બરાબર જાણતા હોઇએ તો એ બે જગા વચ્ચે કેટલા રેખાશનુ અતર છે તે શી રીતે જાણી શકાય? અક્ષાશ અને રેખાશનો ઉપયોગ કહો

પાઠ ૬૯	તોફાન	પેઠે કુડાળા કરતો
ત્રાસો=તિરકસ	આધી=જે પવનથી આ-	જોરમા છુટેલો પવન
નિયમિત=મુકરર	કાશ ધૂળ વડે છવાઇ	વ્યાપારવાયુ=વેપારને
મોન્સુન=મોસમ	જાય તે પવન	માટે અનુકૂળ આવે
વાવાઝોડું=પવનનું	વટોળીઓ=ભમરાની	એવો પવન

સવાલ—ધુમાડો સીધો ન જતા ત્રાસો જાય છે, આગ લાગે ત્યારે પવન છુટે છે તેનુ કારણ શુ તે સમજાવો. સૂર્યના તાપથી પવન ઉત્પન્ન થાય છે તે દાખલો આપી સમજાવો. દરીઆ કિનારે રોજ નિયમિત વા કેટલા પ્રકારનો વાય છે? જમીન તપે છે તેટલું

પાણી તપતુ નથી તેનુ કારણ શુ ? સમુદ્ર તરફથી જમીન તરફ અને જમીન તરફથી સમુદ્ર તરફ વા કયે વખતે વાય છે, અને તેનુ કારણ સમજાવો વ્યાપારવાયુ વિષવવૃત્તથી ઉત્તર તથા દક્ષિણમાં કેટલા અક્ષાશ સુધી વાય છે અને તેનુ કારણ કહો. મોન્સુન વા કયા કયા દેશોમા વાય છે ? હિદુસ્તાનમા ઘણો તાપ કયારે પડે છે અને તે પડવાનું કારણ સમજાવો. હિદુસ્તાનમા વરસાદ કયા ખુણામાથી આવે છે અને તે ખુણામાથી આવવાનુ કારણ કહો શિઆળામા વા કયા ખુણામાથી વાય છે અને તેનુ કારણ સમજાવો.

અનેક જાતના વા ઉત્પન્ન થવાનુ કારણ શુ અને તે વા કયા કયા તે કહો.

પાઠ ૭૮

રંદો=લાકડુ સાફ કરવાનુ હથિઆર

કદ=આકાર

મુરમ=એક જાતના કાકરા, મરડીઆ કાકરા

રેતાળ=રેતીના પત્થરની બનેલી

નદીનુ પાત્ર=નદીને વહેવાનો માગ

બખોલ=ગુફા

ગેરસપ્પા=કાનડા જિલ્લાના હોનાવર તાલુકામા ગામ છે ત્યાથી ૧૮ મૈલ છેટે કોડકણી ગામ પાસે આ ધોધ છે

સારાશ=(સાર=મતલબ+અશ=ભાગ) મુખ્ય મતલબ

સવાલ—પૃથ્વીપર કયા કયા રદા હમેશા ફર્યા કરે છે કે જેથી જમીન ઘસાઇ જાય છે ? ખડકનો ભુકો શી રીતે બને છે તે સમજાવો. ચુનાના પત્થર તથા આરસપહાણ જલદી શા કારણથી ઘસાઇ જાય છે? જમીન, ખડક, અને ડુગરા શાથી ઘસાઇ જાય છે ? રેતાળ, ધોળી અને રાતી જમીન થવાનુ કારણ કહો મુબઇ ઇલાકામા લાલ માટી કયા ઘણી જોવામા આવે છે? રેતી શી રીતે બને છે ? નદીના પાણીમા જમીન ખોદવાની શકિત શા કારણથી વધારે છે? મુબાઈ ઇલાકામા કયા કયા પ્રખ્યાત ધોધ છે? સમુદ્રમા ખડક શી રીતે બનતા હશે ?

પાઠ ૭૧

ભૂતળ=દેશની સપાટી, નદી, નાળા, પર્વતો વગેરે સબધી હકીકત
ભૂતળ રચના=દેશની સપાટીપરની તથા નદી નાળા પર્વતો વગેરેની જે રચના તે.
હિમાલય=(હિમ=બરફ +આલય=ઠેકાણું)= બરફનુ ઠેકાણુ
નદ=મોટી નદી
રણ=રેતીનુ મેદાન
ખાળે=અટકાવે
અટકાવ=રોકાણ
સમધાત=મધ્યમસર, ઘણી ગરમ તેમજ ઘણી ઠડી નહિ એવી
માફકસર=જોઇએ તેવી
સાહસિક=હિંમતવાન
કદાવર=શરીરે પુષ્ટ
ભિનાશ=ભેજ, શરદી
ભિન્ન ભિન્ન=જુદી જુદી
કસ=રસ
કમજોર=નબળા
ખાનપાન=ખોરાક ને પાણી
નળિએરી=નળીઆના
પ્રમાણ=માપ

સવાલ—હિદુસ્તાનની લબાઇ પહોળાઇ કયાથી કયા સુધી કેટલી છે? દુનિયામા સૌથી ઉચો પર્વત કયો છે? હિમાલય નામ પડવાનુ કારણ શુ? હિદુસ્તાનમા ઉચા પર્વતોની હાર ગણાવો હિદુસ્તાનમા મોટામા મોટી નદી, રણ અને જગલો કયા છે અને તે કયા કયા છે? હિદુસ્તાનમા તાપ વધારે પડવાનું કારણ કહો ઉત્તરના ઠડા ને સુકા પવનને કોણ અટકાવે છે? દક્ષિણના ગરમ અને ભેજવાળા પવનને એવો અટકાવ છે કે નહિ? કોકણમા વરસાદ વધારે અને ઘાટની પેલી તરફ ઓછો થવાનુ કારણ શું? ગરમી કયા ઓછી લાગે? કોઇપણ પ્રદેશની હવા જાણવા માટે કયા ચાર કારણો ધ્યાનમા રાખવા? ગુજરાતના દક્ષિણ ભાગની હવા તથા તેની લોકો પર કેવી અસર છે તે કહો. ઉત્તર ગુજરાત, સિધ અને રજપુતસ્તાનની હવા તથા તેની લોકોપર અસર કહો પશ્ચિમઘાટ, મદ્રાસ ઇલાકો, બંગાળા પ્રાંત, મધ્યહિંદ અને પજાબના ભૂતળ રચના તથા તેની લોકોપર શી

અસર છે તે કહો. જુદા જુદા ભાગોની હવા જુદી જુદી છે તેથી ત્યાના લોકોમા શી બાબતમા ફેર છે તે કહો, અને તે ફેરફાર ગણાવો.

પાઠ ૭૨

વહેવારના=આવવા જવાના

અમલ=સત્તા, રાજ

લોઢાની સડક=રેલવે

ગવર્નર જનરલ=વાઇસરોય

ખુલ્લો મુકાએલો છે=વપરાશમા આવે છે

પેશાવર=વાયવ્ય સરહદ પ્રાતનુ મુખ્ય શહેર એ મોટું લશ્કરી અને વેપારી મથક ખૈબર ઘાટને નાકે આવેલુ છે

અનુક્રમે=એક પછી એક

દર=ભાવ

ઉપલાણે=ઉપલી બાજુએ

સવાલ—હિંદુસ્તાનમા વહેવારના મુખ્ય કેટલા રસ્તા છે, અને તે કયા કયા? કઈ કઇ કેટલી મોટી સડકો કયાથી નીકળી કયા મોટા શહેરમા થઇ જાય છે તે કહો હિંદુસ્તાનમા લોઢાની સડક કયા સનમા નખાઇ અને તે કયાથી કયા સુધી નખાઇ, અને તે વખતે ગવર્નર જનરલ કોણ હતા? હાલ કેટલા મૈલની રેલવે બંધાઇ છે? મુબઇથી પેશાવર, દિલ્હી અને મદ્રાસ કેટલા દૂર છે? આગગાડી રસ્તે ઉપલા શહેરોમા જતા કેટલા દિવસ લાગે? સાદી સડકની મુસાફરી કરતા આગગાડીની મુસાફરીમા શા શા ફાયદા છે તે કહો હિંદુસ્તાનના પશ્ચિમ તથા પૂર્વ કિનારાના મોટા બદરો ગણાવો કરાચી અને રગુન વચ્ચે સમુદ્ર વાટે કેટલા મૈલનુ અતર છે? હિદુસ્તાનની કઈ કઇ મોટી નદીઓમા આગબોટ તથા વહાણો જઇ શકે છે? ગગા નદીમા કયા સુધી આગબોટ તથા વહાણો જઇ શકે છે? કોચીન, ત્રાવણકોર અને મલબાર કાઠાની થડમા કેવા સરોવર છે?

પાઠ ૭૩

પરમસ્નેહી=ઘણીજ પ્રીતિવાળા

રા. રા. રાજમાન રાજશ્રી

નમસ્કાર=પ્રણામ

વિશેષ=બીજુ, વધારામાં

સુખરૂપ=સહીસલામત વગર અડચણે,
જહાજો=મોટા વાહાણો
ડકકો=માલ ચઢાવવા ઉતારવા માટે બાંધેલો લાકડાનો ઘાટ
વેરાન=ઉજ્જડ, વસ્તી વગરનો
કાથો=નાળિએરની છાલ
માંડવી=કચ્છ પ્રાંતમાં બંદર છે અહીંઆ દીવાદાંડી છે
પોરબંદર=સુદામાપુરી, કાઠિઆવાડમાં બંદર છે
પ્રસિદ્ધ=જાણીતા
આયાત=પરદેશથી માલ આવે તે
નિકાસ=બીજે દેશ માલ જવો તે
ગણતરી=હિસાબ
ઉથલપાથલ=આપ લે
અનુકૂળ=માફક
પોર્ટુગલ=યુરોપ ખંડની પશ્ચિમમાં દેશ છે
ઇમારતી કાટ=ઇમારત બાંધવામાં વાપરવામાં આવતું લાકડું
કોચીન=મદ્રાસ ઇલાકામાં દેશી રાજ્ય છે.
મિતિ=તિથિ

સવાલ—કરાચી, માંડવી, પોરબંદર, મુંબઈ, રત્નાગીરી, ગોવા, કારવાડ, માંગલોર અને કોચીન એ શું છે અને કયાં છે અને ત્યાંથી કયો કયો માલ આયાત તથા નિકાસ થાય છે તે કહો કરાચીથી કોલંબો જતાં રસ્તે કયા કયા બંદરો આવે તે અનુક્રમે ગણાવો

પાઠ ૭૪

રંગુન=બ્રહ્મદેશનું મુખ્ય શહેર છે
અર્થે=વાસ્તે, માટે
સિંકોના=એ નામનું ઝાડ એની છાલમાંથી કિવનીન બને છે
માફક=અનુકૂળ
જાળ=ફાંટા
પોંડેચરી=મદ્રાસ ઇલાકામાં ફ્રેંચની રાજધાનીનું શહેર છે
કમાવેલા=પકવેલા
છાછરૂ=ઘણો ઉંડો નહિ તે
નેગાપટ્ટણ, મછલીપટ્ટણ, વિજાગાપટ્ટણ=મદ્રાસ ઇલાકામાં કોરોમંડળ કાંઠાપર બંદર છે.
ગંજામ=મદ્રાસ ઇલાકામાં બંદર છે
બાલુ=નદી કાંઠાની રેતાળ જમીન
ચિતેગામ, આકિઆબ=બ્રહ્મદેશના પશ્ચિમ

કિનારા પર બંદર છે	જેમકે કેરોસીન તેલ	તેજી=માનની આવ જા
ખનીજ તેલ=જમીન-માથી નીકળતુ તેલ.	ચિલ્કા=મદ્રાસ ઇલાકામા ખારા પાણીનુ સરોવરછે	ઘણી થાય તે

સવાલ—કોલબોમા બધા દેશોની આગબોટો શા માટે આવતી હશે? કોલબોનો આયાત તથા નિકાસ માલ કહો પોંડેચરી કોને તાબે છે અને તેમા શેના કારખાના છે? મછલીપટ્ટણનો નિકાસ માલ કહો વિજાગાપટ્ટણથી કયો કયો માલ નિકાસ તથા આયાત થાય છે? ચિલ્કા શુ છે, કયા છે અને શાને માટે પ્રખ્યાત છે? કલકત્તા નામ પડવાનુ કારણ શુ? ચિતેગામ અને આકિઆબ બદર કયા છે, અને ત્યાથી કયો માલ નિકાસ તથા આયાત થાય છે, તથા શુ વધારે પાકે છે, અને એની હવા કોના જેવી છે? રગુન કયા છે, શુ છે અને અહીંથી કયો માલ નિકાસ થાય છે?

પાઠ ૭૫	કામ કરનાર, એજટ, મુખત્યાર	મજુરી=પરવાનગી
વહીવટ=કારભાર	સેક્રેટરિ=કારભારી	હસ્તક=તાબે, હાથમા
સસ્થાન=દેશી રાજાનુ રાજ્ય	સંયુકત=જોડાએલા	ઇંડિઆ ઓફિસ=હિંદની કચેરી
ક્ષેત્રફળ=ક્ષેત્રનો વિસ્તાર	હાઇકોર્ટ=મોટી અદાલત	વાઇસરોય=રાજાને બદલે
પ્રતિનિધિ=બીજા તરફથી	નીમણુક=ગોઠવણુ	નિમાયલો અધિકારી

સવાલ—હિંદુસ્તાનમા નાના મોટા સસ્થાનો કેટલા છે? બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના પ્રાંતો શા માટે કર્યા છે? બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના પ્રાતોના નામ દો સર્વથી મોટા દેશીરાજ્યો ગણાવો હિંદુસ્તાનનો મુખ્ય અધિકારી કોણ અને તેની નીમણુક કોણ કરે છે? વાઇસરોયને મદદ કરનારી સભામા કેટલા સભાસદો હોય છે? અને દરેક સભાસદો

કયા કયા ખાતાપર દેખરેખ રાખે છે ? કયા કયા કામપર ગવર્નર જનરલ પોતે દેખરેખ રાખે છે ? દરેક ખાતાનુ કામ કરવા માટે કયા અધિકારીઓ નિમેલા છે અને તે કોના તાબામા રહી કામ કરે છે ? ગવર્નરો, મુખ્ય કમિશનરો અને રેસિડંટો, બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના કયા કયા ભાગપર છે ? મુખ્ય કમિશનરોને કઈ સત્તા નથી ? શહેનશાહના પ્રધાનની સત્તા નીચે કયા કયા કામો છે ? હિંદના વજીરની ઓફિસ કયા છે અને તે ઓફિસને શું કહે છે ?

પાંચમી ચોપડી ભાગ ૩ જાના અર્થ

પાઠ ૭૬.

વાતાવરણ=(વાત=વા+ આવરણ=ઢાકણુ)પૃથ્વીની આજુબાજુ વીંટાયલો વા

ગળે નહિ ઉતરે=મગજમા નહિ ઠસે

પરપોટા=પાણીમા વાને લીધે ઊઠી આવતા ફુગ્ગા

અવકાશ=ખાલી જગા, માર્ગ

વાયુશોષક=વા ખેચી લેનાર

સિદ્ધ=સાબિત, નક્કી,

દળ=કદ, જાડાઇ

ટન=૨૦ હન્દ્રવેટ

ઠામ=વાસણ

અવસ્થા=સ્થિતિ, હાલત

પ્રાણવાયુ=ઓક્સિજન

કાર્બોનિકએસિડ ગ્યાસ=કાર્બોન અને ઓક્સિજન મળવાથી થએલો વાયુ. એ ઝેરી છે

સવાલ—હવા વિષે શુ જાણો છો ? વાતાવરણ એટલે શું તે સમજાવો ખાલી વાસણમા શુ હોય છે ? હવા હોય તો તે સાબિત કરી બતાવો હવામા ભાર છે એ વાત શાથી સાબિત કરી શકશો ? આપણા દરેકના માથાપર વાતાવરણનો કેટલો ભાર છે, એટલો ભાર છતા આપણે છુદાઇ જતા નથી તેનું કારણ શું ? હવા કેવો પદાર્થ કહેવાય ? હવા ઘન નથી, તેમજ પ્રવાહી નથી તે સમજાવો હવામા

મુખ્ય ક્યા ક્યા બે વા છે ? દીવો દેવતા બળવાને અને શ્વાસ લેવાને કયો વા ઉપયોગી છે ? ઓક્સિજન જો વધારે ઉપયોગી છે તો તેમા બીજો વાયુ શા માટે ભેળ્યો છે ? કોલગ્યાસ એટલે શુ અને તે શી રીતે ઉત્પન્ન કરી શકાય ?

પાઠ ૭૭.	પડઘો=સામો અવાજ	ધડો=દાખલો
અનુરૂપ=આબેહુબ, નક-	ઘોર=અવાજ, ધ્વનિ	તોછડાઈ=હલકાઈ,
લે નકલ	પડધમ=એક વાજીંત્ર	અવિવેક
અડખે પડખે=આજુ-	પ્રતિધ્વનિ=(પ્રતિ+ધ્વનિ	સભ્યતા=સદ્ગુણ, વિવેક
બાજુમા	=સામો અવાજ,	જડ=નિર્જીવ
ખુદી વળ્યો=ફરી વળ્યો	પડઘો	અદબ=માન, વિવેક

સવાલ—પડઘો એટલે શું ? પડઘો શી રીતે થાય છે તે પ્રયોગથી સમજાવો પડઘા ઉપરથી આપણે શું શિખામણ લેવી ?

સમજુતી—દુનિયામા જડ વસ્તુ પણ આબેહુબ જવાબ આપે છે, કે ગરીબ હોય અથવા રાજા હોય તોપણ તેઓ જેવુ બોલે તેવુજ સાભળે.

પાઠ ૭૮.	તરગ=તર્ક, બુદ્ધા	ટાર=કોલસામાથી નીક-
જુના જમાનાનો=અસલી	ગાઢનિદ્રા=ભર ઊઘ	ળતો પ્રવાહી ડામર
વિચારનો	વિચિત્ર=નવાઇ જેવી	કોલસાવાયુ=કોલગ્યાસ;
ગોદી=વહાણને લાગર-	બીજોયુગ=ત્રેતાયુગ યુગ	જેના દીવા થાય છે
વાની જગા, બાધેલી	ચાર છે સત્ય, ત્રેતા,	તે ગ્યાસ,
ખાડી	દ્વાપર, કળિ	કાળાતરે=વખત જતાં
અજાયબ=તાજુબ	ફર્ન=નેતરના જેવો ભેજ	ખાણીઆ=ખાણમા
ડામર=ખનીજટાર, જાડુ	વાળી જમીનમાથતોછોડ	કામ કરનાર મજુર
કાચુ પેટ્રોલ્યમ	છાદી લાઇ=બધ કરી	ધાડ=આફત

સવાલ—ખનીજ કોલસો શું શું ઉપયોગમા આવે છે ? કોયલા શી રીતે બન્યા હશે ? કોલગ્યાસ શી રીતે બનાવે છે ? ખનીજ અને સાધારણ કોયલાનો મુકાબલો કરો

પાઠ ૭૯	ચકલી=ચાવી	સવેળા=વેળાસર
ટગર ટગર=એકકી નજરે, ધારી ધારીને	સેર=પાણીની ઉંચે ઊડતી ઝીણી ધાર	

સવાલ—લવજીએ ફુવારો ઉંચે ઊડે છે એ કેવી રીતે છોકરાને સમજાવ્યુ તે તમે કહો પાણીના કયા ગુણને આધારે ફુવારો ઊડે છે ?

પાઠ ૮૦	ગરમીમાપક યંત્ર=ગરમી માપવાનું યંત્ર, થર્મોમીટર	ઘટ=જાડો
પારો=એક જાતની સફેદ રંગની પ્રવાહી ધાતુ. એ ઠંડા મુલકમા ઘનરૂપે હોય છે	હિમબિંદુ=એ બિંદુપર પારો આવે ત્યારે પાણી ઠરી જાય છે	એકત્ર=એકઠા વિસ્તાર પામે=ફેલાય આંકો=નિશાન માર્ગ=અવકાશ

સવાલ—પારો શુ છે ? પારાનુ રૂપ કેવું છે ? પાણીથી કેટલા ગણો ભારે છે ? એક વાસણમાથી બીજા વાસણોમા કયા ગુણને લીધે રેડી શકાય છે ? હરકોઇ વસ્તુપર ગરમી અને ઠંડીની શી અસર થાય છે ? પાણી ઉપર ગરમી અને ઠંડીની એકજ અસર થાય છે કે જુદી જુદી ? થર્મોમીટરમા પાણી ન ભરતા પારો ભરવાના ખાસ કારણ સમજાવો થર્મોમીટરની કૃતિ સમજાવો. થર્મોમીટરમા પારો શી રીતે ભરે છે ? હિમબિંદુ ને ઉકળતા પાણીનું બિંદુ શી રીતે નક્કી કરે છે ? થર્મોમીટર યંત્ર કેટલી જાતના છે, અને તે ત્રણમા ફેર શું છે, તથા એ શુ ઉપયોગમા આવે છે ? (થર્મોમીટર યંત્ર ત્રણ જાતના છે. સેન્ટીગ્રેડ, ફારનહાઇટ, અને રોમર, સેન્ટીગ્રેડમા ૦ થી ૧૦૦, ફારન-

હાઇટમા ૦ થી ૩૨, અને ૩૨ થી ૨૧૨, રોમરમા ૦ થી ૮૦ અંશ હોય છે ફારનહાઇટ વધારે ઉપયોગી છે, કારણ કે હિમબિંદુ કરતાં ઓછી ગરમી એનાથી માપી શકાય છે

પાઠ ૮૧	હાડો=હાથો	બ બો=પાણી ઉંચુ ઉડાડ
સ્પષ્ટ=ખુલ્લુ	પડદો=પડ, આંતરો	લાગ=તક [વાનો સંચો

સવાલ—નીચેની હવાના દબાણથી પાણી નીચે પડતુ નથી તે પ્રયોગથી સાબીત કરો પાણી ભરેલા સીસામાથી હવા શોષી લઇએ છીએ ત્યારે પાણી શા કારણથી મોમા આવે છે તે સમજાવો. પીચકારી ને બબાની રચનામા શુ તફાવત છે?

પાઠ ૮૨	દક્ષિણમા દેશ છે	ચેતવણી=અગમચેતી; સૂચના
ઉપયોગ=વાપર	પ્રત્યેક=(પ્રતિ+એક)= દરેક	કોશીશ=યત્ન, મહેનત
વાયુભારમાપકયંત્ર=વાનુ દબાણ જાણવાનો સાચો	સ્તભ=કાચની નળીમા પારાની ઉભી દાંડી	ગૂઢ=અઘરો
બેશ=સારો	સભવ=આશા, ભરોસો	પ્રવીણ=માહિતગાર
યુરોપિ=યુરોપખંડની		અનુમાન=અટકળ, ધારણા

સવાલ—હવાના દબાણનો ઉપયોગ બબાના કામમા થાય છે કે બીજા કોઈ કામમા થાય છે? કયા નિયમને આધારે વાયુભાર-માપક યંત્રો બનાવ્યા છે? વાયુભારમાપક યંત્રની બનાવટ કહો. જેમ ઉંચે જઇએ તેમ હવાનુ દબાણ ઓછુ થવાનું કારણ કહો. સમુદ્રની સપાટીએ પારો કેટલા ઇંચની ઉંચાઇએ હોય છે? કેટલા ફુટની ઉંચાઇએ પારો એક ઈંચ હેઠે ઉતરે છે? વાયુભારમાપક યંત્રથી વરસાદ ક્યારે થશે અથવા તો તોફાન ક્યારે થશે એ જણાવાનું કારણ સમજાવો. આપણા હિંદુસ્તાનમા વાયુભારમાપક યંત્રમા યંત

ફેરફારની નોંધ કયા રાખવામા આવે છે, તેથી શો લાભ છે ? પારાનો ઉપયોગ કયા કયા કામમા થાય છે ? બેરોમિટરમાનો તમામ પારો નીચે ઉતરી ન પડતા પારાની સપાટીથી ૩૦ ઇંચની ઉચાઇએ રહેવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૮૩

એકદળ=દાળ વગરના
દ્વિદળ=બે દાળવાળા
આડકતરા=વાંકાચુંકા
ફૂલમણી=ફૂલના ગોટાનુ ઢાકણુ
વજ્રપત્ર=ફૂલના ઢાકણુના નાના પાદડા
લાગુ=બંધ બેસતો
બીજાશય=(બીજ+આશય)=બીજને રહેવાનુ ઠેકાણુ
દાડી=ડીંટું
રેસા=તાંતણા, તાર

સવાલ—વનસ્પતિના મુખ્ય કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા તે દાખલા આપી સમજાવો ફૂલવાળી વનસ્પતિના કેટલા ભાગ પડે છે અને તે કયા કયા ? એકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિના બીમાજ ફેર છે કે બીજા કશામા ફેર છે ? મૂળ, થડ ઉપરથી એકદળનુ કે દ્વિદળનુ શી રીતે જાણી શકાય ? એકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિના થડમા શો તફાવત હોય છે ? બંનેના પાદડામા શો ફેર છે ? એ બંને વનસ્પતિના ફૂલમા શો ફરક છે ? એકદળ અને દ્વિદળ વનસ્પતિના મૂળ, થડ, પાદડા, ફૂલ અને ફળનો તફાવત ગણાવો એવી વનસ્પતિના દાખલા આપો.

પાઠ ૮૪,

વજ્ર=ફૂલનુ ઢાકણુ
પુષ્પકોશ=પાંખડીવાળો ભાગ
ઢાકણુ=પડ, અસ્તર
કેશર=તંતુ, તાંતણા
ખાચ=ખોભાણુ
પરાગકોશ=પરાગનો જથ્થો
સમાંતર=(સમ+અંતર)=સરખે અંતરે
આતુરતા=ઉમેદ, ઇચ્છા મરજી
સંયોગ=(સં=સાથે+યોગ=જોડાવુ)=મેળાપ, ભેગા થવું તે

સવાલ—ફૂલમા કયા બે ઢાકણ છે ? સ્ત્રીકેસર અને પુંકેસરને આવશ્યની ઇંદ્રિયો શા માટે ગણવી ? પુંકેસરમા કયા કયા બે ભાગ છે ? પરાગકોશની રચના સમજાવો. સ્ત્રીકેસરના કેટલા ભાગ હોય છે અને તે કયા કયા ? બધા ફૂલમા સ્ત્રીકેસર અને પુંકેસર હોય છે ? પુંકેસરમાથી સ્ત્રીકેસરમા પરાગ લાવવામા કોણ મદદ કરે છે ? પરાગની રજકણને કેટલા ઢાકણ હોય છે, અને તે કયા કયા ? બીજાશયમા શુ ભરેલું છે ? બીજાડમા શું હોય છે ? ફળ શાથી બંધાય છે ? બીજાશય પકવ થઇ તેનુ શું થાય છે ? ઈંડાનું શું થાય છે અને તે કયા રહે છે ? બીજને રોપવાથી શુ થાય છે ?

પાઠ ૮૫

અપુષ્પ=(અ=નહિ+પુષ્પ=ફૂલ) ફૂલ વગરની, અદળ
મુખ્યત્વે=ઘણુ કરીને
પરિપકવ=પુરા પાકા
સપુષ્પ=(સ=સાથે+પુષ્પ=ફૂલ)=ફૂલવાળી
જળાશય=(જળ=પાણી+આશય=ઠેકાણુ)=પાણીનુ ઠેકાણુ જેમકે નદી તળાવ કુવા, વાવ વગેરે
અદળ=અપુષ્પ, ફૂલ વગરની
પાવરો=લાગશોજ
પિંડ=ગોળો
પંક્તિ=જાત, વર્ગ
સમુળગા=મીલકુલ,મુદલ
સમાસ=સમાવેશ
પાન=ઝીણા પાદડા
વિચિત્ર=નવાઇ જેવી

સવાલ—હસરાજ શું છે ? હસરાજને લોકો શા માટે રોપે છે? હસરાજ ઘણું કરી કયા ઊગે છે ? હસગજ કયા મુલકમાં મોટા થાય છે અને કયા મુલકમા મોટા થતા નથી, હસરાજને પાદડા હોય છે કે નહિ અને પાદડા જેવું દેખાય છે તે શુ ? હસરાજની નસો કોના જેવી હોતી નથી ? અને કોના જેવી હોય છે ? અપુષ્પ વનસ્પતિના દાખલા આપો અપુષ્પ વનસ્પતિને કેવી વનસ્પતિ કહે છે ? હંસરાજનો છોડ શી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે ? સેવાળ ને પાદડા વગરની વનસ્પતિના

દાખલા આપો. ફૂગ કેવી જગામા થાય છે? બેક્ટિરીઆ નામના ઝીણા જંતુ એ શુ છે?

પાઠ ૮૬.

મંજરી=માજર, ફૂલને ઠેકાણે બેસે છે તે
મોભ=ઘરની વચમાનો આડો થાભલો
પરનાળ=પાણી ઝીલવાનુ કે તેને એક ઠેકાણેથી બીજે ઠેકાણે પહોચાડવાનુ સાધન
સાવરણી=ઝાડું, વાસીદુ કાઢવાનુ સાધન
મશાલ=મોટો કાકડો
દામણા=પશુને પગે બાધવાના દોરડા
ડોગો=લાકડાની દાડીનો મોટો પળો
તાસક=ઢાકણુ
સ્વાદિષ્ટ=સ્વાદવાળું
પુરણપોળી=વેડમી
કલ્પવૃક્ષ=ઇચ્છેલું આપે એવુ સ્વર્ગનું ઝાડ
શૂળ=કાટા
પરડા=બાવળનીશીંગ
ટીશી=ખીલ્યા વગરના પાદડાનો જથો

સવાલ—નાળિએરનુ થડ કેટલુ ઉચુ હોય છે? મંજરી ફુટ્યા પછી કેટલા વખતમા નાળિએર બંધાય છે? સારી જમીનમા ઊગેલી નાળિએરી પરથી વધારેમા વધારે કેટલા નાળિએર ઉતરે છે? નાળિએરી કેટલા વરસ સુધી ફળે છે? નાળિએરના ઝાડના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો બાવળની છાલ, પરડા, બાવળ, ગુંદર, અને કાટાનો ઉપયોગ ગણાવો

પાઠ ૮૭

હિંદી શહેનશાહત=બ્રિટિશ હિંદુસ્તાન
પર=ઘેરાવો
ધોલા=ખપેડાની ટટ્ટી
અસ્તર=માહેનુ પડ
ઓપ=ચળકાટ
ટકાઉ=ઘણો વખત ચાલે એવુ
અદ્યાપિ=હાલ સુધી
અણીશુદ્ધ=જેવું ને તેવું
રોગાન=રંગવામાં વપરાતુ તેલ
ઉધઈ=કાગળ, લુગડા વગેરેમા પાકે છે તે જંતુ
સળવું=કોહી જવુ
ટેટા=વડના ફળ
હગાર=લીંડી
સમિધ=અગ્નિ સળગાવવાની લાકડી

વડવાઈ=વડની ડાળી-	જેવા ફાટા	સામે ગજાવર વડ છે
માથી ફુટેલી દોરી	કબીરવડ=શુક્લતીર્થની	ઘટા=ભરાવ

સવાલ—સાગ કયા કયા ઊગે છે, અને ત્યા ઘણા ઊગવાનુ કારણ શુ ? સાગના પાદડાનુ વર્ણન કરો એ શુ ઉપયોગમા આવતા હતા ? સાગનુ ઝાડ વધારે ટકાઉ શા માટે છે ? એમાથી તેલ નીકળે છે તે શા ઉપયોગમા આવે છે? સાગના લાકડાનો વધારે ઉપયોગ થવાના કારણ કહો. વડનુ વર્ણન કરો અને તેનો ઉપયોગ કહો. કબીરવડ કયા છે અને તેને માટે શુ જાણો છો ?

પાઠ ૮૮	જ જાળ=ખટપટ	દાડીવાળુ સફેદ પાખ-
યોગ્ય=લાયક, જોઈએ	ફણગો=અ કુર	ડીનું ફૂલ
તેવા, બધબેસ્તા	પ્રસંગ=તક, વખત	ટમેટા=વિલાયતી વેગણ
અધવચ=વચગાળે	પારિજાતક=એક જાતનુ	કલમ=રોપવા માટે ઝા-
સતેજ=વધારે જાગૃત	સુગધીદાર કેસરીઆ	ડની કાપેલી ડાળી

સવાલ— સમજુ માબાપો અને અણસમજુ માબાપોમા ફેર શું ? માબાપોએ છોકરાની અવલોકન શક્તિ તથા જ્ઞાન મેળવવાની ઈચ્છાને દૃઢ કરવા માટે શા શા ઉપાયો લેવા ? નિશાળના બગીચાથી શા શા લાભ થાય છે તે કહો આ પાઠમા જે છ વર્ગ પાડયા છે તે દાખલા સાથે કહો

પાઠ ૮૯.	ખોળીઆ=શરીર	કોશેટા=લાબી ગોળ દડી
રેશમ=હીર	સજોગ=બનાવ, પ્રસગ	ભરાઉ= પુષ્ટ
રૂપાતર=આકારમા ફેર-	પુષ્ટ=જોરાવર	પરિપુર્ણું= સંપૂર્ણ, સારી
ફાર, જુદા જુદા રૂપ	ખાલ=ચામડી, ત્વચા	પેઠે

સવાલ—પ્રાણીઓને ખોળીઆ શા માટે બદલવા પડે છે? રેશમના કીડાના રૂપાંતર કહો. આ પાઠમાથી શું શિખામણ મળે છે?

પાઠ ૯૦.

ઇડું=એડુ
ધાબા=ડાઘા
કોટલુ=કોચલું, ઢાંકણુ
રોગાન=એક જાતનુ મિશ્રિત તેલ

ત્વચા=ચામડી
પોલ=પોલાણ
પૌષ્ટિક=પુષ્ટિકારક
જરદી=ઇંડાની દાળ, ઇંડાની સફેદી વચ્ચમાનો પીળો ભાગ

સમતોલ=(સમ+તોલ) સરખુ વજન
સેવે છે=હુંફાળા રાખે છે
શિરા=રક્તવાહિની, રગ, નસ
અદૃશ્ય=અલોપ, દેખાતુ બંધ; ગૂમ

સવાલ—કયા કયા પ્રાણીઓ ઇંડા મૂકે છે? શાહમૃગનું ઇડુ કેવડું હોય છે? પોલમા શું હોય છે? નબળા માણસોને ઇડાનો કયો ભાગ ખવડાવવામા આવે છે અને તે શા કારણથી? સફેદીની વચ્ચમા શું હોય છે? ઇડું આમ તેમ ફેરવ્યા છતા બચ્ચાને ધક્કો કેમ નથી લાગતો? ઇંડામા ગર્ભ કયા હોય છે તે બતાવો. ગર્ભનો ખોરાક શુ છે? મરઘી કેટલા ઇડા મૂકે? મરઘીના ઇડા સેવવાની હકીકત કહો ઇડાનુ ચિત્ર કાઢી દરેક ભાગ બતાવો

પાઠ ૯૧.

લંગુર=વાંદરા, વાનર
નીલ=આખે ડીલે કાળા વાંદરા
ઠેકડા=કુદકા

છલંગ=ફાળ
તૂલ=ઉભા છોડ
કપિઓ=પુંછડી વગરના બે પગે ચાલનાર વાંદરા
વાંદરે=વાનરો; વાનર

બળિએલ=ખારીલો
ગંધ=સોબત
હાડપિંજર=હાડકાનું [પાંજરૂ
અનુમાન કરે છે=ધારે છે, અટકળ કરે છે

સવાલ—વાંદરા કેવા દેશોમાં જોવામા આવે છે? વાંદરાના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા? પુંછડી વગરના વાંદરાની હકીકત કહો. ઉરાંગઉટાંગનો અર્થ શો અને એ વાંદરા ક્યાં થાય છે?

વાદરા અને કપિને શા માટે મનુષ્યના નજીકના સગા કહીએ છીએ ? કપિ અને માણુસમા શુ ફેર છે ?

પાઠ ૯૨.

બેડોળ=(બે=નહિ+ડોળ=ઘાટ) કદરૂપા
કલેઢું=ઠીકરાની તાવી
ચકમક=એક જાતનો પત્થર
તણખા=ચીણગારીઓ
ગરમાવો=ગરમી, હુંફ
ઓપેલા=ઘસીને ચળકતા કરેલા
મુકરર=નક્કી
શિલ્પશાસ્ત્ર=કોતરકામની વિદ્યા
શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ, સૌથી સરસ

સવાલ—માણુસોમા પ્રથમ કેવી રીતે સુધારો થયો ? ટુકમા કહો

પાઠ ૯૩.

મગજ=ભેજુ, માથાની અદરના ભાગ
ઘડી=પડ
ખોપરી=મગજનો દાબડો
તાલકુ=ખોપરી ઉપરનો પૃષ્ઠ=ભાગ [ભાગ
જ્ઞાનતંતુ=જ્ઞાન કરાવનાર તાતણા, મગજને ખબર પહોચાડનારી ઝીણી તાર જેવી નસો
કલેજુ=કાળજુ, પિત્તા
રજ્જુ=તાતણો, તાર, દે
આરભ=શરૂઆત
મજ્જાતંતુ=માસના સત્વની દોરી

સવાલ—મગજનુ ઢાકણુ શેનુ બનાવેલુ છે અને તેને શુ ક છે ? મગજના કેટલા ભાગ છે અને તે કયા કયા ? મગજના ક બે અડધીઆ છે ? માણુસની બુદ્ધિનો આધાર શા પર છે ? મગજ મુખ્ય સ્થાન કયા કયા છે ? મગજના મુખ્ય સ્થાનોમ ધક્કો લાગે અથવા રોગ થાય ત્યારે શુ થાય છે ? મગજનો નાન ભાગ કયા છે તે બતાવો મગજના નાના ભાગનું કામ શું છે આ પાઠમા આપેલા ચિત્રનો નમુનો કાઢો અને મગજ તથા જ્ઞાન તંતુ વિષે સમજાવો.

પાઠ ૯૪

શ્વાસોચ્છ્વાસ=દમ દેવો ને દમ મૂકવો તે
અસ્વચ્છ=(અ+સ્વચ્છ)=મેલુ
પોલ=વકાશ, ખાલીજગા
ખડ=ભાગ
શ્વાસવાળી=શ્વાસ લેવાની નળી
ઉચ્છ્વાસ=દમ મૂકવો તે
બખોલ=પોલ
ધમણ=વા ફુકવાનો સંચો

સવાલ—હૃદય અને ફેફસા કયા આગળ છે? ફેફસાં કેટલા છે ને કયા કયા છે? ફેફસા કયા આગળ છે? ફેફસામા કયો ગુણ છે કે તે લાબુ ટુકુ થાય છે? ફેફસામા શી રીતે લોહી સ્વચ્છ થાય છે તે સમજાવો. ફેફસા ફુલવાનુ તથા સંકોચવાનુ કારણ સમજાવો. ફેફસાની ક્રિયા કોને મળતી છે? ફેફસાની ક્રિયા ચાલતી બધ થાય તો શુ થાય? શ્વાસ નળી ને ફેફસાનુ ચિત્ર પાડો.

પાઠ ૯૫

જરદી=પિળાશ પડતો
નિચોવી=પાણી કાઢી નાખી
પાપડખાર=સંચોરો
કાંજી=લાહી, ખેળ
સુરંગી=રાતો રંગ
ભપક=ભપકો
કસુબી=કસુબાનો રંગ, લાલ, રાતો
કીરમજી=કીરમજના જેવો રંગ, ગુલમાસી
સુરખી=તેજી
મિશ્રણ=ભેગ, મેળવણી
બો=ખરાબ વાસ
છીપા=લુગડા છાપનાર
ગેરૂ=લાલ માટી
હરડાબેડા=એકજાતનાફળ
એલીઝરીન=કોલટારમાથી કાઢેલો એક જાતનો રંગ

સવાલ—રંગરેજે કસુબીના ભુકાનો રંગ શી રીતે બનાવ્યો અને તેમા ફેંટા કેવી રીતે રંગ્યો? રંગ્યા પછી ઘઉના લોટની કાંજી અને લીંબુના રસમા બોળી રાખવાનું કારણ શુ? ગદલમા લીંબુનો રસ મેળવવાથી કયા કયા રંગ બને છે? ગદનમાથી કેસરી રંગ, અબ્બાસી તથા કીરમજી રંગો શુ મેળવીને બનાવે છે? અસલ દેશી પાકા રંગો શી રીતે બનાવતા હતા? ગળી ક્યા ઊગે છે? ગળીને

પકવવાની રીત કહો છીપાએ કયા કયા બે મિશ્રણો લુગડા છાપવા માટે તૈયાર કરી રાખ્યા હતા ? એલીઝરીન શુ છે ને તે શેમાથી બનાવવામા આવે છે તથા તેનો ઉપયોગ કહો

પાઠ ૯૬.	ગુંદે છે=કસણે છે	ખીલડો=ખુટો
લાદ=ઘોડા ગધેડાના લીંડા	મુલાયમ=નરમ	ચાક=કુંભારનું ચક્ર
		પેટુ=વચલો ભાગ
હદ વાળે છે=નવાઈ જેવી કારીગરી કરે છે	ગારો=પલાળીને કસણેલુ મટોડુ	કાચકા=કાચકીનુ ફળ
		ટપેરે=ટીપે

સવાલ—કુભાર મટોડી કયાથી લાવે છે ? ગારો કેવી રીતે તૈયાર કરે છે ? કુંભારના ચાકની રચના કહો કુભાર વાસણો શી રીતે બનાવે છે ? કુભાર વારવાર હાથ શા માટે પલાળે છે ? વાસણને ટીપવાથી શો લાભ ? ભઠ્ઠીમા વાસણો ગોઠવ્યા પછી શુ કરે છે ? કયાનુ કુંભારકામ વખણાય છે ? કુભારના ચાકનુ ચિત્ર પાડો.

પાઠ ૯૭.	કોણી=હાથની વચમાનો સાંધો	ટેકો=ટેકણ
જુસુ=લાઓ ને જોડો		
લાકડીનો કટકો	ઉચ્ચાલન=ઉંચુ કરવું તે	

સવાલ—ઉચ્ચાલનમા મુખ્ય કેટલા ભાગ હોય છે અને તે કયા ? ઉચ્ચાલનના પ્રકાર કેટલા છે અને કયા કયા તે દાખલા આપી સમજાવો ઉચ્ચાલનથી શા ફાયદા થાય છે ? (યાંત્રિકશકિત ૭ છે ઉચ્ચાલન, રેંટ, ગરગડી, ઢોળાવ, ફાચર, ફેર અથવા પેચ)

પાઠ ૯૮.	નમુનો=ચિત્ર	ખોભણુ=ખાડો
ગરગડી=ધરેડી	વેંત=બિલસ	વાટ=પૈડાપર લોઢાનો પાટો જડે છે તે
રેંટ=પાણી કાઢવનુ ચક્ર	આરા=દાતા	ગાળામા=ખાલી જગામા

સવાલ—ગરગડી વડે કુવામાથી પાણી કાઢીએ છીએ ત્યારે ઉંચે ખેંચવાને બદલે શા માટે નીચે ખેંચીએ છીએ ? ગરગડીનો ઉપયોગ શો છે?

પાઠવાર અઘરા શબ્દો તથા જોડાક્ષર.

(પા ૧) અવશ્ય, બુદ્ધિ, સ્નાયુઓ, વિદ્વાન, પ્રયત્ન, ક્રિકેટ, સુસ્તી, મુખ્યત્વે, ઇંદ્રિયોની, બ્રહ્મચર્ય, ઉત્તમ, અશક્ત મશ્કરી, આયુષ્ય, (પા ૨) અકસ્માત, અણધાર્યું, પ્રખ્યાત, ચિત્રામણ, ઢોળ્યુ, સ્વસ્થ, સૂઝી, ગૃહસ્થે, ચેત્યો, જાતિસ્વભાવ શુદ્ધ, પૈડું, પ્રસન્ન. (પા. ૩) અસ્વચ્છ, શ્વાસવાટે, કાર્બોનિક, એસિડ, શ્વાસ, ઉત્પન્ન, નિરંતર, પ્રયોગો, સિદ્ધ, નૈટ્રોજન, ઓકિસજન, શુદ્ધ, કૃપાળુ, મૃત્યુ, (પા, ૪) કોકેન, જવાંમર્દ જવલ્લેજ, આયર્લાંડ, પુષ્કળ, ધૈર્ય, શ્રદ્ધા (પા ૫) ગુરુભક્તિ, વિદ્યાર્થી, શિષ્યવર્ગમા, શ્રીકૃષ્ણ, ગુરુપત્ની, શિષ્યો, વેઠયુ, એકનિષ્ઠા, અમૂલ્ય, (પા. ૬) સ્વછંદી, સુસ્ત, ઉંઘણસી સાંભળ્યુ, અત્રે. (પા ૭) દ્વારામતી, વૃદ્ધ, પ્રતિઉત્તર, કૃષ્ણદર્શન, કૃષ્ણમંદિર, જડિત્ર, સ્ફાટિક, મૃદંગ, યોદ્ધા, પૃથ્વીપતિ, (પા ૮) પુષ્ટિકારક, તંદુરસ્ત, સામર્થ્ય, ભવિષ્ય, જાગૃતિ, સ્થિતિ, નિતારી, દ્રાક્ષ, ઓછોવ-તો, મધાર્ક, અભિપ્રાય, (પા. ૯) દ્રાવિડ, ધર્મપુસ્તક, ધર્મશાસ્ત્ર, વેદધર્મી, વિષ્ણુ, ઇષ્ટ, વૈષ્ણવો, ગૌતમબુદ્ધ, બૌદ્ધધર્મી, જૈનધર્મીઓ, શ્વેતાંબર, બુદ્ધદેવ, તીર્થંકર, વૈરાગ્ય, સિદ્ધાંતોને, તુર્કસ્તાન, સ્તુતિ, સુન્ની, અગ્નિ, ચિહ્ન, ધર્મગ્રંથ ખ્રિસ્તી, ઇસુખ્રિસ્ત, પ્રોટેસ્ટંટ, કેથોલિક. (પા. ૧૦) મેગેસ્થિનીસ, સિક્કાઓ,

સંક્ષિપ્ત, તામ્રપટ, ચંદ્રગુપ્ત. સેલ્યુકસ, ગ્રંથકર્તા, વ્યવસ્થા, વિશ્વાસુ, સહીસિક્કા, માલમિલ્કત, હુન્નર, ન્યાયાસન, બ્રાહ્મણ, શ્રમણ, મૃગચર્મ, વિદ્યાભ્યાસ, ભરગચ્છી, (પા ૧૧) ઋગ્વેદસંહિતા, વરૂણદેવની, સ્તુતિ, વસિષ્ઠઋષિ, તુગ્ર, ભુજ્યુ, અશ્વિનીકુમાર, સમુદ્રયાન, સમુદ્રવાટે, ભૃગુકચ્છ, ફાહ્યાન, છઠ્ઠો. (પા. ૧૨) શૃંગ, તત્કાળ, તુપ, હૃદય. (પા ૧૩) છીંડું, નિર્મળ, મૂર્છના, છત્રીસ, ભરતઋષિ, (પા ૧૪) મુશ્કેલ, અકસ્માત, પ્રસિદ્ધ, નોંધ્યા (પા ૧૫) બુઢ્ઢી, અવતર્યો, અદ્ભુત, જિંદગી, જવાંમર્દી, સ્તબ્ધ, અટકાવ્યું, (પા ૧૬) વિચિત્ર, અડસટ્ટો, નિંદવા, ગૃહસ્થાઈ, ચિઠ્ઠીઆ, સ્વતંત્ર, પરતંત્ર, મિથ્યાભિમાન, રિવાજને, સ્થિતિ, મેગેસ્થિનીસે (પા. ૧૭) પત્નીની, ઉત્સાહ, વેઠવૈતરૂં, આશ્ચર્ય, ધર્મિષ્ઠ, આવડત્રેવડ, પ્રીતિ, રત્નનગરી, સંધ્યાકાળે, દ્રવ્ય, હોસભર્યો (પા ૧૮) વૈશ્ય, બ્રહ્મચર્ય, ધર્મક્રિયા, ધર્મોપદેશ. (પા. ૧૯) હિરણ્યાક્ષ. હિરણ્યકશ્યપ, કશ્યપ, ક્રૂરરૂપે પર્વતશૃંગ, પ્રૌઢા, બ્રહ્માંડ, દુર્મતિ. (પા ૨૦) કાર્લીની, ત્રીસેક, ચૈત્યો, શિલ્પકામની, સ્રીપુરુષના, મૂર્તિઓ, સ્તંભ, ભિક્ષુઓને, સૂર્યોદય, જિંદગી (પ. ૨૧) કૃષ્ણા, હસ્તિનાપુર, (પા ૨૨) ડાહ્યાભાઇ, દેવાનંદસ્વામી, હિતેચ્છુ, ઋતુવર્ણન. (પા ૨૩) ધાર્મિક, વિશ્વાસઘાતી હાંકયું, અન્નદાતા. (પા. ૨૪) મહાસ્વાદુ, મિષ્ટ, હર્ણો,

નિર્મળા, ઝર્ણા, જુક્તિ (પા. ૨૬) આથમ્યો, કુમ્પા. (પા. ૨૬) ઋષિઓએ, ચક્રવર્તી, નિમિત્ત, આકૃતિ, આશ્રમ સ્થાન, ક્ષત્રિયવંશ, ધર્મદારા, શકુંત, શકુંતલા (પા. ૨૭) કંટાળ્યા, વૃક્ષો, ઇશ્વરસ્તુતિ, સ્વાર્થ, (પા ૨૮) ધર્મિષ્ઠ, વિશ્વામિત્ર, સર્વસ્વ અર્ધાંકાયા, સ્તબ્ધ, ધ્રૂજતે, સુદ્ધાં, (પા. ૨૯) વિદ્યાર્થી, આદિત્યેશ્વર, ગરૂડેશ્વર, કાળભૈરવનું, પ્રદક્ષિણા, (ગા ૩૦) તૂટ્યો, (પા ૩૧) અલૈકિક, ઝુંટી, ઊઠ્યું, પર્ણકુટીમા, અતિથિ (પા, ૩૨) આશીર્વાદ, લુગડા લત્તા ફાંટાતુટા, વધ્યાસધ્યા સંકલ્પ, મુશ્કેલી. (પા. ૩૩) નાસ્તિકપણું, છિદ્રવાટે, બ્રહ્માંડ, જ્ઞાનશક્તિ, શ્રદ્ધા (પા. ૩૪) પ્રીતે, પતિતોદ્ધાર, વિશ્વેશા, કૃતિ, નિર્ઝો, જળનિધિ, નૃત્ય વ્યાઘ્રો વૃક્ષ, તરૂવર (પા ૩૫) ભુસ્તર, ગુમાસ્તા, સ્વાશ્રય; (પા. ૩૬) પોર્ટુંગલ, લિસ્બન, થોભ્યો, મોઝાંબિક, સિંહલ-દ્વિપ, મોલ્યુકા, સમૃદ્ધિ, સપ્ટેમ્બર. (પા. ૩૭) માર્કિવસ ઓવ વૂસ્ટર, જેમ્સ, ગ્લાસગો, શાસ્ત્ર, આટલાંટિક, એ જિનોની, નિર્ણય, પાત્રીસ. (પા. ૩૮) હિંડોળા, શતપત્રી, કલ્હાર, ભૃંગ. (પા. ૩૯.) જન્મ્યા, નિર્ધન, વલ્લભ, આશ્ચર્ય, શીઘ્ર, નળાખ્યાન, સુભદ્રાહરણ, કવિત્વશક્તિ. (પા ૪૦) ધાર્મિક, દમાસ્કસ, પ્રપૌત્ર, અભ્યાસી, મુરબ્બી, દૃષ્ટિએ (પા. ૪૧) હુન્નરો, ખ્યાલ, સંગ્રહસ્થાનો, ઇસ્પિતાલો, કિલ્લા. મનુષ્ય, કૃતિઓ.

આશ્ચર્ય. (પા. ૪૨) દ્વેષી, ક્રૂરપણું, પ્રફુલ્લતા, સ્વાર્થ, કૃત્ય દ્વેષીલા, બ્રહ્મદત્ત (પા. ૪૩) મીણબત્તી, ઊડયું (પા. ૪૪) નિર્ભય, સ્તુતિ, સ્નેહી. (પા. ૪૫) આશ્વિન, આશ્ચર્યકારક, સ્પર્ધા, ઉત્સવ, છુટ્ટી, ચૌટામાંથી, સ્ફટિક, અષ્ટખુણ, કીર્તિ-સ્તંભ. (પા. ૪૬) સુગ્રીવ, પત્તો, વિધિ, વિભિષણે, ઈંદ્રજિત, કુંભકર્ણ, અશ્વમેધયજ્ઞ, વર્ણવ્યા (પા. ૪૬ ભા ૨.) ધૃતરાષ્ટ્ર, યુધિષ્ઠર, ગદાયુદ્ધમા, સ્વાર્થી, નિષ્ફળ, સ્વયંવર, મચ્છવેધ, ઈંદ્રપસ્થ, યુક્તિ, દ્રોણાચાર્ય, ભિષ્મપિતામહ. (પા. ૪૭) ભિન્ન ભિન્ન, શખ્સોની, છિદ્રોવાટે, ક્રિયા, નિરર્થક સ્વપ્ના, નિરૂધમીને, નિસ્તેજ, કુસ્તીથી (પા. ૪૮.) વૈષ્ણવ સદ્ગ્રંથ, પતિવ્રતા (પા. ૪૯) શ્લોકમા, ઈત્યાદિ, વૃત્તિને, મરણશય્યામા, સૃષ્ટિથકી (પા. ૫૦) આત્રેયી, દંડકારણ્યમાં અગસ્તય, વાલ્મીકિને, વિઘ્ન, અદ્ભુત, પ્રીતિ, અરૂંધતી, ઋષ્યશૃંગ, કૌશલ્યાએ (પા. ૫૧) વિક્રમ, પૂર્વે, સંવત્સર, મૃત્યુ, યુધિષ્ઠરનો. (પા ૫૩) આશ્રય, કીર્તિ, ઊર્મિથી, વૈતાલપચીસી, બરાસકસ્તુરી, ઉધમકર્મસંવાદ, પ્રસિદ્ધ ઉત્તેજન, સંસ્કૃત, નોંધ્યા, (પા ૫૪) ક્રૂર, હૃદય, સૌમ્યનું (પા ૫૫) પ્રતિષ્ઠા, પ્રશ્ન, લપસ્યા સત્પુરુષનું, દીર્ઘસૂત્રીની પા ૫૬) મૂર્તિપૂજક, જાત્રાળુ, મુસ્તલીબ, અબદુલ્લાને, બાલ્યાવસ્થામાજ, પુનર્લગ્ન, કાષ્ઠપાષાણ, પરિપકવ, તુચ્છકારી, નિષ્કામ, નિરૂપાયે, શસ્ત્ર, પર્યંત, ઇસ્તંબુલમાં. (પા. ૫૭.)

ચઝહેઅર્ડ, ધર્મગુરુ, તત્ત્વો, લગ્નવિધિમાં અંકલેશ્વર ખ્રિસ્તી અલાઉદ્દીન, જિલ્લાના, (પા ૫૮) પૃથ્વીરાજ, ગીઝનીના, ટક્કર, શાહબુદ્દીન, ઉર્ફે, થાણેશ્વર, મિદ્રી, સંયુક્તાને, આશ્રિત શબ્દવેધનો (પા ૫૯) યશસ્વી, કીર્તિ, તેજસ્વી, હર્ષવર્ધન શિલાદિત્ય, ધર્મિષ્ઠ, દસ્તાવેજો, મહેસાઓ, ફળદ્રુપ, ઉત્તેજનમાં, (પા. ૬૦) સ્વતંત્ર, જોદ્ધા, અસ્તવ્યસ્ત, વાઢીનાખ્યા ફીરસ્તા, અતિશયોક્તિ, હરદ્વાર, ત્રેસઠ (પા ૬૧) યુદ્ધનીતિ, રાજ્યનીતિ, નામાંકિત, રાજ્યાધિકારી, કીર્તિવંત, નીવડયું, બુદ્ધિબળ' મૌર્યને, ત્વરાથી, ક્રૂર, સન્માન, ધર્મમંદિરો, દીર્ઘ, યુદ્ધનીતિ, પદ્ધતિ, (પા ૬૨) તિરસ્કાર, બ્હારે, સ્વમિભક્તિ. (પા. ૬૩) પ્રતિનિધિ, ઠઠ્ઠામશ્કરી, રત્નજડિત, ક્રુરતાથી. (પા ૬૪) સમૃદ્ધિનો. ટેવર્નિઅર, રાજચિહ્ન, સુદ્ધા, તખ્તેતાઉસ. (પા. ૬૪) ઉત્કંઠા, વિષ્ઠિ, મક્કા, ચુસ્ત, સિક્કા, અણુવિશ્વાસ, રાજ્યાભિષેક, મંત્રિ, નિષ્ઠા (પા ૬૬) નેપ્ચ્યુન બૃહસ્પતિ (પા. ૬૭) નક્ષત્રો, ક્ષિતિજ, કલ્પી, સપ્તર્ષિ, લુબ્ધક; ગોળાર્દ્ધમા, કૃત્તિકા, પુષ્ય (પા. ૬૮) વિષુવવૃત્ત, વર્તુળ. રેખાશવૃત્ત. (પા. ૬૯) વ્યાપારવાયુ, નૈઋત્ય, (પા. ૭૦) કાર્બોનિક એસિડગ્યાસ, સહ્યાદ્રિમા મહારાષ્ટ્ર; શૂળપાણીના, ગેરસય્યાથી, (પા. ૭૧) દ્વીપકલ્પ, કન્યાકુમારી,

ફૂળદ્રુપ. (પા ૭૨) દિલ્હી, મછલીપટ્ટણ, ડેલહાસી બ્રહ્મપુત્રા (પા ૭૪) સ્નેહી, વિજાગાપટ્ટણ, ચિલકા (પા ૭૫) મ્હૈસુર. (પા ૭૬) વાયુશોષક નૈટ્રોજન (પા. ૭૭) ધ્વનિ, ધ્રૂજતી ઈંદ્રિયને, પ્રતિધ્વનિ, (પા ૭૮) વિસ્મય, ઊધ્યો, નિદ્રા, ગર્દા (પા ૮૦) ઉષ્ણુતામાપક, થર્મોમીટર, (પા. ૮૧) ચત્તો, (પા ૮૨) પ્રત્યેક (પા ૮૩) દ્વિદળ, કૂલમણિ (પા. ૮૪.) પરિપકવ (પા ૮૫) વનસ્પતિ, ઉત્પત્તિ, વૃદ્ધિ, સૂક્ષ્મદર્શક, બેકિટરિઆ (પા. ૮૬) હુક્કાનો સ્વાદિષ્ટ. (પા ૮૭.) તુંગભદ્રા, અદ્યાપિ, અણીશુદ્ધ. (પા ૮૮) બુદ્ધિશાળી, પ્રશ્નોના (પા ૮૯) પુષ્ઠ, બિડાએલી, ધિકકારવું, પરિપૂર્ણ. (પા ૯૦) શાહમૃગ; ત્વચા, પૌષ્ટિક, વૃદ્ધિ. (પા. ૯૧) બ્રહ્મદેશ, આફ્રિકામા, વર્તતા, વિદ્વાનો. (પા ૯૨) જન્મ્યા, સૂઝયો, મુખ્યત્વે, હેળવ્યા, શિલ્પશાસ્ત્ર, શ્રેષ્ઠ (પા ૯૩) પૃષ્ઠમાથી. (પા ૯૪) શ્વાસોચ્છવાસ, સ્થિતિસ્થાપક, શ્વાસનળી, ઉચ્છવાસમા (પા ૯૫) નિચોવ્યા, અભ્યાસી, મિશ્રણમા સાલ્લા એલીઝરીન (પા. ૯૬) ઝાલ્યુ; ચોટતો. (પા. ૯૭) ઉચ્ચાલન, ટેકવ્યો (પા ૯૮) ટાગ્યું

શાહપોર } છગનલાલ મોતીરામ શાહ.
સુરત. } "સુખગણિત શિક્ષક" વગેરેના કર્તા.

અપૂર્ણાંકના કેટલાક ધ્યાનમાં રાખવા જોગ નિયમો.

(૧) અપૂર્ણાંકમા અશ એ ભાજ્ય અને છેદ એ ભાજક છે (૨) કોઈપણ પૂર્ણાંક સખ્યાને અપૂર્ણાંકમા લખવી હોય તો છેદમા એક લખવો (૩) સમ અપૂર્ણાંકની કિંમત હમેશા એક કરતા ઓછીજ હોય છે, કારણ કે એમા અશ (ભાજ્ય) કરતા છેદ (ભાજક) વધારે હોય છે (૪) વિષમ અપૂર્ણાંકની કિંમત હમેશા એક અથવા એક કરતા વધારે હોય છે કારણ કે એમા અશ અને છેદ સરખા હોય છે (૫) વિષમ અપૂર્ણાકના અશને છેદે ભાગી પૂર્ણાંક કાઢી શકાય છે અને તેને ભાગાનુબધ અપૂર્ણાકનુ રૂપ આપી શકાય છે (૬) સમ અપૂર્ણાંકને ભાગાનુબધ અપૂર્ણાંકનુ રૂપ આપી શકાતુ નથી (૭) ભાગાનુબધ અપૂર્ણાંક પૂર્ણાંક અને અપૂર્ણાંક મળીને થએલુ છે (૮) ભાગાનુબધ અપૂર્ણાંકને વિષમ અપૂર્ણાંકનુ રૂપ આપી શકાય છે (૯) અપૂર્ણાંકના અશ તથા છેદને એકજ રકમે ગુણવાથી અથવા ભાગવાથી અપૂર્ણાંકની કિંમતમા ફેર પડતો નથી, માટેજ અપૂર્ણાંકના અશ અથવા છેદ મરજી મુજબ લાવી શકાય છે (૧૦) અપૂર્ણાંકોની કિમત સરખાવવા માટે તેમને સમચ્છેદનુ રૂપ આપવુ. કારણકે છેદ સરખા થયા વગર કયુ અપૂર્ણાંક મોટુ છે કે નાનુ તે જાણી શકાતુ નથી. (૧૧) અપૂર્ણાંકોના અશ જુદા જુદા હોય પણ છેદ એક સરખાજ હોય તો જે અપૂર્ણાંકના અશ વધારે હોય તે મોટુ અને ઓછા હોય તે નાનુ સમજવુ. (૧૨) અપૂર્ણાંકના છેદ જુદા જુદા હોય પણ અશ એક સરખાજ હોય તો જે અપૂર્ણાંકના છેદ ઓછા તે મોટુ અને વધારે તે નાનુ સમજવુ (૧૩) સમ અપૂર્ણાં-

કના અશ તથા છેદમા એકજ સખ્યા ઉમેરવાથી અપૂર્ણાકની કિમત વધે છે. (૧૪) વિષમ અપૂર્ણાકના અશ તથા છેદમા એકજ સખ્યા ઉમેરવાથી અપૂર્ણાકની મૂળ કિંમત કાયમ રહે છે અથવા ઓછી થાય છે (૧૫) જુદા જુદા છેદવાળા અપૂર્ણાકોના સરવાળા બાદબાકી કરવા હોય તો તે બધા અપૂર્ણાકોનો સમચ્છેદ કરવો પછી સરવાળો કે બાદબાકી કરવા (૧૬) જૂદા જૂદા અપૂર્ણાકોના સરવાળા, બાદબાકી એકઠા હોય તો તે બધા અપૂર્ણાકોનો સમચ્છેદ કરવો પછી જેટલી વત્તાની રકમ હોય તેના અશનો અને જેટલી ઓછાની રકમો હોય તેના અશનો જુદો જુદો સરવાળો કરવો. પછી વત્તાની રકમના સરવાળામાથી ઓછાની રકમનો સરવાળો બાદ કરી બાકી રહે તેટલા અશમા લખી લઘુતમ છેદમા લખવો જો જવાબ અતિ સક્ષેપરૂપમા નહિ હોય તો અતિસક્ષેપ રૂપ આપવુ. (૧૭) અપૂર્ણાકના દાખલામા જ્યારે એક કરતા વધારે પદો કૌંસમા આપ્યા હોય ત્યારે હમેશા કૌંસમાના પદોનુ પહેલા સાદુ રૂપ કરવુ, અને કૌંસની પહેલા જે ચિહ્ન હોય તે સાદા રૂપને લગાડવુ (૧૮) એક અપૂર્ણાકમાથી બીજુ અપૂર્ણાક બાદ કરવાનુ હોય છે પણ બાદ કરવાના અપૂર્ણાકની કિમત વધારે હોય તો ઓછાના અપૂર્ણાકમાથી વત્તાનુ અપૂર્ણાક બાદ કરી જવાબની પહેલા ઓછાનુ ચિહ્ન મૂકવુ. (૧૯) જુદા જુદા અપૂર્ણાકોના સરવાળા, બાદબાકી, ગુણાકાર અને ભાગાકાર એકઠા હોય ત્યારે ગુણાકાર ભાગાકારની રકમો કૌંસમા છે એમ સમજીને પહેલા તેને સાદુ રૂપ આપવુ પછીજ સરવાળો બાદબાકી કરવા (૨૦) અપૂર્ણાકો ગુણાકાર ભાગાકારના સબધથી જોડાયલા હોય તો જે અનુક્રમમા હોય તે અનુક્રમે ગુણાકાર ભાગાકાર કરવો (૨૧)

એ વિશેષ સંખ્યાનો ભાગાકાર કરતા પહેલા તેમને એક નામમા આણવી પછી ભાગાકાર કરવો (૨૨) વિશેષ સંખ્યાને વિશેષ સંખ્યાથી ભાગી શકાય પણ જવાબ સાદી સંખ્યા આવે જેમકે ૨૫ રૂપીઆ ÷ ૫ રૂપીઆ=જવાબ પાચ (૨૩) સાદી સંખ્યાને વિશેષ સંખ્યાથી ભાગી શકાય નહિ પણ વિશેષ સંખ્યાને સાદી સંખ્યાથી ભાગી શકાય અને જવાબ વિશેષ સંખ્યા આવે. (૨૪) અપૂર્ણાંકના દાખલામા કૌંસની પહેલા કાઇ ચિહ્ન ન આપ્યુ હોય તો ગુણ્યાનુ ચિહ્ન સમજવું (૨૫) અપૂર્ણાંકના દાખલામા જે રકમો કૌંસમા હોય તેની એક બનાવવી અને જેટલી રકમોની વચ્ચે ના, ×, –, એ ચિહ્નો હોય તેટલી રકમની એક રકમ બનાવવી અને ત્યાર પછીજ સરવાળો બાદબાકી કરવા (૨૬) અપૂર્ણાંકના દાખલામા "નો" વાળી રકમને ભાજક સમજવી અને તેટલા માટેજ "નો" વાળી રકમને ઉલટાવવી (૨૭) અપૂર્ણાંકનો દ્રઢભાજક કાઢવો હોય તો તેમને સક્ષેપ રૂપ આપી અંશોનો દ્રઢભાજક કાઢવો અને તેને અંશમા લખી છેદનો લઘુતમ કાઢી છેદમા લખવો (૨૮) અપૂર્ણાંકનો લઘુતમ સાધારણ ભાજ્ય કાઢવો હોય તો તેને સક્ષેપરૂપ આપી અંશોનો લઘુતમ કાઢવો અને તેને અંશમા લખી છેદનો દ્રઢભાજક કાઢી છેદમા લખવો (૨૯) જે રકમને "ને" લાગ્યો હોય તે રકમને બીજી રકમે ભાગવી, મતલબ કે "ને" વાળી રકમને ભાજ્ય સમજવી, માટે તેને ઉલટાવવી નહિ. (૩૦) અમુક રકમને કેટલાએ ગુણીએ તો આટલા આવે એમ કહ્યુ હોય તો ભાગાકાર કરવો; કારણ ગુણ્ય અને ગુણાકાર આપેલા છે તે ઉપરથી ગુણક શોધી કાઢવાનો છે (૩૧) કઇ રકમમાથી આટલા બાદ કરીએ તો આટલા આવે એમ કહ્યુ હોય તો સરવાળો કરવો. કારણ કે બાકીાંક અને બાદબાકી આપેલા છે તે ઉપરથી અધિકાંક કાઢવાનો છે.

અંકગણિતમાં વાપરાતા કાર્યપ્રકાશક ચિહ્નોની સમજ.

+ (વત્તા) જે સખ્યાની પહેલા વત્તાનુ ચિહ્ન હોય છે, તે સખ્યા તેની પહેલાની બીજી કોઇ સખ્યામા ઉમેરવાની છે એમ સમજવું. પણ અપૂર્ણાંકોના સરવાળા બાદબાકીમા પહેલી રકમને વત્તાની રકમ સમજવી જેમકે ૧૫+૧૨=૨૭

—(ઓછા) જે સખ્યાની પહેલા ઓછાનુ ચિહ્ન હોય, તે સખ્યા તેની પહેલાની બીજી કોઇ સખ્યામાથી બાદ કરવાની છે એમ સમજવુ. જેમકે ૧૫—૫=૧૦

× (ગુણવા) જે બે સખ્યાની વચ્ચે ગુણવાનુ ચિહ્ન હોય તે બે સખ્યાનો ગુણાકાર કરવો જેમકે ૭×૫=૩૫

÷ (ભાગ્યા) જે સખ્યાની પહેલા ભાગ્યાનુ ચિહ્ન હોય તે સખ્યા વડે તેની પહેલાની સખ્યાને ભાગવી, મતલબ કે જે સખ્યાની પહેલા ભાગ્યાનુ ચિહ્ન હોય તે સખ્યાને ભાજક સમજવી અને તેની પહેલાની સખ્યાને ભાજ્ય સમજવી. જેમકે ૧૮÷૯=૨ આમા ૧૮ એ ભાજ્ય અને ૯ એ ભાજક છે

ના જે બે રકમની વચ્ચે "ના" હોય તે બે રકમનો ગુણાકાર કરવો, "ના" ના સબધથી જોડાએલી સખ્યાઓ એકજ છે, મતલબ કે કૌંસમા છે, એમ સમજી છુટી પાડવી નહિ જેમકે ૫/૬ ના ૩/૮ ના ૪ ૧/૨ ના ૧ ૫/૬ = ૮૫/૫૬ = ૧ ૨૯/૫૬

(કૌસ) { } [કૌસ] કૌસ પુરો જે રકમ કૌસમા હોય તેને પહેલા સાદુ રૂપ આપવુ. પહેલા કૌસને નાનો, બીજાને વચલો અને ત્રીજાને મોટો કૌસ કહે છે. પહેલા નાના કૌસને સાદુ રૂપ આપવુ પછી વચલાને અને પછી મોટા કૌસને આપવુ

જેમકે $\left\{\frac{૫}{૭}\times\frac{૩}{૮}+(૧\frac{૨}{૫}\text{ના}\frac{૩}{૮})\right\}$ $\frac{૭}{૫}\times\frac{૩}{૮}=\frac{૨૧}{૪૦}$, $\frac{૫}{૭}\times\frac{૩}{૮}=\frac{૧૫}{૫૬}$,

$$\frac{૧૫}{૫૬}+\frac{૨૧}{૪૦}=\frac{૭૫+૧૪૭}{૨૮૦}=\frac{૨૨૨}{૨૮૦}=\frac{૧૧૧}{૧૪૦}$$

=(બરાબર) જે બે રકમની વચ્ચે બરાબરનુ ચિહ્ન હોય તે બે રકમ સરખી છે એમ સમજવુ જેમકે ૧રૂા=૧૬ આના

બ્રિટિશ હિંદના રાજકીય ભાગ.

હિંદના વાઇસરોયની હકુમત નીચેના સઘળા મુલકને બ્રિટિશ હિંદ કહે છે, બ્રિટિશ હિંદમા ચાર તરેહના રાજ્ય છે (૧) બ્રિટિશ સરકારનો ખાલસા મુલક (૨) નેપાળ, ભુતાનના સ્વતંત્ર દેશી સંસ્થાનો (૩) ફ્રેંચ ને પોર્ટુગીઝના સ્વતંત્ર સંસ્થાનો. (૪) હિંદ માહેલા દેશી ખંડીઆ રાજ્યો.

બ્રિટિશ હિંદના ખાલસા મુલકના રાજકીય ભાગ.

પ્રાંતનું નામ.	મુખ્ય શહેર,	રાજ્ય ચલાવનાર હાકેમ.
૧. મુંબઈ ઇલાકો	મુંબઇ	ગવર્નર
૨. કુર્ગ	મર્કરા	ચીફ કમિશનર
૩ મદ્રાસ ઇલાકો	મદ્રાસ	ગવર્નર
૪. આંદમાન બેટો	પોર્ટબ્લેર	ચીફ કમિશનર

૫. બ્રહ્મદેશ	રંગુન	ગવર્નર
૬. આસામ પ્રાંત	ગોહતી	ગવર્નર
૭ બંગાળા ઇલાકો	કલકત્તા	ગવર્નર
૮. બહારને ઓરિસા	પટણા	ગવર્નર
૯ આગ્રા તથા અયોધ્યાના સંયુક્ત પ્રાંતો	અલ્હાબાદ	ગવર્નર
૧૦. દિલ્હી પ્રાંત	દિલ્હી	ચીફ કમિશનર
૧૧. મધ્યા પ્રાંતો ને વરાડ	નાગપુર	ગવર્નર
૧૨. અજમેર ને મેરવાડા	અજમેર	ચીફ કમિશનર
૧૩. બ્રિટિશ બલુચિસ્તાન	ક્વેટા	ચીફ કમિશનર
૧૪, વાયવ્ય તરફની સરહદનો પ્રાંત	પેશાવર	ચીફ કમિશનર
૧૫ પંજાબ પ્રાંત	લાહોર	ગવર્નર

હિંદ માહેલા દેશી રાજ્યોમાં નાના મોટા મળી ૮૦૦ દેશી રાજ્યો છે મોટું દેશી રાજ્ય હૈદ્રાબાદનું છે દેશી રાજ્યોના મુખ્ય બે વર્ગ થઇ શકે. (૧) વડી સરકારની સીધી હકુમતમાં રહેલા રાજ્યો (૨) પ્રાંતિક સરકારની હકુમતમાં રહેલા રાજ્યો, દરેક વર્ગમાં બે પ્રકારના રાજ્યો છે ( ) પાસે પાસે આવેલા દેશી રાજ્યોનો જથો (એજન્સિ) (૨) છુટા છુટા આવેલા જુદા જુદા રાજ્યો (સંસ્થાનો)

વડી સરકારના તાબામાં રજપુતાના, મધ્ય હિંદુસ્તાન. બલુચિસ્તાન, વાયવ્ય સરહદ અને કાઠિઆવાડ એ પાંચ એજન્સિઓ અને હૈદ્રાબાદ, વડોદરા, કાશ્મીર, મ્હેસુર એ ચાર સંસ્થાનો છે. એ દરેકમાં વડી સરકાર તરફથી એજન્ટ રહે છે. એજન્સિઓના ઉપરીને એજન્ટ ટુ ધ ગવર્નર જનરલ ને સંસ્થાનના ઉપરીને રેસિડંટ કહે છે.

સમાપ્ત.